

NEMZETI
ÉVFORDULÓINK
2023

© A kötet szerzői, 2023
© Lounge Design, 2023
© Petőfi Kulturális Ügynökség, 2023

Illusztrációk és borító: Csuth Péter

A szerkesztőbizottság tagjai:

Gazda István főszerkesztő
(a Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet igazgatója)

Kecskeméti Gábor
(a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet igazgatója)

Mikó Árpád
(a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézet igazgatója)

Ujváry Gábor
(a VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár intézetvezetője)

Az előzetes adatgyűjtést végezte: Németh Tibor
(a celldömölki Kemenesaljai Művelődési Központ és Könyvtár
Kresznerics Ferenc Könyvtárának vezetője)

ISSN 2786-2429

Tartalom

300	A <i>Pragmatica Sanctio</i> és magyarországi elfogadása	6
250	Csokonai Vitéz Mihály	11
200	Andrássy Gyula	16
200	Madách Imre	21
200	Kölcsey Ferenc: <i>Hymnus</i>	26
200	Petőfi Sándor	31
550	Budai Krónika	36
450	Káldi György	39
450 †	Verancsics Antal	42
400	Nádasdy III. Ferenc	44
350	Mányoki Ádám	48
300	Keregedei Makó Pál	52
300	Weszprémi István	56
300	Pray György	58
250	Pollack Mihály	61
200	Ligeti Antal	64
200	Pesty Frigyes	66
200	Csáky Károly	68
200	Vas Gereben	70
200 †	Asbóth János	73
200 †	Schwartner Márton	74
200	Az állandó miskolci színház megnyitása	76
200	Ipolyi Arnold	78
200	Zichy Antal	82
200 éve	Kétszáz éve kezdődött a Duna mappációja	84
150 éve	A bécsi világkiállítás	86
150	Megalakul a Franklin Rt.	89
150	Zukor Adolph	93
150 éve	A polgári iskolai tanítóképzés megindulása	94
150	A Polgári Iskolai Tanítónőképző Intézet megalapítása	95

150	Lajta Béla	96
150	Éltes Mátyás	99
150	'Sigmund Elek	100
150	Nagy István	101
150	Hevesi Sándor	104
150	Beck Ö. Fülöp	106
150 †	Pólya József	108
150	Ferenczi Sándor	109
150 †	Ráday Gedeon	113
150	Petrovics Elek	115
150	Geőcze Zoárd	117
150 †	Kubinyi Ágoston	119
150	Scheiber Hugó	120
150	Rózsahegyi Kálmán	122
150	Czeke Marianne	124
150	Moesz Gusztáv	125
150 éve	Budapest egyesítése	126
150	Pekár Dezső	127
150, 100 †	Kacsóh Pongrác	128
150	Kernstok Károly	130
150	Bánffy (Kisbán) Miklós	133
100 éve	A Kandó-féle fázisváltórendszer kiépítése (az első magyar nagyvasúti vonal)	138
100	Schéner Mihály	140
100	Tíz település visszakerül Magyarországhoz	142
100 †	Schunda Vencel József	144
100	Lóránt Gyula	146
100	Rátonyi Róbert	148
100	Csanádi Árpád	151
100	Az első magyar rádióadó	152
100 †	Fejérpataky László	153
100	Polgári légiforgalom határokon túlra	154
100	Sidó Ferenc	155

100 †	Kazay Endre	158
100	Reigl Judit	159
100	Diószegi Vilmos	160
100	Ligeti György	163
100	Jeney László	166
100	Földes Gábor	168
100	Zalaváry Lajos	170
100	Melis György	172
100	Klaniczay Tibor	174
100 †	Pekár Imre	178
100 †	Gerster Béla	179
100	Megnyitotta kapuját az Erzsébet Tudományegyetem Pécssett	180
100 †	Semsey Andor	182
100 †	Czillich Anna	184
100 †	K. Csilléry Klára	185
100	Szabadváry Ferenc	187
100	Fejes Endre	188
100	Kabos László	192
100	Morvay Judit	194
100	Kormos István	196
100	Pungor Ernő	199
100	Varga Imre	200
100	Niederhauser Emil	203
100	Szusza Ferenc	204
100	Hajdú Péter	206
	Kitekintés a 2024-es évre	208
	Képjegyzék	213

A Pragmatica Sanctio és magyarországi elfogadása

1723. június 19.

A Habsburg-dinasztia osztrák ágának egyik tagja, II. Ferdinánd (szakítva a korábbi szokással, miszerint az uralkodóház férfiági leszármazottai mind trónörökösnek számítottak) 1621. évi testamentumában – az egységes birodalom elvét tartva szem előtt – arról rendelkezett, hogy az uralma alá tartozó országokban és tartományokban az elsőszülött fiú örökölje a trónt. Az utódlás kérdése a dinasztiaiban csak III. Károly spanyol király 1700-ban bekövetkezett halálával vált időszerűvé, mivel vele férfiágon kihalt a Habsburgok spanyol ága. Jóllehet ő végrendeletében Anjou Fülöpre, XVI. Lajos francia király unokájára hagyta országát, azt I. Lipót császár és király saját birtokának tekintette. A helyzet arra készítette az uralkodóházat, hogy az utódlás, illetve a dinasztiaán belül az örökösödési jog kérdését rendezze újra.

1703. szeptember 12-én a bécsi Favoritában (I. Lipót nyári palotájában) I. Lipót és két fia, József és Károly tizenegy tanú jelenlétében titkos családi szerződést kötött. Ebben a császár és király s idősebb fia, József lemondott Spanyolországról és Belgiumról az ifjabb fivér, Károly, valamint az ő leendő férfi utódai javára. A lemondási okmány előtt felolvastak egy másik szerződést, amelyben a két főherceg kölcsönös örökösödési rendjét szabályozták. Ennek értelmében a két főherceg párhuzamosan uralkodik majd a dinasztia országaiban és tartományaiban, illetve a megszerzendő Spanyolországban. Mindkettejük birtokait a *primogenitúra* (elsőszülöttség) elve szerint fiúági utódaik öröklik. A szerződés szerint azonban amennyiben bármelyikük ága férfiágon kihalna, a kihalt ág birtokait a másik veszi át, és ezzel egyesíti a két ág uralma alá tartozó országokat és tartományokat. A szerződés legfontosabb kitétele szerint a birtokok az utolsóán életben maradt férfi ágán öröklődnek tovább – oszthatatlanul és elválaszthatatlanul. Amennyiben József férfi utód nélkül hal meg, akkor öccse örököli, őtőle pedig fiú örököse. Ha pedig nem születne fia, az elsőszülöttség rendje értelmében a lányai örökölnék. Amennyiben Károlynak egyáltalán nem lenne örököse, azaz mindkét ága kihalna, úgy József lányai (Mária Jozefa és Mária Amália),

ARTICULI
DOMINORUM
PRÆLATORUM,
BARONUM, MAGNATUM,

ET
NOBILIUM, CÆTERORUMQUE
STATUUM ET ORDINUM
REGNI HUNGARIÆ,
PARTIUMQUE EIDEM ANNEXARUM,
In Generali Eorundem Conventu, pro die vige-
sima Mensis Junij, Anni millesimi, septingento-
simi, vigesima secundi, in Libera Regiamque Ci-
vitatem Pofoniensem indicto, & continuativè
in præfens usque celebrato,
conclufi.

PREFATIO.

Quia Patris, quamque felicitas, & simul
dilectissimè affluèntissimèque Majestas, in
hereditariis hæc Regnum suum Hungaricæ,
Parsque eidem annexa inclinata beatissimè
habetur, præcipue quidem ex benignis Literis
Regiis, ad universos hæreditarij Regni sui, Par-
tiumque eidem annexarum Electores & Cœli-
tes dilectissimè exoritur, profundissimè hono-
rabilis fidei ac devotionis, & assidua de Cœlibus Eorundem ex-
tinguendis erga Suxæ Majestatem devotissimam, & totam Ejus Augu-
stam Domum Austriacam, precorsopem ingenuè subditam ac obli-
gationem, in perpetuum recognoscere, & per universos Posteros
sue

sis; Georgio Zorger, electo Dulmenfis; Paulo Olasz, electo
Almifienfis; Comite Emerico Juniore Esterházy, electo Si-
biriacensis; & Paulo Ignatio Névery, electo Makariensis. Ec-
clesiarum Episcopis, Ecclesiis DEI feliciter gubernantibus.

Itém Spectabilibus ac Magnificis, Comite Nicolao Pálffy
ab Erdöd, prædicti Regni nostri Hungariæ Palatino, Judice
Cumanorum, Aurici Velleris Equite, & Locumtenente no-
stro Regio; Comite Stephano Koháry de Csibragh, Judice Cu-
riæ nostræ Regiæ; Comite Joanne Pálffy à prædicta Erdöd ante-
latorum Regnorum nostrorum Dalmatiæ, Croatiæ, & Sclavo-
niæ Banos; Comite Sigismundo Csáky de Kereftszegh, Ta-
vernitorum; Comite Marco Czobor, de Czobor Szent Mi-
hály, Janitorum (Officiis Curiæ, & Pincernarum vacantibus)
Comite Joanne Kéry de Ipolykér, Agazonum; Comite Jo-
anne Draskovics de Trakoffyán, Cubiculariorum; Comite Pe-
tro Zichy de Vásonkő, Dapiferorum nostrorum Regalium per
Hungariam Magistris; ac præfatis Comite Nicolao Pálffy
à repetita Erdöd, Comite Pofoniensi; Cæterisque quibus plu-
rimis toties facti Regni nostri Hungariæ Comitatus tenenti-
bus, & Honoris.

Carolus

*Lodovicus Adamus, Comes
Ejus, etc.*

Stephanus...

illetve utódaik következnek az örökösök sorában. Azaz ők mindenütt és mindig megelőzik Károly lányait az öröklésben. József ágának kihalása esetén Lipót lányai (József és Károly testvérei) öröklik a dinasztia birtokait. A titkos szerződés megkötését egy héttel korábban megelőzte a Habsburgok itáliai birtokainak kölcsönös örökösödéséről készült okmány, melynek értelmében azoknak birtoklásában az utolsóként uralkodó férfi női ágát illeti az elsőbbség.

I. József 1711-ben fiúörökös nélkül halt meg, tehát öccse, a spanyol király, Károly örökölte bátyja összes királyságát és tartományát. Rászállt a Magyar Királyság is, hiszen a magyar rendek az 1687. évi országgyűlésen lemondtak a szabad királyválasztás jogáról, és a Habsburgokat örökös uralkodóiknak ismerték el. Károly 1708-ban kötött házasságából még nem született utód. Ez a helyzet tehát újra sürgetővé tette az örökösödés ügyének rendezését.

Az udvar 1712. július elején tanácskozásra hívta össze a magyar főurakat, élükön a nádorral, herceg Esterházy Pállal. A tanácskozás eredményeként úgy döntöttek, hogy az 1712. évi diéta napirendjére tűzetik az ügyet, de feltételeket szabtak. Készek voltak elfogadni a nőági örökösödést, de azzal a kikötéssel, hogy az uralkodóház egyetlenegy nőtagjára és annak utódaira ruházzanak minden örökösödési jogot. A feltételek között szerepelt, hogy a nőutódnak királyi diplomában el kell ismernie a Magyar Királyság jogait és azt, hogy az országot majd nem az örökös tartományok módjára, hanem saját alkotmánya és törvényei szerint kormányozza. Óhajtották továbbá, hogy a király tisztázza az ország és az örökös tartományok viszonyát. Ezenkívül kimondták, hogy a leendő női örökös Magyarország és az örökös tartományok hozzájárulásával köthessen házasságot. Férfjének pedig, akinek katolikusnak kell lennie, meg kell magát koronáztatnia az országban.

III. Károly (német-római császárként VI. Károly) határozottan elutasította azt a követelést, hogy már akkor megnevezze az egyetlen női utódot. Nem fogadhatta el azt sem, hogy netalán még születendő leánygyermekai kizárandók lennének az örökösödésből. A magyar tanácsosok véleményére kitérő választ adott, és úgy határozott, hogy a kérdést „alkalmasabb időre szükség halasztani, s az országok és emberek viszontagságait rendező fatumra kell hagyni”. Ennek megfelelően a nőági örökösödés kérdése egy jó évtizedre lekerült a napirendről a Magyar Királyságban.

Károly ugyan elhalasztotta a nőági örökösödés ügyének rendezését, mégsem bírta pusztán a sorsra. 1713. április 19-én délelőtt tíz órára összehívta titkos udvari

tanácsosait és minisztereit (23 főt), közöttük a magyar országbíró (gróf Pálffy Miklóst) és kancellárt (gróf Illésházy Miklóst), valamint az erdélyi fejedelemség kancellárját (gróf Kornis Zsigmondot). Előttük nyilvánosan felolvastatta elődeinek, azaz I. Lipótnak és I. Józsefnek az örökösödési normáit, és főleg azt a szerződést, amelyet 1703-ban kötött. (Ezt később nem foglalták bele a *Pragmatica Sanctio*ba) Ezek után Károly az alábbiak szerint szabályozta a dinasztia örökösödési rendjét: bár ekkor még nem volt gyermeke, remélte, hogy születik majd fia, aki egyedüli örököse lesz, s az ő utódai öröklik a dinasztia birtokait. Abban az esetben, ha nem születne fiú utóda, vagy annak magva szakadna, akkor elsőszülött leányára és annak utódaira szállnak majd a Habsburg Birodalom tagországai. Amennyiben leánya/i sem születne/születnének, úgy testvére, az elhunyt I. József leányai és utódaik következnek az örökösök sorában. Ha pedig mind az ő, mind pedig a bátyja ágai kihalnának, akkor saját nővé-

Az 1722–23. évi diétán a karok és rendek hosszas vitákat folytattak a Pragmatica Sanctio elfogadásáról, ugyanis kezdettől fogva tiltakoztak az Ausztriával való unió ellen, többek között azzal érvelve, hogy Magyarország független ország.

reit, azaz I. Lipót lányait illeti az örökösödés, fenntartva minden esetben a dinasztia birtokainak feloszthatatlanságát, elválaszthatatlanságát és a primogenitúra rendjét. A nőági örökösödés esetében tehát a mindenkori Habsburg uralkodó legidősebb leánya lép, de csak a királyi trónra. Ugyanis a német-római császári méltóságra kizárólag férfiakat választhattak.

A leányági örökösödési szerződés Károly számára 1713-ban még elvi jelentőségű volt, mert nem volt gyermeke. Mindaddig, amíg fia vagy leánya nem született, a dinasztia birtokainak örököse, I. József elsőszülött leánya (Mária Jozefa) volt, aki Mária Terézia születése után 1719-ben lemondott a trónról. Károly hitvese, Erzsébet Krisztina királyné 1717-ben és 1718-ban leánygyermeknek (Mária Teréziának és Mária Annának) adott életet. (Az 1716-ban született fiúgyermek – Lipót – születése után néhány hónappal meghalt.) Ez új helyzetet teremtett az örökösödési rendben, ezért I. József leányai, miután férjhez mentek (Mária Jozefa 1719-ben, Mária Amália 1722-ben), házastársukkal és apósaikkal együtt lemondtak az osztrák örökségről, és elismerték, hogy Károly idősebb leánya, Mária Terézia és leszármazottai megelőzik őket az örökösödés rendjében.

Az örökösödési szerződés elfogadására csaknem egy évtizeddel később, fokozatosan került sor a Habsburg Birodalomban. A horvát rendek már 1712 márciusában, a magyar diétai követválasztó gyűlésen hangot adtak azon aggályuknak, hogy az uralkodóház esetleg férfiágon kihal. Ezért készek voltak elfogadni a nőági örökösödést. Bár a bécsi udvar előzékenyen tudomásul vette a felajánlást, a magyar országgyűlés döntésétől tette függővé. 1720–1721-ben az osztrák és a cseh-morva örökös tartományok, valamint Trieszt és Fiume városai, majd 1722. március 30-án az erdélyi rendek ismerték el a Habsburg-dinasztia nőági örökösödési jogát.

A Magyar Királyságban az 1722–23. évi diétán a karok és rendek hosszas vitákat folytattak a *Pragmatica Sanctio* elfogadásáról, ugyanis kezdettől fogva tiltakoztak az Ausztriával való unió ellen, többek között azzal érvelve, hogy Magyarország független ország, amelyhez nem illene, hogy a nála kisebb Ausztriával „konjunkcióba” lépjen. Végül annak egyértelmű hangsúlyozásával iktatták az erről szentesített törvényt a magyar törvények közé (1723. 1–2. törvénycikk), hogy a Habsburg-ház összes örökös országa és tartománya a jövőbeni szerzeményekkel együtt, a nagyobb biztonság és a kölcsönös védelem végett alkosson örökre oszthatatlan és elválaszthatatlan szövetséget, és kizárólag az uralkodóház női ágának a kihalása esetén lépjen érvénybe a rendek saját királyválasztási joga. A magyar *Pragmatica Sanctio* ugyanakkor, eltérően az osztráktól, nem terjesztette ki az örökösödést a teljes uralkodócsaládra.

Soós István

Csokonai Vitéz Mihály

Költő, író

Debrecen, 1773. november 17. – Debrecen, 1805. január 28.

Csokonai Vitéz Mihály Debrecenben született Csokonai József borbélysebesz és Diószegi Sára első gyermekeként; apja 1786-ban meghalt. Csokonai 1780-tól a debreceni református kollégiumban tanult, 1788-ban főiskolai osztályba lépett, 1794-ben *publicus praeceptor*, azaz a poétai osztály nyilvános tanítója lett. Az év végén az iskolai fegyelmi tanács elé került sorozatos fegyelmezetlenségei és Szilágyi Gábor professzorral való személyes konfliktusa miatt. 1795. június 15-én mondta el búcsúbeszédét a debreceni kollégiumban, ami után (tavasszal történt újabb fegyelmi vétségei halmazati büntetésül, megtorlásképpen) kicsapták. Az év végén Sárospatakra ment jogot tanulni, majd 1796 nyarán tanulmányait félbehagyva visszatért Debrecenbe, s teljes erejével munkái kiadásának szentelte magát. Az év végén tartott országgyűlés alkalmával Pozsonyban kiadta a *Diétai Magyar Múza* című folyóiratot, melyet saját műveivel töltött meg, de tizenegy szám után pénzügyi nehézségek miatt kénytelen volt abbahagyni. 1797 júliusában megismerkedett Vajda Juliannával, egy jómódú komáromi kereskedő lányával,

Megfogalmazta a „nationalis poézis” jegyében fogant irodalmi programját, mely a kulturális hagyományok jelentőségének herderiánus gondolatát állítja előtérbe.

októberben elnyerte szerelmét, s a családalapítást biztosító állás után nézett, sikertelenül. 1798 márciusában Vajda Juliannát a szülők férjhez adták egy biztos megélhetést kínáló dunalmási kereskedőhöz. 1798–1799-ben Csokonai Somogyban, különböző úri házak vendégeként élt, 1799 májusától 1800 márciusáig helyettes tanár volt Csurgón. 1800 tavaszán visszatért

Debrecenbe, újra hozzálátott művei kiadásának előkészítéséhez, kötetekbe rendezte őket, s mecénásokat keresett megjelentetésükhöz. Életében azonban gyűjteményes kötetei közül csak *A Tavasz* című nagyobb Kleist-fordítása (1802) és a *Dorottya* (1804) jelent meg. Közben, 1802. június 11-én a nagy debreceni tűzvészben leégett Darabos utcai háza, s ez anyagi helyzetét nehezebbé tette, akadályozva kiadási terveinek megvalósítását. Ugyanakkor a nyomorgó költő romantikus képe Csokonai esetében nem

997

Bokorfalvi Vitéz esküvölgy

Johann János, az
Magyarországi Helytartó Úrnak!

1849. 2.

1849. 10. 11.

1849. 10. 11.

Josch

...kapta, is az Urak, országos elki i
...endekéi méltóságok: tudom, hogy ki
...sion 2 általán polgárnak, hogy
...valami by depón, legyen az, a'
...En az Völgyben, az Helytartó úrnak
...ak: 2 vallásának is, és is a sz.
...szó Urak legyél, ez is az Ur.
...egy elvona tapasztal. Elő kérek
...Johann János Völgy polgárnak
...felül, minden kérem is alig
...na. Völgyben az Urak
...maga magának leve kérek

indokolt, megélhetésében anyja segítségére mindig támaszkodhatott. 1804. április 15-én Nagyváradon, mikor Rhédey Lajosné temetésén elmondta nagy búcsúztató versét, tüdőgyulladást kapott, a betegségből igazán már nem is gyógyult ki, állapota egyre súlyosbodott, s 1805. január 28-án tüdőbajban meghalt.

Csokonai pályájának kezdeteiről való tudásunk az utóbbi időszakban egy filológiai felfedezés, az ún. Szatmárnémeti-gyűjtemény felbukkanása következtében jelentősen átalakult (ennek konzekvenciái a Csokonai elektronikus kritikai kiadásban már érvényesülnek). A zsenéket alkotó verscsoportról, a korábban 1785–1790 körülre keltezett sententia- és pictura-versekről bebizonyosodott, hogy Csokonai praepetori tevékenységéhez köthetők, vagyis 1794-ben készültek, több mint húsz vers pedig nem is az ő műve, hanem egy tanítványáé. Csokonai kisdíák korában természetesen írt sententia- és pictura-verseket, hiszen ez az oktatás szerves része volt, de az ismert szövegek a tanító Csokonai mintaversei, melyeket diákjainak diktált. A kisdíák Csokonai hasonló imitációi nem maradtak fenn, hacsak nem azokat használta fel mintaverseihez, de ez nem bizonyítható, elvi lehetőség csupán. Mindebből az is következik, hogy első ismert költeményei az 1792-es évből valók, noha bizonyosan írt korábban is verseket, s prózai állatdialógusainak saját kezű kéziratjai (*A bagoly és a kócsag*, *A pillangó és a méh*) 1790-ben készültek. 1792-ben már Kazinczy Ferencsel kereste a kapcsolatot, aki biztatta, és egy verskötet kiadásának lehetőségét ígérte neki. 1793-ban a *Magyar Múza* című lapban megjelent költői ars poeticája, *A vidám természetű poéta*, mely egy évtized múltán átdolgozva (*Az én poézisom természete*) a *Lilla*-kötet élére került. Költészetében az evilági boldogság ígézetében fogant érzékeny poézis, a szerelmi tematika vált meghatározóvá, elsősorban német és olasz minták nyomán (pl. Gessner, Wieland, Tasso, Metastasio). Ekkor keletkezett a *Tempefői* is, alcímében a szállóigévé vált mondással: „Az is bolond, aki poétává lesz Magyarországon.” Az előadásra szánt színjátékban a mecénások hiánya, az irodalmi állapotok elmaradottsága miatti panasz a korabeli művelődés típusainak szembeállításával fonódik össze. Ugyanezen időszakban egy mitikus szerelem-eposz terve is foglalkoztatta, de csak három és fél ének készült el belőle *A Tsókok* címmel, költői prózában. Az 1795 nyarától 1796 nyaráig terjedő egy évben írta ún. toldalékos költeményeit, melyek az iskolai oktatás céljára készült sententia- és pictura-versek bővített átdolgozásai (pl. *Az estve*, *Az álom*, *Konstancinápoly*). E fiziko-teologizmusból kinőtt, természetelvű világmagyarázatot képviselő verscsoport, mely az első pályaszakaszt lezáró *Diétai Magyar Múza* törzsanyagát jelenti, a korabeli elmélkedő költészet kiemelkedő teljesítménye.

Csokonai második pályaszakasza az 1797 elején kezdődő dunántúli vándorévekkel, majd Debrecenbe való hazatéréseivel esik egybe, s költészete egybegyűjtött anyagának kötetekbe rendezésével zárul 1803 első felében. Ebben az időszakban nagy mennyiségben termelte az alkalmi költeményeket, köztük a névnapi, házassági stb. köszöntéseket, a mecénásoknak udvarló ajánlásokat, a francia háborúk és a nemesi felkelés sodrában a különféle buzdításokat. De 1797-ben fogalmazta meg először irodalmi programját is Orczy Lászlóhoz és Koháry Ferenchez írott leveleiben, melyek valójában egy tervezett kötet élére szánt ún. ajánló levelek voltak. A Vajda Julianna-szerelmmel újjáéledt érzékeny költészete, szerelmi versciklus komponálását tervezte, az év végén jelentős költeményei születtek (*A békekötésre, Újesztendei gondolatok, Marosvásárhelyi gondolatok*). A házasság megghiúsulása utáni veszteségélményt énekelte meg *A tihanyi ekhóhoz* első változata, *A füredi parton*, valamint későbbi nagy ódája, *A Magánossághoz*. Megírta komikus eposzát, a *Dorottyát*, mely a somogyi úri közönség szórakoztatására készült, s felolvasásokon, valamint kéziratos másolatokban vált ismertté. A helyenként meglehetősen dévaj utalásokat tartalmazó komikus eposz azonban mély fájdalomról vall, Csokonai a szerelem, a boldogság elvesztése miatt érzett saját fájdalmát is kiírta magából. Csurgón az oktatási célzat ismételten befolyásolta irodalmi tevékenységét, diákjaival előadatta az iskolai vizsgákra írott két színjátékát, a *Culturát* és a *Karnyónét*.

Debrecenbe hazatérve értő és megértő baráti kör, szellemi-emberi társaság vette körül, tagjaihoz jelentős költemények szólnak (*Dr. Földiről egy töredék, Dr. Földi sírhalma felett, Főhadnagy Fazekas úrhoz, Salétrom inspektor Kiss Imre úrhoz*). 1801-ben hosszabb utazást tett, melynek során találkozott a fogságból éppen kiszabadult Kazinczyval is. Új irányt vett filozófiai tájékozódása, erről az antropológiai érdeklődésről vall programszerűen *Az ember, a poézis első tárgya* című költeménye (1801). Kisfaludy Sándor *Himfyjének* megjelenése ismét feltámasztotta benne régi tervét, egy szerelmi versciklus megkomponálásának gondolatát. 1802-ben előfizetési felhívásban meghirdette a *Lilla* kiadását, nyáron és ősszel elkészítette a ciklus első tervezeteit. Szeptemberben,

A fiziko-teológiai szemlélet és a természetelvűség után az antropológia kínált választ számára a lét nagy kérdéseire, jellegzetesen kantiánus gondolkodási utat járván be. Csokonai nem érte meg művei sikerét, ezt csak a halála után kiadott kötetek hozták meg.

miközben Széchenyi Ferenchez írott levelében könyvtárosi állásért folyamodott, megfogalmazta a „nationalis poézis” jegyében fogant irodalmi programját, mely a kulturális hagyományok jelentőségének herderiánus gondolatát állítja előtérbe. E program öltött egyre határozottabban alakot egy honfoglalási eposz tervében is, amelyhez jelentős östörténeti és irodalomelméleti kutatómunkát végzett. A műhelymunka eredményeit foglalják össze tanulmányai, tanulmányszerű előszavai 1802–1803 tágabb fordulójáról (*Értekezés az Epopoeáról, Előbeszéd a Dorottyához*). Az eposzból azonban csak 51 hexameteres sor (*Árpád*) és a 12 ének tervezete maradt fenn. 1803 tavaszán kiszabadult a *Lilla* a cenzúráról, Csokonai pedig megírta hozzá az előbeszédet, a nyomtatás azonban egyre csak halasztódott. Bécsben megjelent *A Reményhez, A Pillangóhoz* és a *Szemrehányás* kottás kiadása, haladt az *Anakreoni Dalok* versszövegeinek nyomtatása is, de a csatoltan kiadni szándékozott Jegyzések és értekezések az *Anakreoni Dalokra* nem készült el teljesen, így jelent meg aztán a kötet 1806-ban, benne a nagy összegző költeménnyel, *A Hafíz sírhalmával*. Ez és az ugyancsak Csokonai halála után napvilágot látott *Lilla* az életmű két reprezentatív gyűjteménye, melyek az érzékenységből kinőtt neoklasszicista líra európai rangú alkotásai.

A második pályaszakasz a költemények kötetekbe rendezésével és az új terv, a honfoglalási eposz körvonalazásával zárult, a következő, harmadik pályaszakasz azonban torzóban maradt, csak azt látjuk, aminek következnie kellett volna, a tervek megvalósítására nem maradt ideje Csokonainak. 1803 első fele után már csak öt verset írt, igaz, olyan jelentőseket is, mint a *Halotti versek*, mely régóta érlelődő filozofikus ihletének összefoglalása. A fiziko-teológiai szemlélet és a természetelvűség után az antropológia kínált választ számára a lét nagy kérdéseire, jellegzetesen kantiánus gondolkodási utat járván be. Csokonai nem érte meg művei sikerét, ezt csak a halála után kiadott kötetek hozták meg. Életműve minden egyenetlensége mellett is a korabeli magyar irodalom legjelentősebb teljesítményeinek egyike, sokszínűségében megtestesíti a kor hagyományegyesítő karakterét, legjobb darabjaiban az európai élvonalba tartozó költészetet képvisel.

Debreczeni Attila

Andrássy Gyula, gróf

Politikus, miniszterelnök

Oláhpaták, 1823. március 8. – Volosko, 1890. február 18.

A kelet-felvidéki Oláhpatákon, 1823. március 8-án látta meg a napvilágot gróf Andrássy Gyula, „az isteni kegyelem által a magyarságnak adott providenciális [gondviselészerű] államférfi”. Nem más vélekedett így róla, mint „a haza bölcse”, Deák Ferenc, akinek véleményét egy másik, legalább akkora szellemi nagyság is osztotta Andrássyról. „Széchenyin kívül nem ismertem mást, ki, meggyőződésem szerint a zseniális ember nevét jobban megérdemelné, mint gróf Andrássy. Amire mások, gyakran csak nehéz munka és fáradság után, végre keservesen rájönnek, neki legtöbbször intuíció által lesz világossá; és vajmi sokszor oly helyzetben találtam magam, hogy egyes nézetei ellen heteken át harcoltam, hogy véges-végre belássam, hogy mégis neki volt igaza. Emellett Andrássynak [...] több kedélye van, mint Széchenyinek volt, és egyáltalában igen jó ember [...]. De fényes tulajdonságainak megvannak a maga árnyoldalai is; ide tartozik türelmetlensége s a rendes kerékvágásban járó hivataloskodástól, mondhatni: a rendtől való idioszinkráziája [beteges irtózása]” – jegyezte fel róla báró Eötvös József.

A főként a Felvidék középső és keleti részén kiterjedt birtokokkal rendelkező, római katolikus, nemzeti-liberális érzelmű Andrássyak a 19. században az ország egyik legelőkelőbb és – a birtokaikon lévő jelentős vasérclelőhelyek kiaknázása révén a tőkés ipari termelésbe bekapcsolódva – egyben legvagyonosabb főúri családjának számítottak. Andrássy Gyula apja, Andrássy Károly (1792–1845) a gömöri bányászat és kohászat úttörője volt, az 1839/40-es és az 1844-es országgyűlésen pedig reformellenzéki követ. Szapáry Etelka grófnővel (1798–1876) kötött frigyükből egy lány és három fiú született: Kornélia (1820–1868), Manó (1821–1891), a középső fiú volt Gyula, valamint Aladár (1827–1903).

Mindhárom Andrássy fiú igen tartalmas és kalandos életet tudhatott magáénak, de Gyula közülük is kiemelkedett. Már 1847-ben bekapcsolódott a politikába, amikor a pozsonyi országgyűlésen (hasonlóan bátyjához) csatlakozott a reformellenzékhez. 1848–1849-ben mindhárom fiú a harcmezőn vitézkedett. Gyula huszártisztként főhadnagyi rangig jutott, majd diplomáciai szolgálatot vállalva Londonban és Párizsban küzdött Magyarország önrendelkezéséért. A világosi fegyverletétel után mindhárom

fiú emigrációba kényszerült. Andrássy Gyulát távollétében halálra ítélték, és jelképesen felakasztották a császári hatóságok, ezért az egyébként kora egyik legjobb vágású férfinak tartott grófot „szép akasztottnak” becézték Párizsban. Sok női szívet összetörve azonban Andrássy 1856 júliusában Kendeffy Katalin (Katinka) (1830–1896) grófnővel kötött szerelmi házasságot a francia fővárosban.

Az emigránséletet feladva, egyúttal az aktívabb politikai cselekvés reményében is bízva 1857-ben Andrássy hazatért, a császár elé járult, Ferenc József pedig élete egyik legjobb döntését hozta meg, amikor kegyelmet adott neki, hiszen a korábbi halálra ítélt alig egy évtized múlva már egyik legfontosabb bizalmasa lett. Andrássy sokkal előnyösebbnek tartotta a magyarság számára a Béccsel és a dinasztíával történő meg egyezést a nemzetiségekkel való alkudozásnál, az esetlegesen nekik adandó kollektív nemzeti vagy autonóm jogoknál. A jogászos, gyakran bölcselkedő mentalitású Deák Ferenc és a kissé teoretikus Eötvös József mellett Andrássy gyakorlati politikai zsenije is kellett a Ferenc Józseffel kötendő kompromisszum megszületéséhez. A tárgyalások utolsó időszakában, 1867. január–februárban már egyértelműen ő volt magyar részről a legfontosabb tényező – ebben persze szerepet játszott, hogy Deák is, felismerve Andrássy kivételes tehetségét, maga helyett őt ajánlotta a miniszterelnöki posztra Ferenc Józsefnek. Ilyen előzmények után került sor Andrássy kormányfői kinevezésére

Távollétében halálra ítélték, és jelképesen felakasztották a császári hatóságok, ezért az egyébként kora egyik legjobb vágású férfinak tartott grófot „szép akasztottnak” becézték Párizsban.

1867. február 17-én. Az 1871. november 14-ig hivatalban lévő, a kiegyezési törvényeket megszavaztató és azokat az országban végrehajtó, a társadalmi-gazdasági-kulturális prosperáló korszakot megalapozó és elindító kabinet fejeként Andrássy soha el nem évülő érdemeket szerzett. Miniszterelnöksége idején szü-

lettek meg az egész korszakot meghatározó keretek, olyan alapvető törvényekkel, mint a népoktatási (1868. XXXVIII. tc.), a nemzetiségi (1868. évi XLIV. tc.), az Erdéllyel való uniót kimondó (1868. évi XLIII. tc.) és a Horvátország és Magyarország közötti közjogi viszonyt szabályozó (1868. évi XXX. tc.) törvények. Újra felállították a Honvédséget, szabályozták az osztrák-magyar közös véderőt és a sorkötelezettséget, a parlamentáris viszonyokhoz igazították az adóbehajtást és a közigazgatást, teljesen leválasztva róla az igazságszolgáltatási rendszert, utóbbinak új szervezetet adva – és még hosszasan

lehetne folytatni a felsorolást. Igaz, hogy mindehhez olyan kiváló szakminiszterek ültek a kormányban, mint Lónyay Menyhért, Eötvös József vagy Horváth Boldizsár, de a kabinet motorja és lelke Andrásy volt. Energiáiból arra is futotta, hogy a törvények által a magyar miniszterelnöknek szabottnál jóval nagyobb befolyást gyakoroljon az Osztrák-Magyar Monarchia birodalmi ügyeire. 1870-ben kulcsszerepet játszott abban,

hogy a porosz–francia háborúban a Monarchia semleges maradjon, és ne támadja hátra Poroszországot. 1871-ben ugyancsak döntő tényezőnek bizonyult abban, hogy a dualizmus ne bővüljön trializmussá, vagyis hogy Ferenc József ne biztosítson a cseh tartományoknak is Magyarországhoz hasonló jogállást, mert az magyar közjogi szempontból elfogadhatatlan lett volna.

Andrássy valóban zseniális problémamegoldó képességgel bírt, ugyanakkor a zsenikre egyébként is jellemző rendszerezetlenség nála vérbeli arisztokratikus attitűddel párosult, ráadásul tiszttában is volt kivételes tulajdonságaival. Titkára, Dóczy Lajos többször panaszkodott, hogy vadászat vagy éppen labdajáték közben kellett hivatali ügyeket intéznie Andrássy mellett, akinek különcségeit olykor még a végtelenül merev uralkodó is elnézte. Türelmetlensége miatt a problémákon nem szeretett töprengeni, viszont zseniálisan rögtönzött. Számos anekdota maradt fent arról, mennyire gyűlölte a hivatalos rendet, ha csak rajta múlt volna, még a minisztertanácsi üléseket sem jegyzőkönyvezik. Gyakori távollétei nehéz helyzetbe hozták minisztertársait: „semmit tennünk nem lehet, mert a közügyeket annyira a saját fejedben tartod, hogy igen fontos ügyekről még értesítve sem vagyunk” – panaszkodott neki Eötvös József. A legkiválóbb politikusait általában csak kvázi beosztottnak tekintő Ferenc József bizalmasaként kezelte Andrássyt, akivel magántermészetű ügyeket is megtárgyalhatott. Erzsébet királynéhoz is bensőséges barátság fűzte, de szerelmi viszony – a már akkor szárnyra kapott és azóta is élő szóbeszéd ellenére – nem.

Andrássy közéleti pályafutásának csúcsát 1871–1879 között az jelentette, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia közös külügyminisztereként az európai nagyhatalmi politika alakításából is kivette a részét – például az 1878-as, az Oszmán Birodalom uralma alól felszabadulni törekvő Balkán-félsziget politikai viszonyait több évtizedre rendező Berlini Kongresszus egyik kulcsszereplőjeként. Németbarát és oroszellenes irányba fordította a Monarchia külpolitikai irányvonalát. A magyar politikai elit többségéhez hasonlóan Andrássy úgy gondolta, hogy a balkáni érdekszféra-ütközés, illetve a Monarchia nagyszámú szláv lakossága miatt a dualista birodalom és Oroszország között elkerülhetetlen a konfliktus, ebben a konfliktusban hathatós segítséget pedig egyedül Németország adhat. Ennek megfelelően külügyminiszteri működésének záróakkordjaként megkötötte a bismarcki Német Birodalommal a kölcsönös segítségnyújtáson alapuló kettős szövetséget.

Lemondása után is többször kérte ki tanácsát az uralkodó, megőrizte informális befolyását – fontos szerepet játszott például abban, hogy 1882-ben pártfogoltja, korábbi

belgrádi konzulja, Kállay Béni legyen a közös pénzügyminiszter és ezáltal Bosznia-Herzegovina kormányzója, aki alapvetően továbbra is Andrássy Balkán-politikáját képviselte Bécsben. Magyarországon általános köztisztelet, megfellebbezhetetlen tekintély övezte Andrássyt az 1880-as években, 1889-ben az MTA elnökévé is megválasztották volna, de nem vállalta a felkínált tisztséget. Ekkorra ugyanis már egyre inkább elhatalmasodott rajta rákja, amely hosszas szenvedés után 1890. február 18-án az Abbázia melletti Voloskóban (a család adriai villájában) az életét is kioltotta.

Andrássy a magyar főváros gyors fejlesztésének, Béccsel egyenrangú birodalmi központtá alakításának is elkötelezett híve volt. Szorgalmazta a városegysítést, és számos nagyszabású beruházás indult meg kormánya idején, valamint megalakult a Fővárosi Közmunkák Tanácsa. Emlékét Budapesten napjainkban patinás sugárút, illetve az Országház melletti, Zala György által készített, 1906-ban leleplezett, 1945-ben eltávolított, 2016-ban viszont eredeti pompájában helyreállított lovas szobra őrzi.

Míg Andrássy Gyula a politikai életben, addig testvérei az ország gazdasági és pénzügyi vérkeringésében váltak megkerülhetlenné. Manó, a „Vasgróf”, tulajdonolta az ország egyik legnagyobb nehézipari vállalatát, Aladár pedig bankvezetőként serénykedett. Mindannyian jelentősen összegekkal támogatták a tudományokat és a művészeteket.

Andrássy Gyula és Kendeffy Katalin házasságából három gyermek született: Tivadar (1857–1905), aki több évtizeden keresztül országgyűlési képviselő és a képviselőház alelnöke, illetve jelentős műgyűjtő volt; Ilona (1858–1952), aki ifj. Batthyány Lajos képviselő, főispán majd fiumei kormányzó felesége lett; és az ifjabb Gyula (1860–1929), aki diplomataként, 1894–1918 között többszöri miniszterként, pártvezérként igyekezett apja politikai örökébe lépni. Ha egyenként nem is, unokatestvéreikkel, Andrássy Sándor és Andrássy Géza grófokkal (mindketten országgyűlési képviselők) kiegészülve, együtt sikeresen örökítették át az előző nagy generáció vagyonát, hatalmát és tekintélyét.

Erzsébet királynéhoz is bensőséges barátság fűzte, de szerelmi viszony — a már akkor szárnyra kapott és azóta is élő szóbeszéd ellenére — nem.

Schwarzwölder Ádám

Madách Imre

Író, költő, az MTA levelező tagja

Alsósztrégova, 1823. január 20. – Alsósztrégova, 1864. október 5.

Madách Imre 1823. január 20-án született Alsósztrégován, nagymúltú nemesi családban. Modach, a család első ismert őse IV. Béla udvarában élt apródként, s az őt követő leszármazottak is mind királyi szolgálat révén gyarapították birtokaikat. Madách Sándor, a drámaíró nagyapja azonban már nem hagyatkozhatott a felmenőitől örökölt javakra, szakmai előmenetele és személyes kapcsolatai révén kellett megalapoznia a család sorsának újbóli felívelését. Első lépésként visszatért a katolikus hitre (a család a 16. század vége óta református volt), majd arisztokrata családok jogtanácsosaként és tevékeny szabadkőművesként igyekezett visszaszerezni a családi név és a sztrégovai kastély régi fényét.

Az ő Imre fia, vagyis a drámaíró édesapja a jelentős örökséggel és befolyásos családi kapcsolatokkal rendelkező árvát, Majthényi Annát vette feleségül. Őt gyermekük érte meg a felnőttkort, három fiú és két lány; az apa akkor hunyt el 1834-ben, amikor a legidősebb, Imre csupán tizenegy éves volt. Imrére nem csupán az elsőszülött fiúkkal szemben támasztott hagyományos elvárások nehezedtek, de a feléle kapaszkodó család özvegy matriarchájának a kívánalmai is. A fiú iskoláztatása azt a célt szolgálta, hogy apjához és nagyapjához hasonlóan közéleti karriert fusson be. Előrehaladását nem a képesség vagy az érdeklődés hiánya, hanem időről időre leromló egészségi állapota akadályozta. Az otthon szellemi légkörére jellemző, hogy a Madách fiúk házi használatra *Litteraturai Kevercs* címmel lapot szerkesztettek, amelyben tudományos értekezéseket közöltek.

A házitanítói által felkészített ifjú Madách Imre a váci piaristáknál tette le érettségi vizsgáit, majd a Pesti Egyetemen folytatott bölcsészeti és jogi tanulmányokat. 1841-ben, tizennyolc esztendősen abszolválta ügyvédi vizsgáját, utána a kötelező egyéves joggyakorlatot Balassagyarmaton töltötte. Húszévesen már feszítette a tettvágy: „Állok szabadon a pálya kezdeténél és mérgemben vér tolul arcomra, ha látom, mi keveset tevék, mi keveset tehetek most is még...” – írta ekkor nővérének. Először aljegyzőként, majd táblabíróként működött a vármegyénél, miközben egyszerre próbálkozott

publicisztikával és szépirodalommal, ugyanakkor az öt gyermekora óta rendre hátráltató egészségügyi gondokkal is dacolnia kellett. Már ebben az időben megkezdte a dráma műfajába tett felfedezőútjait: a *Commodus* (1839) után *Nápolyi Endre* címmel írt drámát, majd 1843-ban a *Férfi és nő* és a *Csák végnapjai* című darabokat nyújtotta be nyilvános pályázatokra. Az ebben az időszakban írott drámák közül egyedül az 1844-ben befejezett *Csak tréfa* kortárs témájú.

Madách házasságát a legendás romantikus kudarcok sorában őrzi az irodalomtörténeti emlékezet. Az életesemény közvetlen következménye Madách boldogtalan magánélete, a közvetett hatás pedig Madách nőalakjaiban, különösképpen *Az ember tragédiája* Évájának ábrázolásában mutatható ki. Madách principálisa, a nógrádi alispán, Fráter Pál volt Fráter Erzsébet nagybátyja. Madách tagadhatatlan vonzalom, de felületes ismeretség után kötött házasságot Erzsivel 1845. július 20-án, a menyasszony tizennyolcadik születésnapján. A házasfelek rangban és életkorban illettek egymáshoz (bár a feleség kálvinista volt), de a személyiségvonásaikban, műveltségükben megmutatózó különbségek, valamint a politika Madách életére is kiható eseményei néhány év alatt szétzilálták együttélésüket. Első gyermekük, a csupán egy napot élt Imre 1846. augusztus 31-én született, őt követte 1848. január 2-án Aladár (aki felnőttként a magyarországi spiritizmus egyik vezéralakja lett).

Madách 1846 nyarától a családi várakozásokat beteljesítve a korábban apja által is betöltött állásban, Nógrád vármegye főbiztosaként tevékenykedett. A megyei politika arénájában szerzett közvetlen benyomásokat a hatalom természetéről, s ezeket a későbbiekben műveibe is beépítette. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc csalódásokat és tragédiákat maga után hagyva söpört végig a Madách családon. Az úrbéri terhek eltörlése miatt Majthényi Anna jelentős bevételektől esett el, ezért arra buzdította a fiait, hogy vállaljanak hivatalt. Madách egyik öccse, Pál 1849 őszén halt meg a nemzetőri szolgálata során súlyosbodó tüdőbajban. Nem sokkal korábban nővérét, Máriát, illetve annak fiát és második férjét román felkelők gyilkolták meg Erdélyben. Madách Imre a szabadságharc elfojtása után a birtokán többször is bújtatott szabadságharcosokat. 1852 augusztusában az erdőkerülőként rejtegetett Rákóczi János – Kossuth titkára – ügye miatt fogták el, és került vizsgálati fogságba Pestre. Mire egy év múlva hazatért – egyes emlékezések szerint a cellája asztalára krétával felírva, naponta letörölve kezdte megfogalmazni a *Tragédia* ősváltozatát –, a házassága teljesen széthullott. Azzal, hogy Madách távollétében Fráter Erzsébet

01-21

[B-2886]

a losonci bálban egy másik helybéli földbirtokos társaságában jelent meg, nem csupán a férjét kompromittálta, de az egész családot. A házaspár 1854 nyarán hivatalosan is különvált, Madáchnál a majoresztkó, Aladár és a legkisebb, Borbála maradt, míg Jolán Fráter Erzsébethez került.

Madách számára az irodalmi alkotás élete java részében nagy elköteleződéssel, de mellékesen űzött tevékenység maradt. Első kötete, a *Lant-virágok* című versgyűjtemény már 1840-ben, tizenhét éves korában megjelent magánkiadásban (édesanyja finanszírozásával). A költészet mindvégig megmaradt az érzelmi hullámzások kifejezésének eszközéül, Madách elsődleges irodalmi ambíciói azonban a drámaírássra irányultak. Házasságának zátonyra futása után édesanyjával élt Sztregován, és a birtokot igazgatta, többnyire esténként jutott ideje az írásait csiszolni – ebben az időszakban a hivatal és a közélet sem vonta el a figyelmét, önmagának alkotott. A *civilizátor* című komédia a Bach-rendszer mögött álló Alexander Bach belügyminiszter 1857-es öndicsőítő röplapjára adott válasz: a magyar István gazda ellen nemzetiségi cselédeit fellázító civilizátor a darabban a Stroom (folyam) nevet viseli (a Bach jelentése: patak).

A *Tragédia* keletkezését egy barátjának, Szontagh Pálnak címzett verses levéltől számíthatjuk, amely 1857. február 7-én íródott, és felveti a későbbi mű alap gondolatát: „Ádám a teremtés óta folyvást csak más és más alakban jelen meg, de alapjában mindig ugyanazon gyarló féreg marad, a még gyarlóbb Évával oldalán.” A munkafolyamat Madách feljegyzése szerint 1859. február 17-étől 1860. március 26-ig tartott.

„Az első tehetség Petőfi óta, ki egészen önálló irányt mutat” – így vélekedett Arany, miután némi vonakodás után elolvasta az 1861 júniusában megkapott *Tragédia* kéziratát.

„Említettem több ösmerősöm előtt, hogy írtam egy költeményt, melyben az isten, az ördög, Ádám, Luther, Danton, Aphrodité, boszorkányok s tudj’isten, mi minden játszik; kezdődik a teremtéssel, játszik az égben, az egész földön

az űrben – mosolyogtak rá, de olvasni nem akarta senki” – írta Madách egy levelében 1860 tavaszán. A kész kéziratot félretette egy esztendőre, s a lassacskán újra megélnéknél közélet felé fordult. 1861 áprilisában Balassagyarmat képviselőjeként vetette bele magát az országgyűlés munkájába.

„Az első tehetség Petőfi óta, ki egészen önálló irányt mutat” – így vélekedett Arany, miután némi vonakodás után elolvasta az 1861 júniusában megkapott *Tragédia*

kéziratát. Attól félt, hogy gyenge *Faust*-másolatot tart a kezében, de a verselés és a lírai részek fogyatékoságai ellenére kompozíciójában és koncepciójában is jeles műnek tartotta, amit szeptember 12-én meg is írt az ítéletet váró szerzőnek. Arany 1861 őszén végezte el azokat a javításokat, amelyek megadták a dráma végső formáját. Nagyrészt stilisztikai és helyesírási módosításokat tett, tartalmiakat csak elvétve – a rutinos szerkesztő avatkozott bele a kezdő szerző kéziratába.

1862 januárjában a Kisfaludy Társaság pártoló tagjai vehették kezükbe *Az ember tragédiája* első kiadását, a mű könyvtári forgalomba nem került. Az Arany által igazgatót Kisfaludy Társaság 1862. január 30-án rögtön tagjai közé is választotta Madáchet, aki *Az aesthetika és társadalom viszonyos befolyása* című értekezésével foglalta el székét április 2-án. Ez volt az első és utolsó alkalom, amikor az egyébként a megyegyűlések nyilvánosságában otthonos Madách közvetlen irodalmi elismerésben részesült. 1863 márciusában a dráma második kiadásban is megjelent Emich Gusztáv gondozásában.

Madách a *Tragédia* befejezése után belefogott a *Mózes* című ötfelvonásos drámába: hatalmas közlésvágy feszítette, élete a politikusi, földbirtokosi és írói kötelezettségei között oszlott meg. A Magyar Tudományos Akadémia 1863. január 13-án választotta levelező tagjai sorába, de betegsége miatt nem foglalhatta el székét személyesen. Bérczy Károly olvasta fel helyette *A nőről, különösen aesthetikai szempontból* című dolgozatát 1864. április 18-án. Madách akadémiai székfoglalója által gyakorolt közvetett hatást a honi nőnevelésre, hogy Madách régi barátja és verseinek múzsája, Veres Pálné a dolgozatban vázolt nőképen felháborodva megkettőzött erővel szentelte magát a lányok oktatásügyének. Ez az igyekezet harminc év múlva az első magyarországi női gimnáziumban öltött testet.

Madách az 1864-es évet jobbára betegségben töltötte, folyó ügyei fölött rendelkezve, az élettől búcsúzkodva. Október 5-én érte a halál. Az utóbb a magyar drámairodalom egyik klasszikus darabjává váló *Az ember tragédiáját* sohasem láthatta színpadon.

Hites Sándor

Kölcsey Ferenc: *Hymnus*

1823. január 22.

Kölcsey Ferenc (1790–1838) Szatmárcsekén, 1823. január 22-én tisztázta le *Hymnus, a' Magyar nép zivataros századaiból* című költeményét, melynek első versszaka Erkel Ferenc megzenésítésében az 1840-es évektől kezdve fokozatosan a magyar nemzeti himnusz státuszába emelkedett. Kitüntetett szerepét 1990 óta a magyar alkotmány is rögzíti.

A *Hymnus* szerepvers, melyben a versbeszélő egy, a „magyar nép zivataros” (azaz 'háborús', 'viszontagságos') századaiban, vagyis a 16–17. századi török elleni harcok idején megszólaló alak, mégpedig feltehetően egy református prédikátor. Az ő szempontjából kapunk áttekintést a magyar történelemről a honfoglalástól a török uralomig, egybekötve egy elmélkedéssel az isteni gondviselésről, mely ebben az esemény sorban tetten érhető, illetve az Istenhez való engesztelő könyörgéssel. A beszélő – amiként Dávidházi Péter megállapította – a „paraklétosz”, azaz a bűnös melletti szószóló bibliai szerephagyományát követi. Ahogyan a *Biblia* szerint Jézus közbenjárt az Atyánál az emberek ügyében, ebben a költeményben úgy kéri a megszólaló Isten áldását a jelen korban bűneik miatt sínylődő magyarokra. Ezáltal a műben a himnusz antik műfajából következő szakrális tartalom (az istenség dicsőítése, illetve megnyerése) összefonódik a nemzeti jellegű mondanivalóval. Ez a fajta megszólalásmód a költői szerep szakralizálásához vezetett, egy olyan váteszi/prófétai szerepminta kialakulásához, melynek utóbb óriási hatása mutatható ki a magyar irodalom történetében, például Petőfi Sándor költészete kapcsán.

A vers keletkezési körülményeiről közvetlen adatokkal nem rendelkezünk. Kölcsey Ferenc fennmaradt levelezése és a kortársi emlékezések hallgatnak ebben a vonatkozásban. A szerző tíz évvel későbbi önéletrajzi levelében mindössze annyi áll az 1818–1823 közötti időszakról, hogy falusi magányában „a paraszt dal tónját találgatta”. Ez az információ részben vonatkoztatható a *Hymnus*ra is, lévén a mű szimultán verselésű, azaz időmértékes (trochaikus) és magyaros-ütemhangsúlyos költeményként egyaránt elemezhető. Az utóbbi esetben a kanásztánc (avagy toborzó) versformáját követi, vagyis az egyik legrégebbi magyar népdalformában íródott. A mű vers- és dallamintájának előzménye ugyanakkor fellelhető a 17. századi zsoldárirodalomban is, lévén

A költemény eszmei ihletköre pedig, amint azt Szabó G. Zoltán felvetette, összefüggésben áll azzal a gondolatmenettel, mely Kölcsey 1826-ban kiadott esszéjében, a *Nemzeti hagyományok*ban olvasható. A magyar történelem mindkét ábrázolásban a jó szerencséből balsorsba fordulás képét mutatja, illetve azonos a történet szemléletek melankolikus alaphangoltsága is. A *Hymnus* értelmezésére nézve jelentőségteljes továbbá, hogy a *Nemzeti hagyományok* szerint a dicsőség virágzó korszakát követő visszaesés – amint az a Mátyás király

A „víg esztendőt” kívánó Hymnus akár olvasható egyfajta áldomásként is. [...] Azután tett szert szélesebb körű ismertségre, hogy a pesti Nemzeti Színház igazgatója 1844-ben pályázatot hirdetett a megzenésítésére.

uralkodása utáni magyar évszázadokban is végbement – előnyös a hazai történelmet tárgyaló nemzeti jellegű költészet fejlődésére nézve. Ugyanis abban a „hőskorban”, amikor a nemzet élet-halál harcot vív, „bajnok és énekes kölcsönösen vehetnek lángot egymástól”, s ez elősegíti a „poétai szellem felébredését”. Kölcsey azonban jobbra az

ilyen jellegű nálunk fennmaradt művek hiányát kénytelen megállapítani. E fejtegetés irányából tekintve úgy interpretálhatjuk a *Hymnust*, hogy szerzője itt mintegy megkísérelte újratemetni ennek az egykor létezett vagy legalábbis létezhetett magyar hőskori történeti költészetnek egy darabját.

A költemény először 1829-ben jelent meg az *Aurora* zsebkönyv hasábjain, majd kötetben Kölcsey Ferenc verseinek 1832-es kiadásában. Még ebben az évben a Pesti Casino frissen alakult olvasótársaságában Kölcsey barátja, Bártfay László nyilvánosan felolvasta a verset. Számottevő hatásáról ettől eltekintve Kölcsey életében azonban nem beszélhetünk, s csak azután tett szert szélesebb körű ismertségre, hogy a pesti Nemzeti Színház igazgatója 1844-ben pályázatot hirdetett a megzenésítésére. Erkel Ferencnek, az intézmény karmesterének díjnyertes művét elsőként 1844. július 2-án adták elő a színházban, nagy sikerrel.

Megemlítendő, hogy a korban erőteljes igény mutatkozott arra, hogy a magyaroknak is legyen saját úgynevezett „néphimnuszuk”, vagyis a közös nemzeti identitás kifejezésére alkalmas hazafias költeményük, és erre vonatkozóan különböző javaslatok kerültek napirendre. Döbrentei Gábor például 1842-ben Berzsenyi Dániel *A magyarokhoz* (Romlásnak indult...) című ódáját ajánlotta. Vörösmarty Mihály pedig 1844-ben kifejezetten ebből a célból írta *Hymnus* című költeményét, ráadásul a már 1843-ban

megzenésített *Szózata* is jó eséllyel szerepelt a jelöltek között. Kölcsey műve feltehetően azért bizonyult alkalmasabbnak a himnusz szerepének betöltésére az említett verseknél, mert egyrészt szakít a királyhimnuszok hagyományával, és nem a királyra, hanem közvetlenül a nemzetre kéri Isten áldását (szemben Vörösmarty *Hymnusával*), másrészt mert borongós hangvétele mellett is optimistább, mint a másik két említett költemény. A nemzethalál víziója Berzsenyi versében szinte jövőbeli bizonyossággént, a *Szózatban* pedig tőlünk függetlenül fennálló lehetőségként jelenik meg, s ezekhez képest a *Hymnus* magyarokat képviselő beszélője erősebben reménykedik az isteni kegyelem kiérdemlésében. Ennek jegyében kéri a magyaroknak az első és az utolsó versszakban is a „víg esztendőt”, mely kifejezés nem egyetlen évet, hanem az eljövendő bűnbocsánat korszakát jelöli.

A megzenésített *Hymnus* mind gyakrabban csendült fel nemzeti jellegű összejövetelek alkalmával, felválta az Osztrák Császárság *Gott erhalte...* kezdetű himnusát. Az 1848-as forradalom idején tartott népgyűléseken már rendszeresen énekelték a *Hymnust*, ám a hivatalos állami rendezvényeken Magyarországon egészen 1918-ig általában a *Gott erhaltét* adták elő. Az aktuális kormányzat részéről a Bach-korszakban, majd az 1945 utáni években történtek kísérletek a *Hymnus* használatának visszaszorítására, illetve felváltására ideológiailag megfelelőbbnek ítélt művel, ezek azonban sikerteleneknek bizonyultak. A *Hymnus* magyar nemzeti himnusként való törvényes kodifikációja, majd alkotmányba emelése mindazonáltal csak 1989–90-ben történt meg.

Annak a folyamatnak a során, melynek eredményeként Kölcsey eredetileg nem ebből a célból írt verse modern értelemben vett nemzeti himnusszá vált, szükségszerűen átértelmeződött a befogadók részéről a műnek tulajdonított közösség szemlélet. A versben megszólaló 16–17. századi beszélő ugyanis nem képvisel(het)te a mai értelemben vett nemzet teljességét, hanem egy szűkebb csoport, a nemesi nemzet nevében szólította meg Istent. Így az „Őseinket felhozád / Karpát’ szent bérczére” sorokban említett „ősök” kifejezés szó szerint azoknak a honfoglaló nemzetségeknek a tagjaira utal, akiktől a magyar nemesség származtatta magát. Másrésztől a mű a protestáns felekezeti bizonyos jellegzetességeivel is rendelkezik, ilyen például az említett zsoltárforma vagy a vers felütésének összefüggése a református újévi köszöntők hagyományával. Ahhoz, hogy a magyar társadalom valamely nem nemesi születésű vagy nem protestáns tagja is a *Hymnusban* megjelenő többes szám első személyű igealakokkal jelzett közösség részének gondolhassa magát, el kellett vonatkoztatnia

ettől az elsődleges jelentésrétegtől, illetve annak el kellett halványulnia. Milbacher Róbert ezt a folyamatot a *Hymnus* „nemzetiesítésének” nevezte. A *Hymnus* beszélője által képviselt közösséggel való azonosulást ugyanakkor (s ennek különös jelentősége volt a 19. század multietnikus Magyarországon) sokak számára megkönnyíthette, hogy a vers nemzetfogalma nem etnikai vagy nyelvi, hanem hangsúlyosan területi alapú. A magyarság a Kárpát-medencében élők közösségeként jelenik meg a versben, s a táj és az ország lakosának organikus egybetartozását az embert veteményhez hasonlító szép növényi metaforák fejezik ki. A kezdeti kánaáni, áldott állapotra vonatkoztatva így fogalmaz a vers: „S merre zúgnak habjai / Tiszának, Dunának, / Árpád’ hős magzatjai / Felvirágozának.” Ez a termékeny és harmonikus állapot fordul át a beszélő jelenkorában az Istentől elszenvedett büntetés, a háborúk és testvérháborúk korszakában terméketlenségbe: „S ah szabadság nem virúl / A’ holtnak véréből”. A kért isteni áldás tartalma tehát a magyar földön élő ember és a táj összhangjának helyreállítására is vonatkozik. Ennek a territoriális szemléletmódnak a jelenléte a költeményben a mai napig lehetővé teszi az ország bármely lakosa számára, hogy az itt magyaroként jellemzett emberek közé tartozónak érezze magát.

A *Hymnus* szövegének pontos, betűhív átirata, a műhöz kapcsolódó textológiai jegyzetek, keletkezés- és fogadtatástörténeti összefoglalók, valamint a vers egyes szöveghegyeinek értelmező magyarázatai kíséretében a *Kölcsey Ferenc minden munkái* című kritikai kiadássorozat alábbi kötetében olvashatók: Kölcsey Ferenc: *Versek és versfordítások*. (Sajtó alá rendezte Szabó G. Zoltán. Budapest, Universitas Kiadó, 2001, 103–105, 711–766.)

Fórizs Gergely

Petőfi [Petrovics] Sándor

Költő

[Kiskőrös?], 1823. január 1. – [Fehéregyháza?], 1849. július 31.

A később Petőfi Sándor néven ismertté vált költő Petrovics Sándor néven született. Csak keresztelésének napját ismerjük: 1823. január 1-jén keresztelték meg a kiskőrösi evangélikus templomban. Petőfi utólag mindig ezt a napot emlegette születésnapjaként, de ez alighanem tudatos misztifikáció: a szilveszter napján való születés hagyományosan a kivételes képességekkel társult a néphitben. Apja, Petrovics István mészáros és kocsmabérlő volt, s mind ő, mind az anya, Hrúz Mária a szlovák etnikumhoz tartoztak, s nem rendelkeztek nemesi címmel. Petőfi pályája – alighanem az apa tudatos szándéka szerint – a nyelvi magyarosodás és a honoráció (értelmiségi) lét irányába mutatott. A család hamarosan Kiskunfélegyházára került, amely várost – éppen a Jász-Kun Kerülethez való tartozása, a kollektív nemesi kiváltság megléte és magyar etnikai karaktere miatt – Petőfi „születésem helye”-ként nevezte meg.

Petőfi 1828-ban a kecskeméti evangélikus elemi iskolában kezdte tanulmányait. Iskolai pályája azonban nagyon sok tanintézménybe vezetett azután, s apja csak kezdetben ragaszkodott a felekezeti jelleghez: 1831-től a kislégytói sárszentlőrinci evangélikus kisközművelődési iskola, majd 1833-tól a pesti evangélikus közművelődési iskola diákja lett. 1834-ben viszont már a pesti piarista közművelődési iskolában tanult, innen 1835-ben az aszódi közművelődési iskolába került. Ekkor kezdődött apja gazdasági helyzetének a válsága: az 1830-as évekre gyarapodó és sikeres vállalkozóvá váló Petrovics 1838-ban szenvedte el a dunai jeges árvíz pusztítását, amely szabadszállási ingatlanait is elérte, de ennél nagyobb gondot okozott, hogy elkezdett hitelezéssel is foglalkozni, s adósai közül többen cserben hagyták. Ez Petőfi taníttatásának a lehetőségeit is befolyásolta: a korábban tehetséges fiúnak ettől kezdve a szegény diák pozíciójával kellett megbékélnie. Ez történt Selmecbányán is, ahol 1838-ban beiratkozott az evangélikus líceumba. Az iskolát már 1839 februárjában elhagyta, s Pestre ment, hogy a Pesti Magyar Színházban statisztaként dolgozzon. Egy rövid, Ostffyasszonyfán, távoli rokonainál töltött periódus után még ugyanez év őszén Sopronban beállt katonának. Ez igen rossz döntésnek bizonyult: a katonaság sem fizikailag, sem intellektuálisan nem volt neki való, s 1840 decemberének végén

rokkantsághoz közelítő állapotban, egészségügyi okok miatt elbocsátották. Ezután újra elkezdett foglalkozni a tanulás gondolatával: Selmecről kikérte a bizonyítványát. Majd aztán júliustól vándorszínész lett a Dunántúlon. 1841-től a pápai református kolégiumban tanult tovább. Itt találkozott Jókai Mórral, s baráti köréhez tartozott unokatestvére, Orlai Petrich Soma, a későbbi festő is. A tanév végével azonban – anyagi okok miatt – elhagyta Pápát, s ismét színésznek állt. 1842-ben közölte a korszak legtekintélyesebb magyar folyóirata, az *Athenaeum* *A borozó* című versét – még Petrovics Sándor néven. 1843-ban vándorszínészként került Kecskemétre, ahol újra találkozott az ekkor már itt tanuló Jókaiával, s összeállította első, kéziratban maradt kötetét, az *Ibolyákat*. Ennek borítóján már az új, választott neve volt olvasható: Petőfi Sándor.

1843-ban Pozsonyba utazott, hátha az ottani országgyűlésen alkalma nyílik valami munkához jutni (végül itt másolásból élt), illetve megpróbált fordításokat készíteni megrendelésre, és folytatta színészi pályáját. Az év novemberében így vetődött el Debrecenbe, ahol beteges és nyomorúságos állapotában megérelődött benne a nagy terv: mindent az irodalomra akar feltenni. Ezért verseinek kötetévé összeállított anyagával gyalogszerrel fölment Pestre, hogy a számára létező egyetlen tekintélynek, Vörösmarty Mihálynak személyesen bemutassa, s az ő ítéletétől tegye függővé további sorsát.

Vörösmarty egészen nagyvonalú módon reagált: a versek elolvasása után javasolta a Nemzeti Körnek (az igazgatóválasztmány tagjaként), hogy támogassák anyagilag a kötet kiadását. Sőt, Vörösmarty közbenjárására Vahot Imre alkalmazta Petőfit segédszerkesztőként a *Pesti Divatlap*nál.

1844 őszére, a Lipót-napi vásárra jelent meg a *Versek* mellett *A helység kalapácsa*, majd a következő év tavaszára a *János vitéz*. A kötetek élénk kritikai reakciókat váltottak ki. Petőfi azonban a róla kialakított kritikai sablonnak rögtön ellent is mondott azzal, hogy nem az általa megkezdett s rá jellemzőnek vélt irányt folytatta, hanem rögtön valami másba vágott bele: 1845-ben megjelentette a *Cipruslombok Etelke sírjára* című kötetét, amely egy érzelmes, a tragikus és beteljesületlen szerelmi érzést tárgyiasító ciklus volt. Majd pedig március 31-ével búcsút mondott a *Pesti Divatlap*nak, s elindult egy észak-magyarországi útra, amelyről *Úti jegyzetek* című prózai művében számolt be, melyet már egy rivális divatlap, az *Életképek* közölt. Ez az út azt is világossá tette, hogy Petőfi már nem szorult rá a segédszerkesztői állásra, utazásának ténye önmagában is érdeklődést keltett az olvasókban, s e művében tudatosan számolt be költői sikereinek vidéki tapasztalatairól.

1845-ben megjelent újabb kötete, a *Szerelem gyöngyei*. Majd Szalkszentmártonban egy különösen intenzív alkotó periódus kezdődött nála: ekkor írta egyetlen befejezett és fennmaradt, kötetben publikált drámáját (*Tigris és hiéna*), a regényét (*A hóhér*

Verseinek köteté összeállított anyagával gyalogszerrel fölment Pestre, hogy a számára létező egyetlen tekintélynek, Vörösmarty Mihálynak személyesen bemutassa, s az ő ítéletétől tegye függővé további sorsát.

kötele), valamint a *Felhők* című versciklusát, amely aztán külön kötetben meg is jelent (ezt a kötetét ő maga finanszírozta, csak a terjesztéséhez vette igénybe könyvkiadó segítségét). Az irodalmi életben mindinkább megkerülhetetlen pozíciójának egyik mutatója, hogy létrehozta nemzedéke íróiból a Tízek Társaságát, s megkísérelte velük egy új generációs irodalmi orgánum meg-

alapozását. Ehhez „írói sztrájkot” hirdetett, azaz a Társaság tagjai felfüggesztették a létező divatlapokban való publikálást. Az akció hamar kifulladt, a lapengedély megszerzése pedig nem sikerült, ám annyi világossá vált, hogy Petőfi és nemzedéke immár olyan súllyal van jelen a nyilvánosságban, hogy hiányuk azonnal érzékelhetővé vált volna. Petőfi pedig elérte azt, ami senki másnak nem sikerült ilyen fiatalon: Emich Gusztáv szerződést kötött vele összes költeményeinek a kiadására.

Petőfi 1846-ban Erdélybe indult egy hasonló írói útra, mint a korábbi volt, ám nem jutott túl a Királyhágón, mert a szatmári megyebálon megismerte Szendrey Júliát, s ettől kezdve minden törekvése arra irányult, hogy feleségül vehesse a lányt. A kapcsolattartásra és az apa ellenkezésének gyöngítésére pedig fölhasználta a sajtónyilvánosság kereteit is: versekkel üzent Júliának azokban a lapokban, amelyekről biztosan tudta, hogy olvasni fogja.

1847-ben megjelent a huszonnégy éves költő *Összes költeményei* című kötete, szép tipográfiával, komoly példányszámban; 1848-ban már a második kiadás is kijött, két kötetben (Emich pedig szerződést kötött vele ezután születendő verseinek a kiadására). Miután így Petőfi anyagi helyzete is rendeződött, elvette a katolikus Szendrey Júliát, s az így létrejövő vegyes házasság érdekében Petőfi azt is vállalta, hogy születendő gyermekeit katolikusnak kereszteljék.

A megíúsult írói sztrájk kézzelfogható eredménye végül az lett, hogy az *Életképeket* a lap tulajdonosa, Frankenburg Adolf Petőfi és Jókai szerkesztésére bízta. Így mégiscsak létrejött egy nemzedéki irodalmi orgánum.

A Pesten letelepedő házaspár életében 1848. március 15-e lett a következő nagy esemény. Ekkor Petőfi a pesti forradalom kulcsfigurájává lépett elő, noha az inkább szimbolikus jelentőségű volt, hiszen történeti és jogi értelemben a Pozsonyban épp ekkor üléselő országgyűlés szerepe volt a döntő, amely rögtön törvénybe is foglalhatta az európai forradalmi hullám eredményeit. Petőfi azonban – saját helyzetértelmezése szerint – a folyamatok irányítójának érezte magát, ezért is volt számára komoly megábrándítás, hogy néhány radikális verse hatására hamarosan elszigetelődött, s a nyilvánosságban is komoly támadások érték. Ennek leglátványosabb pillanata az volt, amikor a népképviselői országgyűlés választásán megbukott, a szabadszállási körzetben (szülőföldjén) olyan ellenérzésekkel és rosszindulattal szembesülve, amire nem számított – ráadásul nyilvánvaló választási csalás is történt a megbuktatása érdekében.

Időközben felesége teherbe esett, s így a család eltartásának súlya is egyre inkább nyomasztotta. Mivel az a típusú írói életforma, amely korábban lehetővé tette a megélhetését, már nem volt fenntartható, kiútként a hivatalos katonai szolgálat kínálkozott. 1848 októberében nevezték ki honvédszázadosná. A katonai függelék elviseleése azonban nem illett az egyéniségéhez, ebből fakadtak ismétlődő konfliktusai a hadsereg több tábornokával, illetve magával a hadügyminiszterrel is – egyedül az általa eszményített lengyel József Bem tábornokkal találta meg a hangot, s így nála, az erdélyi hadseregben kapott megfelelő szolgálati helyet.

1848. december 15-én (azaz éppen kilenc hónappal a pesti forradalom után) Debrecenben megszületett egyetlen fia, Zoltán.

Bem mellett több csatában is részt vett, s a tábornok minden lehetséges módon megpróbálta az igazán veszélyes helyzetektől megóvni. Ez azonban nem sikerült. 1849. július 31-én Petőfi – a tiltás ellenére – civil ruhában ott volt a segesvári csatában, ahol elűnt: délután háromnegyed hatkor látták utoljára életben. Holttestét sem azonosították.

A sors fintora, hogy Petőfi, a világszabadság költője egy olyan csatában veszthette életét, amely hadtörténetileg érdektelen volt, s még csak az erdélyi hadszíntér szempontjából sem bizonyult döntőnek.

Szilágyi Márton

Budai Krónika

1473. június 5.

„Finita Bude anno Domini MCCCCLXXIII in vigilia penthecostes: per Andream Hess” – elkészült Budán az Úrnak 1473. évében pünkösöd előestéjén, Hess András által. A *Budai Krónika* fenti, utolsó mondatával kezdődik a magyar nyomdászat története. A hetven levelet (ebből 133 nyomtatott lapot) tartalmazó kisleveles könyv tíz példányban maradt fenn a világon. Fontos, ám igen kevés információval rendelkezünk a nyomdász, Hess András személyét illetően. A neve alapján német származású tipográfus a római Lauer nyomdában dolgozhatott segédként, és Kárai László budai prépost meghívására érkezhetett Budára 1471 késő tavaszán, hogy az Itáliában kapott betűvel készítse el az első magyarországi nyomtatványt. A háborús pusztítások következtében levéltári forrásokkal sajnos nem rendelkezünk az officina létrejöttének körülményeiről, valamint működéséről, így összes tudásunk a könyvben rejtőzik. Innen tudjuk, hogy a nyomdászmester június 5-én fejezte be munkáját, nagyjából két évvel a megérkezése után. Ma már megdönthetetlen tény, amelyet sok közvetett, de egy irányba mutató

Több önálló történeti mű összeállításából létrejött szövege 14–15. századi kódexekből maradt ránk.

forrás támaszt alá, hogy a hazai könyvnyomtatás *spiritus rectora* Vitéz János esztergomi érsek lehetett. Az 1450-es évek közepén több ízben is lehetősége volt arra, hogy megismerkedhessen

Johann Gutenberg friss találmányával. A technikai újdonságok iránt fogékony Vitéz János képzeletét megragadhatták a mozgatható betűk által sokszorosítható könyvek, gondolva itt a közvéleményt befolyásolható, török veszélyről szóló nyomtatványokra vagy az antik auktorok jobb kiadásának lehetőségére; hiszen ha nem is szűnik meg, ezen az úton mindenképpen hatékonyan csökkenthető a sok másolás során óhatatlanul bekövetkező szövegromlás. Mindezek mellett a bibliofil érsek a pozsonyi egyetem 1465-ös megalapításakor nyilvánvalóan tisztában volt azzal is, hogy az oktatás számára a megfelelő példányszámban rendelkezésre álló könyv alapvető fontosságú. Hess András valószínűleg vonzó ajánlatot kapott, ígérhetek neki privilégiumot, lehetőséget az önálló officina megteremtéséhez, anyagi támogatást és biztos megrendeléseket.

Csakhogy az 1471-es év második felétől drámaian megváltozott a helyzet Magyarországon: a főpap a lengyel IV. Kázmér fiát hívta meg a magyar trónra, s 1472 kora tavaszán a belpolitikai küzdelemben alulmaradt érsek házi őrizetbe került Esztergomban – ott is maradt augusztusi haláláig. Ezzel összefüggésben 1472 elejére a tipográfus nehéz helyzetbe került, hiszen a mecénásához írott és kinyomtatott dedikációja politikai szempontból elfogadhatatlanná vált, így két dolog között választhatott: vagy nem jelenik meg a könyve, vagy máshoz szóló ajánlást készít. Így lett a következő dedikáció címzettje Kárai László. Elképzelhető, hogy a budai prépost anyagi támogatást nyújtott 1473 kora tavaszán, hiszen, ahogyan Hess András fogalmazott: „a magamra vállalt

munkát nélküled sem elkezdni, sem befejezni nem tudtam volna”. Források hiányában nem tudjuk, mennyire lehetett sikeres az első, Magyarországon nyomtatott könyv. Ám egy latin nyelvű, magyar történelmi tárgyú nyomtatott mű nagyon is kelendő, jó választásnak tűnt Budán a 15. század utolsó harmadában, gondoljunk csak a másfél évtizeddel később megjelent *Thuróczy-krónika* sikerére. A *Budai Krónika* több önálló történelmi mű összeolvasztásából létrejött szövege 14–15. századi kódexekből maradt ránk. A nyomtatvány utolsó szakasza, amelynek szerzője ismeretlen, I. (Nagy) Lajos halálától (1382) Hunyadi Mátyás moldvai hadjáratáig (1468) beszél el nyolc évtized történetét. Érdemes megjegyezni, hogy mindössze négy oldalról van szó, tehát a szerkesztő igencsak összesűrítette a közelmúltnak és saját korának – egyébként izgalmas és fordulatos – eseményeit. Az aránytalanság szembeötlő: az alig két évig regnáló

Hess András [...] Kárai László budai prépost meghívására érkezhettek Budára 1471 késő tavaszán, hogy az Itáliában kapott betűkkel készítse el az első magyarországi nyomtatványt.

Habsburg Albert nem sokkal kap kevesebbet, mint a fél évszázadig uralkodó Luxemburgi Zsigmond. Mátyásról csupán egy rövid fejezetben esik szó: a koronázásáról (1458), Jajca visszavételéről (1463), a Szent Korona visszaszerzéséről (1464) s végül a már említett moldvai hadjáratról. A *Budai Krónika* itt hirtelen befejeződik, hiányzik az utolsó négy év (1469–1473) magyarországi története. Ez

azzal magyarázható, hogy az 1471–1472 közötti igen kényes belpolitikai események (az összeesküvés, a lengyel Kázmér betörése, Vitéz János fogsága és halála) még nagyon frissek voltak, így bölcsebbnek tűnt ezekről hallgatni. A ma is kézbe vehető tíz példány provenienciája alapján úgy tűnik, hogy főként a közép-európai régióban terjedt el, bár két jó ízlésű gyűjtőnek köszönhetően Strasbourg és Róma is szerepel a régi őrzési helyek között. Összekötve a ránk maradt kötetek származási pontjait a következő terület rajzolódik ki: Lemberg – Krakkó – Głogówek (Szilézia) – Lipcse – Prága – Bécs – Buda – Hanusfalva (Késmárki járás). A nyomtatványok egy részét aukción szerezték be, tulajdonosaik között voltak tudósok, bibliofilek, egyes darabjai szerzetesrendek, arisztokraták gyűjteményeiben is megtalálhatók voltak.

Farkas Gábor Farkas

Káldi György

Jezsuita szerzetes, katolikus bibliafordító

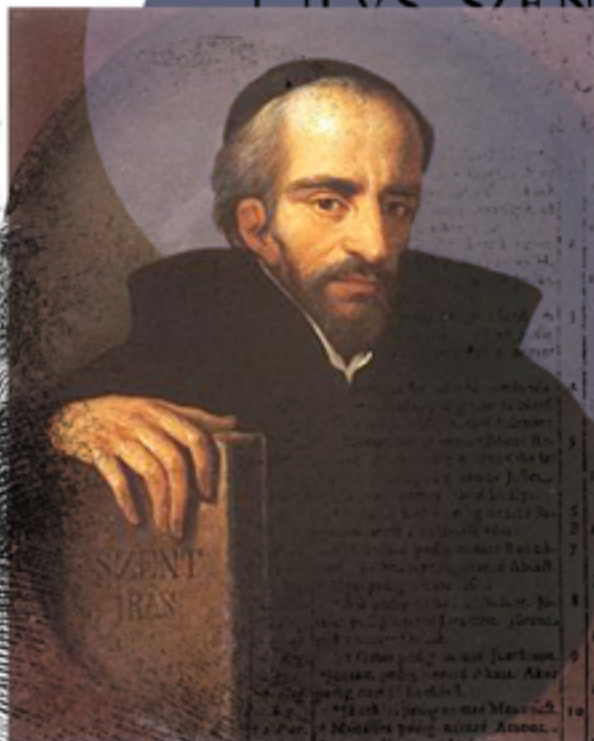
Nagyszombat, 1573. február 4. – Pozsony, 1634. október 30.

Káldi György 1598-tól a jezsuita rend tagja volt, életének ezt megelőző eseményeiről azonban kevés ismerettel rendelkezünk. A rendbe való belépése előtt teológiát hallgatott feltehetően Bécsben, illetve Grazban. Pázmány Péter pártfogásával utazhatott Rómába, itt lépett be a jezsuita rendbe, ahol fontos tisztségeket töltött be a 17. század elején. Erdély, Bécs, Brünn és Olmütz után 1615-től Nagyszombatban folytatta munkáját. Politikai szerepvállalása 1621-ben kezdődött, amikor Káldi közvetített a bécsi udvar és Bethlen Gábor között. Ennek a diplomáciai kapcsolatnak az egyik kulcspillanata az 1624-ben történt megfeddésjelenet, amikor Káldi a fejedelem szemére vetette azt, hogy barátságos viszonyt ápol a törökökkel. A Pázmány Péter alapította pozsonyi jezsuita kollégiumnak 1629-től haláláig rektora volt.

Káldi György életműve valószínűleg jóval nagyobb lehetett annál, ami az utókorra maradt. Közéleti, diplomáciai tevékenysége mellett bibliafordítói és hitszónoki munkássága volt meghatározó.

A *Biblia* magyar fordításába Gyulafehérváron kezdett bele 1605-ben. A kézirat szerint 1606 novemberére nagyrészt készen volt a fordítással, Olmützben csupán két és fél hónapra volt szüksége ahhoz, hogy lezárja a munkát. A latin *Vulgata* alapján készülő szöveg szerzőségét a 20. században többen vitatták, felvetve azt az azóta megcáfolt lehetőséget, hogy Káldi munkája Szántó Arator István fordításának átdolgozásával készült el. A szöveggondozás közel két évtizedet ölelt át, így a végleges változat Pázmány Péter, Bethlen Gábor, a bécsi kincstár és mások anyagi támogatásával jelenhetett meg 1626-ban, 2000 példányban, Bécsben, Németi Jakab közreműködésével a következő címmel: *Szent Biblia. Az egész keresztyénségben bé-vött régi deák bötüböl magyarra fordította a Jésus-alatt vitézkedő társaság-béli nagy-szombati Káldi György Pap.* Ez a legelső, nyomtatásban megjelent, katolikus szerző által fordított teljes magyar *Biblia*, amely a *Vizsolyi Bibliával* együtt jelentős hatást gyakorolt a magyar nyelv alakulására. Káldi György munkája 1971-ig a magyar katolikus egyház hivatalos Szentírása volt, amelyet a 18. század végétől többször is modernizáltak. A fordításra

IESVS KRISZTUS SZENT EVANGELIUMÁNAK SZENT MATEUS ÉVANGELIUMA.

SZ.

1. Jézus pedig nemet Elődök...
 2. * Előd pedig nemet Ábrahám...
 3. * Előd pedig nemet Mózis. Mát...
 4. * János pedig nemet Jákobok.
 5. * Jákob pedig nemet József a'
 6. * József pedig nemet Dávid...
 7. * Dávid pedig nemet Jób...
 8. * Jób pedig nemet Elődök...
 9. * Elődök pedig nemet Ábrahám...
 10. * Ábrahám pedig nemet Elődök...
 11. * Elődök pedig nemet Ábrahám...
 12. * Ábrahám pedig nemet Elődök...
 13. * Elődök pedig nemet Ábrahám...
 14. * Ábrahám pedig nemet Elődök...
 15. * Elődök pedig nemet Ábrahám...
 16. * Ábrahám pedig nemet Elődök...
 17. * Elődök pedig nemet Ábrahám...
 18. * Ábrahám pedig nemet Elődök...
 19. * Elődök pedig nemet Ábrahám...
 20. * Ábrahám pedig nemet Elődök...
 21. * Elődök pedig nemet Ábrahám...
 22. * Ábrahám pedig nemet Elődök...
 23. * Elődök pedig nemet Ábrahám...
 24. * Ábrahám pedig nemet Elődök...
 25. * Elődök pedig nemet Ábrahám...
 26. * Ábrahám pedig nemet Elődök...
 27. * Elődök pedig nemet Ábrahám...
 28. * Ábrahám pedig nemet Elődök...
 29. * Elődök pedig nemet Ábrahám...
 30. * Ábrahám pedig nemet Elődök...
 31. * Elődök pedig nemet Ábrahám...
 32. * Ábrahám pedig nemet Elődök...
 33. * Elődök pedig nemet Ábrahám...
 34. * Ábrahám pedig nemet Elődök...
 35. * Elődök pedig nemet Ábrahám...
 36. * Ábrahám pedig nemet Elődök...
 37. * Elődök pedig nemet Ábrahám...
 38. * Ábrahám pedig nemet Elődök...
 39. * Elődök pedig nemet Ábrahám...
 40. * Ábrahám pedig nemet Elődök...
 41. * Elődök pedig nemet Ábrahám...
 42. * Ábrahám pedig nemet Elődök...
 43. * Elődök pedig nemet Ábrahám...
 44. * Ábrahám pedig nemet Elődök...
 45. * Elődök pedig nemet Ábrahám...
 46. * Ábrahám pedig nemet Elődök...
 47. * Elődök pedig nemet Ábrahám...
 48. * Ábrahám pedig nemet Elődök...
 49. * Elődök pedig nemet Ábrahám...
 50. * Ábrahám pedig nemet Elődök...
 51. * Elődök pedig nemet Ábrahám...
 52. * Ábrahám pedig nemet Elődök...
 53. * Elődök pedig nemet Ábrahám...
 54. * Ábrahám pedig nemet Elődök...
 55. * Elődök pedig nemet Ábrahám...
 56. * Ábrahám pedig nemet Elődök...
 57. * Elődök pedig nemet Ábrahám...
 58. * Ábrahám pedig nemet Elődök...
 59. * Elődök pedig nemet Ábrahám...
 60. * Ábrahám pedig nemet Elődök...
 61. * Elődök pedig nemet Ábrahám...
 62. * Ábrahám pedig nemet Elődök...
 63. * Elődök pedig nemet Ábrahám...
 64. * Ábrahám pedig nemet Elődök...
 65. * Elődök pedig nemet Ábrahám...
 66. * Ábrahám pedig nemet Elődök...
 67. * Elődök pedig nemet Ábrahám...
 68. * Ábrahám pedig nemet Elődök...
 69. * Elődök pedig nemet Ábrahám...
 70. * Ábrahám pedig nemet Elődök...
 71. * Elődök pedig nemet Ábrahám...
 72. * Ábrahám pedig nemet Elődök...
 73. * Elődök pedig nemet Ábrahám...
 74. * Ábrahám pedig nemet Elődök...
 75. * Elődök pedig nemet Ábrahám...
 76. * Ábrahám pedig nemet Elődök...
 77. * Elődök pedig nemet Ábrahám...
 78. * Ábrahám pedig nemet Elődök...
 79. * Elődök pedig nemet Ábrahám...
 80. * Ábrahám pedig nemet Elődök...
 81. * Elődök pedig nemet Ábrahám...
 82. * Ábrahám pedig nemet Elődök...
 83. * Elődök pedig nemet Ábrahám...
 84. * Ábrahám pedig nemet Elődök...
 85. * Elődök pedig nemet Ábrahám...
 86. * Ábrahám pedig nemet Elődök...
 87. * Elődök pedig nemet Ábrahám...
 88. * Ábrahám pedig nemet Elődök...
 89. * Elődök pedig nemet Ábrahám...
 90. * Ábrahám pedig nemet Elődök...
 91. * Elődök pedig nemet Ábrahám...
 92. * Ábrahám pedig nemet Elődök...
 93. * Elődök pedig nemet Ábrahám...
 94. * Ábrahám pedig nemet Elődök...
 95. * Elődök pedig nemet Ábrahám...
 96. * Ábrahám pedig nemet Elődök...
 97. * Elődök pedig nemet Ábrahám...
 98. * Ábrahám pedig nemet Elődök...
 99. * Elődök pedig nemet Ábrahám...
 100. * Ábrahám pedig nemet Elődök...

1. 2.

1. 2.

1. 2.

Adarban 1.

GESE

II. Rész.

jellemző a szabatosság, a gördülékeny fogalmazás, a *Károlyi-Biblia* azonban népszerűbbnek bizonyult a protestánsok körében, mint Káldi fordítása a katolikusokéban. A kiadvány végére egy, a saját bibliafordító elveit igazoló, *Oktatótó intése* címet viselő polemikus értekezés került, amelyben Károlyi Gáspár és Szenci Molnár Albert bibliafordításával szemben fogalmazott meg éles kritikát. Az értekezésre Dengelegi Bíró Péter protestáns esperes válaszolt 1630-ban (*Rövid anatómia*). A vita két eltérő fordítói módszerről szólt, mivel Káldi egyetlen, mérvadó kiadás – a *Vulgata* – követése mellett érvelt, ezzel szemben Dengelegi álláspontja szerint több szövegváltozat (a legrégebbi héber és görög kéziratok) egyidejű használata és összevetése a követendő.

Káldi olmtüzi és brünni évei alatt kezdte el megírni prédikációit latin és magyar nyelven is, azzal a céllal, hogy a katolikus hitszónokok számára segédletet nyújtson

A Pázmány Péter alapította pozsonyi jezsuita kollégiumnak 1629-től haláláig rektora volt. [...] Közéleti, diplomáciai tevékenysége mellett bibliafordítói és hitszónoki munkássága volt meghatározó.

a prédikációk írásához. Hitszónoki munkásságát az erősen polemikus hangvétel, valamint a misztikus tradíció jelenléte határozza meg. Noha Káldi prédikációi a kora barokk próza kereteibe illeszkednek, a szövegeknek az élőbeszédhez közelítő stílusa, megszerkesztettsége miatt némileg el is térnek attól. A skolasztikus gyakorlat összetett szerkesztési eljárásait használta, idézéstechnikájára

jellemző az idézethalmozás, valamint a kompilációs eljárások alkalmazása. Prédikációinak első két kötete, amely vasárnapokra és ünnepekre írt beszédeket adott közre, 1631-ben látott napvilágot, a címlapon Pozsony szerepel a megjelenés helyeként, a kiadás azonban Bécsben történt. Noha a folytatásokkal is készen volt, ezek megjelenését a cenzúra nem tette lehetővé. 1681-ben Nagyszombatban, posztumusz jelent meg egy újabb, hitszónoklatokat tartalmazó kötete (*Istennek szent akarattya*). Kéziratban maradt munkái közül csupán egyetlen maradt ránk, ez pedig latin nyelvű beszédgyűjteménye a 17. század elejéről.

Móré Tünde

Verancsics Antal

esztergomi érsek (1569–1573)

Šibenik, 1504. május 29. – Eperjes, 1573. június 25.

A humanista főpap, diplomata egy Boszniából a dalmáciai Sebenicóba (ma Šibenik, Horvátország) menekült nemes család sarjaként született. Páduában folytatott egyetemi tanulmányai után anyai nagybátyja, Statileo János (†1542) erdélyi püspök közvetítésével került Szapolyai I. János király udvarába, aki elsősorban diplomáciai téren vette igénybe a rövidesen óbudai préposttá és királyi titkárrá kinevezett Verancsics szolgálatait. I. János halála (1540) után néhány évig Izabella özvegy királyné szolgálataiban állt, majd 1549-ben I. Ferdinándhoz pártolt, ahol gyorsan emelkedett az egyházi ranglétrán: előbb pécsi (1553–1557), majd egri püspök lett (1557–1569), végül pályája csúcsán esztergomi érseki kinevezést

További kutatásnak kell tisztáznia Verancsics és a reformáció viszonyát: egyes jelek szerint több püspöktársától eltérően sokáig megértést tanúsított egyes reformációs tanok iránt.

kapott (1569–1573). 1572–1573-ban betöltötte a királyi helytartó tisztét is. 1573. június 5-én XIII. Gergely pápa bíborossá nevezte ki, de ennek híre már nem találta életben. I. Ferdinánd két alkalommal is követségbe küldte az Oszmán Birodalomba (1553–1557, 1567–1568), amelyek közül a második misz-

zió során került sor a két birodalom közti hosszabb békeszakaszt bevezető drinápolyi béke megkötésére. További kutatásnak kell tisztáznia Verancsics és a reformáció viszonyát: egyes jelek szerint több püspöktársától eltérően sokáig megértést tanúsított egyes reformációs tanok iránt.

Verancsicsnak nyomtatásban csupán néhány beszéde jelent meg. Hiába tervezte Antonio Bonfini művének folytatását, a tervbe vett munka soha nem készült el, de a mű megírása érdekében összegyűjtött, ma az Országos Széchényi Könyvtár Kézirat-tárában őrzött források komoly segítséget jelentenek a kor kutatói számára, ahogy nagy terjedelmű, már a 19. században nyomtatásban megjelent levelezése is.

Fazekas István

Nádasdy III. Ferenc, gróf

Országbíró [1655–1670], helytartó [1667–1670], főispán, mecénás, író, a Wesselényi-szervezkedés résztvevője
Csejte, 1623. január 14. – Bécs, 1671. április 30.

Nádasdy Ferenc 1623. január 14-én, Csejten született Nádasdy Pál és Révay Judit gyermekeként. Mint a házaspár egyetlen nagykorúságot megért fiúgyermek, örökölte a család nagy vagyonát. A gyermek Nádasdy otthon tanult, nevelői a család szolgálatában álló, kiemelkedő képzettségű evangélikus prédikátorok voltak. Fiatal éveit meghatározta kapcsolata Esterházy Miklós nádorral (1625–1645), aki komoly szerepet játszott abban, hogy Nádasdy követte a magyar főnemesség többségének útját, és 1643-ban katolizált. 1644-ben feleségül vette a nádor lányát, Anna Júliát (1630–1668). A házasságból tizennégy gyermek született. Politikai pályája is ezekben az években indult: 1644-ben császári kamarássá, 1645-ben magyar királyi tanácsossá, 1646-ban magyar főudvarmesterré nevezték ki. A magyar politikai életben bekövetkező generációváltásnak köszönhetően 1655-ben országbíró lett, ezzel az ország második méltóságává emelkedett. Bár Wesselényi Ferenc nádor halála után 1667-ben Szelepcsényi György társaságában kinevezték helytartónak, a vágyott nádori tisztelet sohasem nyerte el.

Nádasdy három hosszabb külföldi utazásáról tudunk. 1642-ben mintegy neveltetése lezárásaként Itáliában járt, Rómáig jutott el. 1653-ban a regensburgi birodalmi gyűlést látogatva Dél-Németországban fordult meg, majd 1665-ben Rómába és Lorettóba zarándokolt.

Az 1650-es évekre kiforrálódott tudatos birtokszerzési politikája, amely egy nem kevésbé tudatos művészeti mecénatúrával és a katolikus egyház erőteljes támogatásával kapcsolódott össze. Nádasdy minden más kortársánál tudatosabban alkalmazta a fenti eszközöket személyes karrierje építésében, családjá Habsburg Monarchián belüli integrációja érdekében. Ennek jegyében vásárolt birtokokat Alsó-Ausztriában: 1650-ben Seibersdorf uradalma, 1660-ban pedig a Bécshez közelebb fekvő Pottendorf előbb zálogként, majd tulajdonként került a birtokába. Ez utóbbi lett élete utolsó évtizedében a fő tartózkodási helye, míg Sárvár reprezentatív felszerelésével a politikai szerepvállalását szolgáló protokolláris helyszínül szolgált.

A kiváló művészeti érzékű, „Magyarország krózsusa” néven is emlegetett magyar főúr komoly festménygyűjteményt hozott létre, amely a Nádasdyak ősgalériája mellett uralkodói portrékat, kortárs politikusok arcképeit is tartalmazta. Emellett a korabeli Magyarország leggazdagabb mű- és ritkasággyűjteményét tudhatta magáénak. Több ezer kötetes könyvtárral rendelkezett, főleg történeti, jogi, politikaelméleti munkákkal és meglepően sok teológiai művel. Nem csupán számos irodalmi munkát ajánlottak neki, de 1666-ban saját nyomdát is vásárolt, amellyel elsősorban teológiai és jogi irodalmat adott ki. Az általa kezdeményezett és támogatott munkák sorából kiemelkedik anyai nagyapja, Révay Péter Szent Koronáról készített történeti munkájának kiadása (*De Monarchia et Sacra corona Regni Hungariae*, Frankfurt am Main, 1659), az 59 magyar vezér és király képét tartalmazó, a magyar múltat reprezentáló *Mausoleum* (1664), továbbá a kor híres térképkiadójánál, a holland Blaeu családnál megjelentetett Magyarország-térkép (1664).

A frissen katolizált Nádasdy új felekezete fontos támogatója lett, aki igyekezett a birtokain élőket a kor felfogását követve az általa üdvözítőnek tartott hitbe visszavezetni. Támogatta több új templom és kolostor építését, ezek közül kiemelkedik a birtokán található lorettomi Mária-kegyhely számára emelt templom és kolostor épületegyüttese (1651–1657), illetve a Lékán építtetett Ágoston-rendi kolostor és templom (1655–1669). A Habsburg Monarchia kiemelt kegyhelyének számító Mariazellben kápolnát alapított Szent István tiszteletére (1662).

Politikusi működése már kevésbé nevezhető sikeresnek. Az új uralkodó, I. Lipót által képviselt politika az európai tendenciákat követve kevés teret engedett a rendek számára, és az 1663–1664-es török háborút lezáró, újabb területi veszteségeket hozó

Az 1650-es évekre kiformalódott tudatos birtokszerzési politikája, amely egy nem kevésbé tudatos művészeti mecenatúrával és a katolikus egyház erőteljes támogatásával kapcsolódott össze.

vasvári béke nehéz helyzetbe sodorta a magyar politikai elitet. A magyar rendi vezetők, köztük Nádasdy Ferenc, feladva az eddigi elképzelést, amely a magyar rendi irányítás alatt álló Magyar Királyság jövőjét a Habsburgok közép-európai államán belül

képzelte el, az országot oszmán védelem alá kívánta helyezni. A magyar katolikus főnemességet és protestáns köznemességet átfogó szervezkedés második szakaszában (1666–1668), Wesselényi Ferenc nádor és Lippay György esztergomi érsek halála után

L. W. RETANI IN HUNGARIA CONVENTVS ET ECCLESIA. ORD. SEPTUORVM B. M. V. FUNDATOR EXCELLENT.
D. COMES FRANCISCVS DE NADASY PERPETVO TERRA. FOGARAS COMITATVS. CASTRI FERREI SVPERMNY
COMES AC IVREX REGN. CVRVA. CVM LECTIS SVA CONTORALI D. COMITISSA ANNA ANTONIA LORENSIUM GLORIA

GR. NÁDASY FERENCZ

ORSZÁGBÍRÓ,

Varsói Gróf, és magyar királyi Belügyi.

1666. – 1870.

Nádasdy Ferenc került előtérbe Zrínyi Péter horvát bán és Frangepán Ferenc társaságában. Miután a várt oszmán támogatás elmaradt, és a szervezkedés ténye kipattant, I. Lipót némi hezitálás után kegyelmet adott a résztvevőknek. A később újrainduló szervezkedésben, úgy tűnik, hogy Nádasdy már nem vállalt szerepet. Ennek ellenére a balul sikerült fegyveres felkelés után 1670 őszén őt is letartóztatták, perbe fogták, birtokait elkobozták, őt halálra ítélték, majd 1671. április 30-án Bécsben kivégezték. Tragikus sorában politikai ügyetlensége és népszerűtlensége is szerepet játszott. Végső nyughelye a család általa alapított lékai kriptája lett. Sírhelye ma is itt látható.

Fazekas István

Mányoki Ádám

Festőművész

Szokolva, 1673 – Drezda, 1757. augusztus 6.

A református lelkészcsaládban született festő számára életutat meghatározó lehetőség volt, hogy egy észak-német kisvárosban nőtt fel. Korai éveiről és első mestereiről életrajzírója, Christian Ludwig von Hagedorn számol be, ahogyan arról is, hogy a tényleges festői iskolát Salzdahlum hercegi gyűjteménye jelentette számára, ahol 17. századi holland festőket és kora jelentős francia mestereit másolva képezte magát. Ezzel a művészeti neveltetéssel függenek össze festészetének azok a jellemzői, amelyek kortársaitól jól megkülönböztethetővé teszik munkáit.

Karrierje 1703-ban, Berlinben indult. Első jelentős megbízását a porosz trónörökös-től, Frigyes Vilmostól kapta, aki 41 arcképet rendelt tőle az ezrede tisztjeiről. Bár a sorozat elismerést hozott számára, a francia mestereket előnyben részesítő berlini udvarban nem számíthatott állandó alkalmazásra. Ez is közrejátszott abban, hogy 1707 tavaszán elfogadta II. Rákóczi Ferenc Berlinben időző feleségének meghívását a fejedelem udvari festőjének tisztére. 1707 augusztusában Magyarországra jött, ahol megbecsülést jelző fizetéssel és egy külföldi tanulmányút ígéretével Rákóczi a szolgálatába fogadta. 1709-ig a fejedelem mellett dolgozott, majd külföldön teljesített megbízásokat.

Magyarországi időszakából kevés művet ismerünk, de a tudottaknál eredetileg sem lehetett sokkal több, s mivel Rákóczi személyes alkalmazásában állt, vélhetően az is mind a fejedelem portréja volt. A művészi feladatok azonban csak egy részét tették ki megbízásainak. Hagedorn kitér arra, hogy a festő nemesemberként szolgált, ami annyit jelent, hogy Rákóczi nemesekből és értelmiségiekből álló közvetlen köréhez tartozott, s mint ilyen, bizalmi feladatokat is ellátott. Erre utal a festő részéről álnéven váltott levelezés 1709 őszén Ráday Pállal, a fejedelmi diplomácia vezetőjével arról, hogy a hágai béketárgyalások helyszínére igyekezve Mányoki egy diplomata kísérőjeként futárszolgálatot látott el, és röpiratok, propagandaanyagok nyomtatását s talán terjesztését intézte. A festő mintegy fél évet töltött Hollandiában, majd Berlinben Rákóczi magánmegbízásainak tett eleget. S bár a fejedelem alkalmazásában állt, egy megrendelés erejéig bekapcsolódott

MANNYOKI ADÁM

1673-1757

AREFORMÁCIÓS BAROKK NAGY
MAGYAR MESTERE III SZÜLETETT,
S EMLEKÉSTHATÁNA 173. ÉVFORDU-
LÓJA ALK. MEGŐRÖKÍ-
TETTE A N. ÉS KÖZ-
OKTATÁSI

a porosz udvar művészeti feladataiba. Magabiztosságot sugárzó *Önarcképe* ennek az inspiráló rövid időszaknak a festői eredménye.

1712 elején a fejedelem magához rendelte Mányokit Gdańskba, ahol udvari festőként utolsó művét készíti el: Rákóczi bensőséges megfogalmazású, méltóságteljes portróját. A fejedelem emigrációba távozásával a festő udvari státusza megszűnt; Mányoki 1713 elejétől már Varsóban dolgozott II. Ágost lengyel király, szász választó-

17. századi holland festőket és kora jelentős francia mestereit másolva képezte magát.

fejedelem és köre számára, majd a drezdai udvarban 1717-től udvari festőként. Ezek az évek jelentették legjobb, legtermékenyebb időszakát: folyamatos megbízásokkal az arisztokrácia részéről Berlinben, Drezdában és az anhalti hercegség központjában, Dessauban. 1720 körül megrendelői köre tovább bő-

vült: Lipcse előkelő polgárai és kereskedői, a város szellemi életének vezetői, az egyetem professzorai, könyvkereskedők és gyűjtők foglalkoztatták.

1723-ban eddig nem tisztázott alkalomból Bécsben megfestette a Habsburg uralkodót, VI. Károly császárt, magyar királyt, valamint leányait, a hatéves Mária Teréziát és húgát, Mária Annát. 1724-ben Prágában dolgozott, ezt követően ismét Magyarországra jött, azzal a szándékkal, hogy visszaszerzi családi birtokait, és végleg itthon telepszik le. Törekvésében legfőbb segítője Ráday Pál volt, de elnyerte Podmaniczky János, Erdődy György kamaraelnök, valamint Pálffy Miklós nádor pártfogását is. Megfestette portréikat, Ráday és Podmaniczky számára a családjuk tagjait is. S jóllehet nádori adományként 1730-ban birtokhoz jutott, tulajdonosi jogait nem tudta érvényesíteni. A meginduló birtokper végét nem várta meg, 1731 tavaszán visszatért Drezdába. Időközben megszüntetett udvari státuszát 1736-ban III. Ágost szász uralkodótól visszakapta ugyan, de az udvari körök érdeklődéséből kiszorult, és feladatokhoz már csak elvétve jutott. Ekkor kötött barátságot a szász udvar diplomatájával, Christian Ludwig von Hagedornnal, aki nemcsak életrajzát írta meg, de műértőként elfogult méltatója, gyűjtőként pedig legfontosabb mecénása lett. Hagedorn Mányoki művészetének azokat az értékeit fedezte fel, és tartotta sokra, amelyek a holland festészetből nyert tanulságokat vitték tovább.

Egy művész pályaképét mindig teljesebbé, árnyaltabbá teszik a magánemberről szóló ismeretek, az adatok érdeklődéséről, műveltségének karakteréről. Mányoki esetében erre vonatkozó tudásunk a hagyatékával kapcsolatos forrásokból származik.

Nyolcvanöt éves korában rossz anyagi körülmények között halt meg drezdai lakásában, amelyet segédjével osztott meg. Adósságai miatt hagyatékát zárolták, leltárba vették, és 1758 nyarán elárverezték. A jegyzék személyes tárgyain és lakása szerény berendezésén túl tételesen felsorolja kortárs viszonylatban átlagon felüli könyvtárát is, amely 237 könyvet és 26 kéziratot tartalmazott. Olvasmányjaiból megállapítható, hogy az udvari érintkezés nyelve, a francia, természetes nyelvi közege volt a festőnek, de megőrizte anyanyelvi tudását is, amit időskori levelezésén kívül könyvei is bizonyítanak, ahogyan azt is, hogy járatos volt a latinban. Könyvtárában jelentős számban voltak teológiai művek, elmékedések, prédikációk és vitairatok, de a jegyzék többszörszoros könyvet és öt, közte ritkaságnak számító *Biblia*-kiadást is felsorol. A legfeljebb az orvosi és gyógyszerészeti művek, valamint a kémiai tárgyú munkák mennyisége, illetve változatossága. Szerzőik többsége Paracelsus-követő, orvos, kémikus, fizikus, alkimista, esetleg hermetikus, misztikus filozófus, jellemző képviselőjeként a kor filozófiai és természettudományos felfogásának. Vagyis a művek egy része nem a tudományos gondolkodás termékeként íródott, hanem az akkor széles körben népszerű ezoterikus műveltség utóvirágzása jegyében. Az orvosi-kémiai ismeretek, valamint a teológia és a keresztény misztika iránti párhuzamos érdeklődés alapján azt lehet feltételezni, hogy az olvasmányok egy részét rózsakeresztes szellemiség jellemezte. S bár ennek az érdeklődésnek a mélysége és valódi tartalma valószínűleg soha nem derül ki, úgy gondolom, Mányokit bátran tekinthetjük művelt, könyvszerető, könyvritkaságokra áldozó, a kor tudományos kérdéseit intellektuális kíváncsisággal kezelő – vagyis hivatásától független érdeklődést kialakító – értelmiséginek, a szó mai értelmében.

Életműve, amely csaknem teljes egészében a német udvari portréfestés körébe tartozik, jelentős részben ma is külföldön, működésének helyszínein, Varsó, Drezda, Berlin, Dessau, Lipcse, illetve München és Budapest múzeumaiban, gyűjteményeiben található. 2003-ban a Magyar Nemzeti Galéria kiállításon adott keresztmetszet munkásságáról a festő monográfiájával kísérvé. (Buzási Enikő: *Mányoki Ádám. 1673–1757. Monográfia és oeuvre-katalógus*. Budapest, 2003.)

Buzási Enikő

Kerekgedei Makó Pál

Jezsuita szerzetes, matematika- és fizikaprofesszor,
a budai egyetem bölcsészkarának igazgatója

Jászapáti, 1723. 07. 09 – Buda, 1793. 08. 19

A két Bolyai levelezéséből tudjuk, hogy János legalább egy alkalommal kölcsönkérte apjától Makó Pál *Compendiaria physicae institutio* című könyvét, és amikor visszaküldte, a kísérőlevélben ezt írta a szerzőről: „Egyúttal Makót is ugyan még az estve nézegettem: jeles, ügyös, érdemes, derék s becsületes szép jellemű ember.” (Kiss E.: *Matematikai kincsek Bolyai János kéziratok hagyatékából.*) De ki is volt ő valójában, és milyen hatást gyakorolt az oktatásügy, a tudomány és a kultúra fejlődésére Magyarországon, illetve a Mária Terézia és II. József által uralt tartományokban – nem is szólva a nemzetközi hatásáról?

Kerekgedei Makó Pál az elemi iskolát szülővárosában, az akkoriban hatosztályos gimnáziumot az egri jezsuita intézetben végezte el, ahol 1741. október 20-án belépett a rendbe. A két év próbaidőt a trencsényi rendházban töltötte, majd az 1743/44-es tanévben repetensként Győrött a gimnáziumi humán tárgyakból tanultakat ismételte át. Tanulmányait a nagyszombati egyetem bölcsészeti fakultásán folytatta (1744–47), amit két év gimnáziumi tanárság követett Ungváron, illetve Nagyszombatban. Ezt követően végre elutazhatott a bécsi egyetemre, hogy két évig (1749–51) a matematika repetensként bővíthesse tudását. A bécsi éveket újabb, középiskolai tanítással töltött tanév követte Nagyszombatban (1751/52), majd Grazba küldték, az ottani egyetem teológiai fakultásának elvégzésére (1752–56), ahol tanulmányai közben sor került a pappá szentelésére is (1755).

A matematika és a fizika területén végzett munkássága maradandó, de kirándult a költészet területére is. Grazba való elutazása előtt jelent meg első verseskötete *Elegiarum liber unicus* címmel (1752). Az irodalomtörténet Makó Pált tekinti a hazai neolatin elégiaköltészet megteremtőjének. A már említett köteten kívül még három verseskönyve jelent meg az évek folyamán, kettő azonos címmel: *Carminum libri tres* (é. n., 1764), de némileg átdolgozott, javított versekkel, és mindegyik tartalmazta Makó egyetlen iskoladrámáját *Nicomedes. Dramation* címmel, amely Corneille *Nicomède* című drámájának latinra fordított és csak férfiszerepekre átdolgozott változata. Negyedik kötete az 1780-ban megjelent *Elegiacon*.

Egyetemi tanulmányai végeztével az 1756/57-es tanévben a bécsi Collegium Theresianumban a matematika tanulását segítő prefektusként működött. A harmadik próbaévet a besztercebányai kolostorban töltötte, az örökfogadalmat 1759. február 2-án tette le. Az 1758/59-es tanévben a nagyszombati egyetem frissen kinevezett nyilvános és rendes tanáraként a matematika oktatásával kezdte felsőoktatási pályafutását. A következő évben logikát és metafizikát kellett tanítania, de a szemeszter befejezése

A matematika és a fizika területén végzett munkássága maradandó, de kirándult a költészet területére is. [...] Az irodalomtörténet Makó Pált tekinti a hazai neolatin elégiaköltészet megteremtőjének.

előtt a bécsi egyetemre rendelték, ahol két egymás utáni évben ugyanazt a két tárgyat oktatta. Ezzel párhuzamosan megírta a *Compendiaria logicae institutio* (1760) és *Compendiaria methaphysicae institutio* (1761) című tankönyveit. Makó volt az első a Habsburg Birodalomban, aki Christian Wolff racionalista filozófiai rendszerét

alkalmazta. Megtisztította a filozófiát a haszontalan skolasztikus vitakérdésektől.

Az 1762/63-as tanévben újabb áthelyezés következett, van Swieten javaslatára kinevezték a Collegium Theresianumba a matematika és a kísérleti fizika professzorává. Teréziánumi katedráját elfoglalva Makó Pál legfontosabb feladatának tekintette, hogy modern szemléletű, korszerű tankönyveket adjon a hallgatói kezébe. 1762–63-ban megjelent mintegy nyolcszáz oldal terjedelmű fizikakönyvének két kötete. Ebben a témában első magyar szerzőként teljes mértékben szakított a kartézianizmussal, és teljesen newtoni fizikát adott elő, annak Boscovich-féle, az erők fogalmán és az erő-görbén, valamint a dalmát tudós atomelméletén alapuló változatában.

1764-ben megjelent Makó Pál *Compendiaria matheseos institutio* című matematikakönyvének első kiadása, majd két év múlva a fizikáéval együtt a második kiadás. A matematika összesen nyolc kiadást ért meg, ebből három Velencében, a teljes fizika hármat, és csak az első kötet megjelent még Pozsonyban. Makó szerette volna a bécsi egyetemistákat megismertetni a csupán hallomásból ismert felsőbb matematikával, ezért írta meg *Calculi differentialis et inregralis institutio* (1768) és *De arithmetis et geometricis aequanum resolutionibus* (1770) című munkáit. Különösen az analíziskötetnek volt nagy visszhangja. Egyes források szerint az érdeklődés felkeltése érdekében Makó előadásokat is tartott az egyetemen. A felsőbb matematikát tankönyvekkel, a fizika egyes területeit összefoglaló disszertációkkal igyekezett népszerűsíteni. 1757-ben

jelent meg a Föld alakjával, 1775-ben a sarki fénnnyel, 1781-ben a Hold (nem létező) légkörével foglalkozó disszertációja. A legnagyobb érdeklődést a villám természetét és a villámvédelmet tárgyaló, latinul 1773-ban, német fordításban már 1772-ben, magyarul 1781-ben megjelent munkája váltotta ki.

Mária Terézia politikája arra irányult, hogy a Habsburg Birodalmat jelentős európai tényezőként tartsa fenn. Ehhez egyebek mellett lojális, ugyanakkor szakképzett főtisztai karra volt szükség. Ezt szolgálta egyfelől a kameralisztika rendkívüli tárgyként való bevezetése a Theresianumban, másfelől a *Ratio Educationis* elnevezésű oktatási rendelet kidolgoztatása. Makó Pálnak mindkét területen jutott szerep. A kamarai tárgyak közül ő tanította a mechanikát, míg Ürményi József felkérésére részt vett a *Ratio Educationis* munkálataiban is. A reformok megvalósítását bizonyos mértékig megkönnyítette a jezsuita rend feloszlata, de a szerzetes oktatók és tanárok megőrizhették állásukat, csupán valamelyik egyházmegyébe kérték felvételüket világi papként. Makó Pál is megőrizte teréziánusi katedróját, egészen a nagyszombati egyetem Budára helyezéséig, amikor is a királynő kinevezte a bölcsészeti kar igazgatójává, valamint bélai apáttá. Kari igazgatói feladatai mellett megírta az új oktatási rendnek megfelelő matematikakönyveket a gimnáziumok számára, II. József utasítására kidolgozta a polgári mérnökképzés szerkezetét és tanrendjét, és az országgyűlés által kiküldött tanügyi rendi bizottság tagjaként részt vett annak munkájában.

1793. augusztus 19-én váratlanul érte a halál.

Wirth Lajos

Weszprémi István

Orvos, orvostörténész

Veszprém, 1723. augusztus 13. – Debrecen, 1799. március 13.

A debreceni református kollégium elvégzése után Zürich, Utrecht és London volt peregrinus tanulmányainak helyszíne. Utrecht egyetemén szerzett orvostudományi oklevelet 1756-ban. Hazatérte után Debrecen városi orvosa lett, s haláláig az is maradt.

Weszprémi az első magyarországi szaklexikon összeállítója, a pestis elleni védőoltás javaslatának kidolgozója írja: „ha van ország, melynek a pestis elleni inoculatio szükségese van, az éppen az én hazám” (London, 1755).

Weszprémi egyik legnagyobb hatású pedagógiai felvilágosító írása a *Kisded gyermekeknek nevelésekről való rövid oktatás* (Kolozsvár, 1760). Kórbonctani megfigyeléseket tartalmazó disszertációját két tudós kortársa is citálja: Albrecht von Haller *Elementa physiologiae* (1777) és Giovanni Battista Morgagni a *De sedibus et causis morborum per anatomen indagata* (1761)

Weszprémi az első magyarországi szaklexikon összeállítója, a pestis elleni védőoltás javaslatának kidolgozója.

című művében. Anton Störck bécsi professzorral, az osztrák örökös tartományok protomedicusával váltott levelei mellett főként van Swieten levelei tükrözik ezt az elismerést, utóbbi többször biztosítja a bizalmáról.

Orvostörténettel is foglalkozott: fő műve a magyar orvosok életrajzait tartalmazó négykötetes biobibliográfiai gyűjtemény, amely a magyar orvostörténet enciklopédiájává szélesült, egyúttal gazdag irodalomtörténeti és művelődéstörténeti anyagot is tartalmaz.

Mária Terézia mint a nép „egészségügyi gondozóját” aranyéremmel tüntette ki.

Gazda István

B Á B A
M E S T E R S E G R E
T A N I T Ó
T O N Y V.

...lyet
WESSZPRÉMI ISTVÁN
MED. DOCT.
PROFESSOR,
I és APOSTOLI
WESSZPRÉMI

S A,
Académiának
és a' Florentzai
sa irt a' Bétsi
ET Nyelven
a' Köz-Jouk hafznára.

Mostan pedig *Margitai* NYELVRE fordított
WESSZPRÉMI ISTVÁN
MED. DOCT.

Margitai
DEBRETZENBEN,

Nyomt: MARGITAI ISTVÁN által,
cło 1966 LXVI. Éftend.

Pray György

„királyi történetíró”

Érsekújvár, 1723. szeptember 11. – Pest, 1801. szeptember 23.

A tiroli katonacsaládból származó Pray Érsekújvárott született. Iskoláit Pozsonyban, Bécsben és Nagyszombatban végezte. 1740-ben belépett a jezsuita rendbe. Tanulmányai befejezését követően a rend tanintézményeiben tanított. Pályáját Nagyszombatban kezdte, de oktatott Trencsénben, Pécssett, Győrben, Nagyváradon, Rozsnyón, Pozsonyban, valamint a bécsi Theresianumban is. Rendjének feloszlata után szeretett volna több egykori rendtársához hasonlóan egyházi javadalomhoz jutni, ezért kérelmezte egy apátsággal vagy prépostsággal járó kanonoki állás elnyerését. Erre azonban csak 1790-ben kapott lehetőséget, midőn nagyváradi kanonokká nevezték ki.

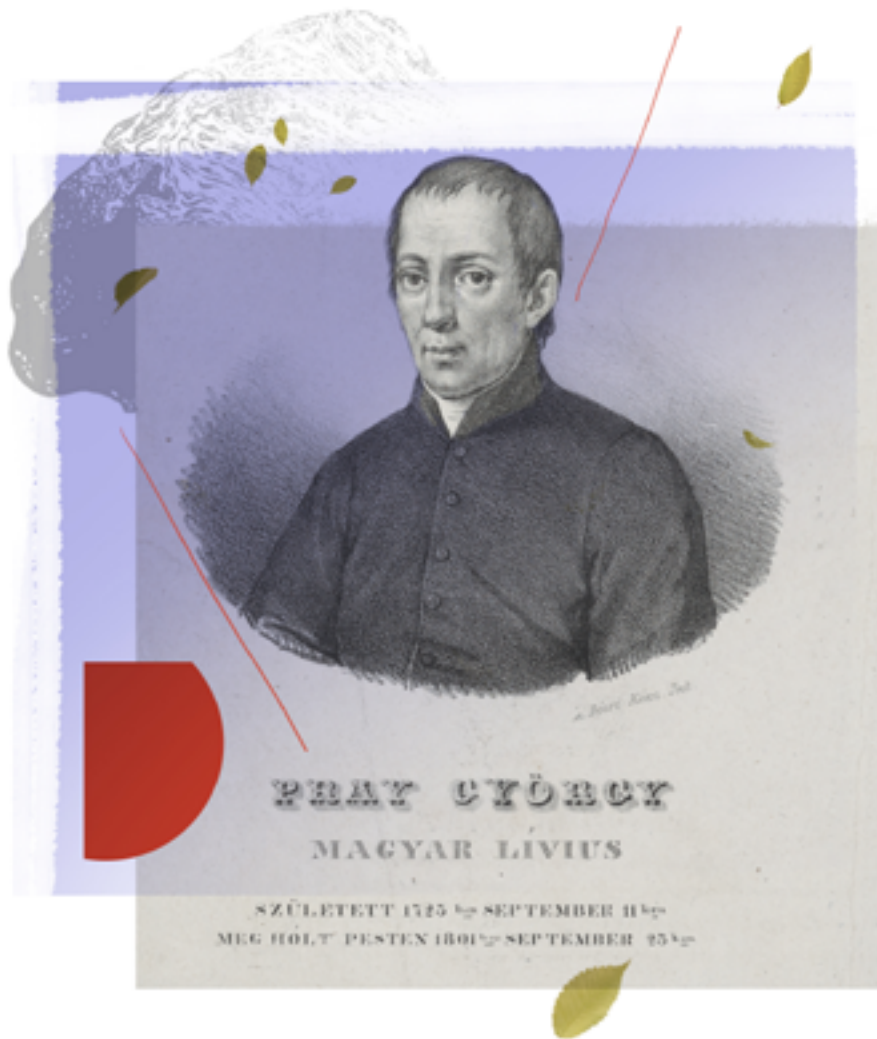
1773-tól exjezsuitaként működött. 1777-ben, midőn a Magyar Királyi Egyetemet Nagyszombatról Budára helyezték át, a királynő az Egyetemi Könyvtár másodőrévé nevezte ki. 1780-ban az Egyetemi Könyvtár első őrével folytatott vitái miatt lemondott másodőri tisztségéről, és csak miután II. József 1782-ban az első őrt eltávolította

Munkásságának jelentős részét alkották az Árpád-házi királyi szentekről [...], valamint a Szent Jobbról [...] írt értekezései. Emellett a Halotti Beszéd és a Margit-legenda felfedezése tette emlékezetessé a nevét.

a könyvtárból, tért vissza oda. Jelentős részt vállalt az Egyetemi Könyvtár újjászervezésében. Összeállította a könyvtár ritka műveinek katalógusát, megszerezte a könyvtár számára a Hevenesí-Kaprinay-gyűjteményt (1789). Maga is szakértő módon gyűjtött régi, ritka kiadványokat és

kéziratokat. Az utóbbiak, főleg oklevelek, kb. 56 kötetben maradtak fenn a hagyatékában. Értékes magánkönyvtárát és kéziratgyűjteményét 400 forint évjáradék fejében felajánlotta az Egyetemi Könyvtárnak.

Ritka tehetségével és szorgalmával korán felhívta magára a figyelmet. A történeti forrásokat tudományos rendszerező elvvel gyűjtötte, és elemző, kritikai szemlélettel dolgozta fel. Első, Bécsben 1761-ben megjelent *Annales veteres Hunnorum [...]* című nagy hatású művének az előszavában így vallott arról a felismerésről, amely történeti

munkáinak megalkotására ösztönözte: „Alig tudom elviselni, hogy mi vagyunk az egyedüliek, akik míg a velünk szomszédos népek úgyszólván már mindannyian kiadták történeti emlékeiket, ősink viselt dolgait még egybe sem gyűjtöttük, és egész múltunkat mélységes homály burkolja. Honi évkönyveink, történeti feljegyzéseink legnagyobb részt hiányosak, mesékkel telik, kétes hitelűek és minden kronológia mellőzésével íródtak.” Művében a magyar őstörténetet foglalta össze a hunokról a kínai évkönyvek adatait is felhasználó külföldi kutatások alapján, egyúttal mintegy kiegészítve és megerősítve a hun-avar-magyar rokonság elméletét, azonosítva a hunokat a turkokkal.

Ennek a munkájának a folytatásaként adta ki 1774-ben – Joseph de Guignes francia történétíró és orientalista kutatásainak hatására is – *Dissertationes historico-criticae [...]* című értekezését, amelyben az összes finnugor nép esetében kimutatta a hun eredetet.

Történétírói elismertségét és tekintélyét tovább növelte az 1763 és 1770 között öt kötetben kiadott *Annales regum Hungariae [...]* című nagyszabású művével, amelyben I. Ferdinánd király haláláig – erős nemzeti érzülettel – adta elő Magyarország történetét. Ezt a munkáját egy háromkötetesre tervezett *Historiae regum Hungariae* című monográfia követte, amelyben a Habsburg-házból származó királyok történetét foglalta össze, I. Ferdinánd halálától Mária Terézia uralkodásig bezárólag. Az egész mű csak 1801-ben jelent meg; első két kötete a korábbi *Annales* rövidített változata volt. Mária Terézia még 1773-ban történétírói munkássága elismeréseként a „historiographus regius” („királyi történétíró”) címet adományozta Praynak.

Pray a magyar történelem kutatójaként jeles művelője volt a történeti segédtudományoknak is. Miután az 1777-ben kiadott tanügyi rendeletben előírták a történeti segédtudományok oktatását az egyetemen, Pray más rendtársaival együtt lehetőséget kapott ezek tanítására: előbb az oklevéltan, majd a címer- és pecséttan oktatója lett. A pecséttan tárgyában élete vége felé alapvető munkával gazdagította a magyar történettudományt, de a *Síntagma historicum de sigillis [...]* (1805) csak halála után látott napvilágot.

Pray történétírói munkásságának jelentős részét alkották az Árpád-házi királyi szentekről (Szent Imre, Szent László, Szent Erzsébet, Szent Margit), valamint a Szent Jobbról 1770 és 1777 között írt értekezései. Emellett a *Halotti Beszéd* és a *Margit-legendá* felfedezése tette emlékezetessé a nevét. Pray 1770-ben találta meg egy kódexben azt a 12. századi, nagyobbrészt latin nyelvű könyörgésgyűjteményt, mely tartalmazta a *Halotti beszédet*, legrégebb összefüggő magyar nyelvemlékünket, s amelyet első tudományos leírója után Pray-kódexként tartanak számon.

Szalay László történétíró és államférfi nagy elődjének páratlan történétírói munkásságát méltatva Prayt olyan historiográfusnak tartotta kortársaival, Katona Istvánnal és Cornides Dániellel együtt, akik „nem múltó fényben fognak ragyogni a hazai irodalom statorai között”. Prayt azonban „az egészszet átölelő nézete és a kéz páratlan biztonsága, mely nemcsak felnyitni az aknát, nemcsak napfényre hozni az áldást, de az összes termést, kicsit, nagyot egyaránt is képes”, emelte történétíró társai fölé.

Soós István

Pollack Mihály

Építész

Bécs, 1773. augusztus 30. – Pest, 1855. január 3.

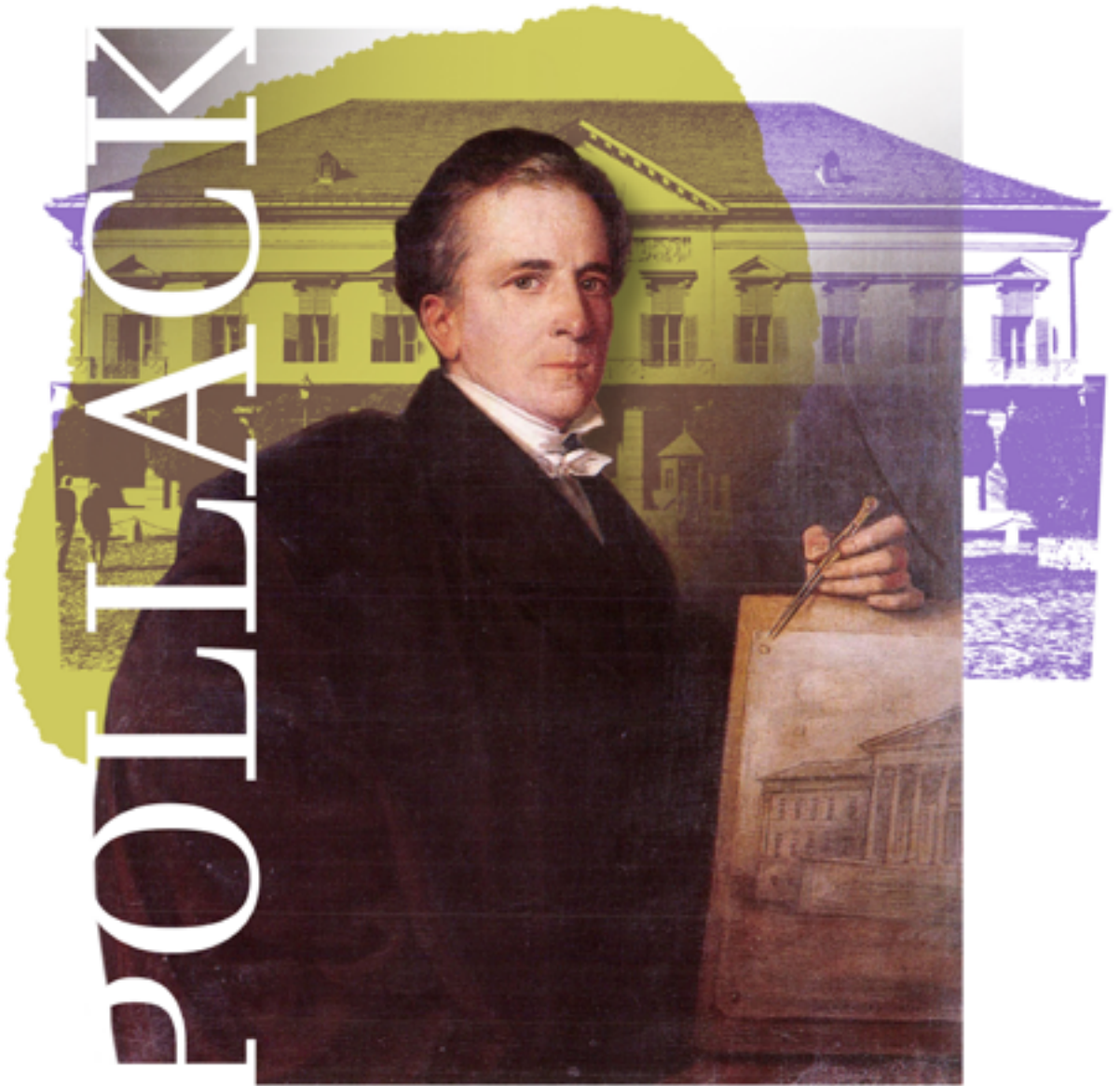
Pollack Mihály építészként a klasszicizmus kiemelkedő mestere volt. A bécsi Képzőművészeti Akadémiát látogatta, majd Milánóba ment, ahol féltestvére, Leopoldo Pollach működött. 1798-ban telepedett le Pesten. Előbb Krausz János mellett dolgozott, akinek hamarosan bekövetkező halála után átvette a pesti evangélikus templom tervezését és építését (bef. 1811.). E hasábformájú, fegyelmezett épületet tekintjük Pest-Buda

Pollack Mihály Pesten céhtagságot és polgárjogot nyert, idővel a város, illetve az ország egyik vezető építésze lett. [...] Igen jelentős műve, a magyarországi klasszicizmus egyik kiemelkedő alkotása a pesti Vigadó [...] főműve a Magyar Nemzeti Múzeum épülete.

első klasszicista építményének. (Mai homlokzatát Hild József 1856-os átépítésének köszönheti.) Pollack Mihály Pesten céhtagságot és polgárjogot nyert, idővel a város, illetve az ország egyik vezető építésze lett. A pesti Szépitő Bizottmány egyik alapítója (1808), majd irányítója volt. Több nagy vidéki építke-

zés fűződik a nevéhez. Ilyen a pécsi székesegyház átépítése (1807–1825), ahol viszont nem lehet kizárni, hogy valójában Buck Józsefnek, a helyi rajziskola vezetőjének terveit megvalósítva illesztett új, gótizáló homlokzatot az épület déli és nyugati oldalára. (Utóbb ezt is átépítették.) Korai munkája Festetics Antal dégi kastélya (1810–1815), amely két portikusszal néz a külvilág felé, közülük a monumentálisabb a park irányába. József nádor alcsúti kastélyának (1820–1824) eredeti tervét Heyne Ferenc, az Országos Építészeti Főigazgatóság munkatársa készítette; Pollack ezt véglegesítve valósította meg az épületet. A kastélyból mára csak a főhomlokzat portikuszos fala maradt meg. Pollack Mihály egyik fő műve a szekszárdi megyeháza (1827–1833); az épület harmonikus arányaival, tágas előcsarnokával és alaprajzi elrendezésével klasszikusan példázza a reformkor e fontos épülettípusát.

Pesti építkezései igen számosak. Ő tervezte többek között az Almásy-palotát (Szép utca 1., 1817) és a Festetics-palotát (Zichy utca 8–10., 1826). Sok lakóházat is épített,

Nemzeti évfordulóink 2023

közülük megemlítendő a Dlauchy-ház (Király utca 21.), a Wurm-ház (Apáczay Csere János utca 15.) és a Pollack-ház (Nádor utca 2.). Igen jelentős műve, a magyarországi klasszicizmus egyik kiemelkedő alkotása a pesti Vigadó (korabeli nevén: Redoute, 1829–1932). A Városi (német) színház és a Vigadó együttes épülettömbjét eredetileg Johann Aman bécsi építész tervezte, a színház kivitelezése eszerint történt meg. A Vigadó esetében Pollack Mihály először Aman tervének átdolgozására kapott utasítást, de végül – a falkörvonalak megőrzésével – teljesen új tervet készített, és ez valósult meg. A Duna felé néző, de a színházzal egy tömböt képező Vigadó hat íón oszlopos, tágas árkádú portikuszával, félköríves záródású, nagy emeleti ablakaival könnyed, mégis ünnepélyes hatást keltett. Impozáns kialakítása révén a klasszicista Pest dunai látképének meghatározó, sőt leghangsúlyosabb eleme lett. Az épület belsejébe Pollack differenciált és sokrétű igényt kielégítő teremsort tervezett: cukrászdát, nagytermet és kistermet. Különös balszerencse és veszteség, hogy az épülettömb alig néhány évtized fennállás után elpusztult: a színház 1847-ben leégett, a Vigadó pedig 1849-ben, Buda ostromakor ágyútűz áldozata lett. Fizikai pusztulásukkal jóformán eltűntek a köztudatból is.

Pollack Mihály főműve a Magyar Nemzeti Múzeum épülete (1837–1846). Tervét 1836-ban nyújtotta be József nádornak, a múzeum-ügy legfőbb támogatójának, akiben az építész személyes pártfogójára is talált. A nádor Pietro Nobilével, a bécsi Képzőművészeti Akadémia építészeti osztályának vezetőjével vizsgálhatta meg a tervrajzokat. Nobile egyszerűsítésre tett javaslatot, elsősorban az árkádsorral összekötött két melléképület elhagyását, továbbá a kiállítási helyiségek kétmenetes elhelyezésével szemben egytraktusos kialakításukat proponálva. E javaslatokat figyelembe véve készítette el Pollack a végleges tervet, és így valósult meg a múzeum. A hatalmas épület a klasszicizmus tömörszerűségét, a formák tiszta megjelenését példázza. Nyolc korinthuszi oszlopos portikusza az előcsarnokba vezet, ahol József nádor és Pollack Mihály portrészobra fogadja a látogatót. A második emeleten elhelyezkedő kupolaterem a római Pantheont kívánta mind architektonikusan, mind tematikusan megidézni. A Magyar Nemzeti Múzeum az egyik utolsó nagy klasszicista múzeum Európában, amely bármely társával versenyre kelhet.

Az építészemester életpályájával Zádor Anna *Pollack Mihály 1773–1855* (1860) és Bibó István *Pollack Mihály* (2008) című monográfiái foglalkoznak.

Sisa József

Ligeti Antal

Festőművész, műkritikus

Nagykároly, 1823. január 10. – Budapest, 1890. január 5.

Az 1840-es években tett első itáliai tanulmányútján a Firenzében élő id. Markó Károly tanítványa volt. Bár átvette mestere ideális-heroikus tájképeinek színpadszerű felépítését, Markó árkádiai és bibliai tájképeinek témáját kibővítve nála fontos szerepet játszott a családi és a nemzeti történeti vonatkozás is. Legjelentősebb mecénása, Gróf Károlyi István számára a családi birtokhoz kapcsolódó képeket (*Fóti táj, Füzér vára*) készített, 1854-ben pedig Pesten a *Kárpátok látképe a Tököli vártól Késmárkon* és *Visegrád* című festményét állította ki. Az 1850-es években Károlyi támogatásával

Számos hazai tájat is megörökített, köztük az európai orientalizmus számára „keleti” helyszínt jelentő magyar pusztát.

újabb itáliai, majd közel-keleti tanulmányúton vett részt. Helyszíni vázlatai alapján készített orientalizáló festményei (*Libanon és Antilibanon, Oázis a sivatagban, Taormina, Libanoni cédrusliget*) mellett szentföldi útja a bibliai vonatkozású képeire is hatással

volt (*Bethlehem, Nazareth, A szent család menekülése*). Számos hazai tájat is megörökített, köztük az európai orientalizmus számára „keleti” helyszínt jelentő magyar pusztát (*Bugaci puszta, Tájkép ménessel, Hortobágyi puszta*). Ezeken a képeken a szabad ég tágasságát hangsúlyozta. Várabrázolásai – mint például a Magyar Tudományos Akadémia felolvasótermében elhelyezett emblemikus festményei (*Baltoni tájkép, Hricsó vára, Trencsén vára, A szepesi vár*) – a nemzeti emlékezet fontos helyszíneit mutatták be.

Tevékenyen részt vett a hazai művészeti közéletben is. 1852-ben a Pesti Műegylet választmányi tagja, 1861-ben pedig az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat alapító tagja lett. Nemcsak rendszeresen szerepelt a két egyesület kiállításain, hanem műbírálókat is írt. A Nemzeti Múzeum képtára, illetve az Országos Képtár öreként kiállításokat rendezett, katalógusokat állított össze. Festészeti hagyatékát 1891-ben a Képzőművészeti Társulat kiállításán mutatták be, melynek a Képzőművészeti Egyetemen őrzött részét – más műveivel kiegészítve – 2007-ben ismét láthatta a közönség.

Papp Júlia

LIGETI ANTAL

BUDAPEST 1938

LIGETI ANTAL.

Pesty Frigyes

Történetíró, országgyűlési képviselő

Temesvár, 1823. március 23. – Budapest, 1889. november 23.

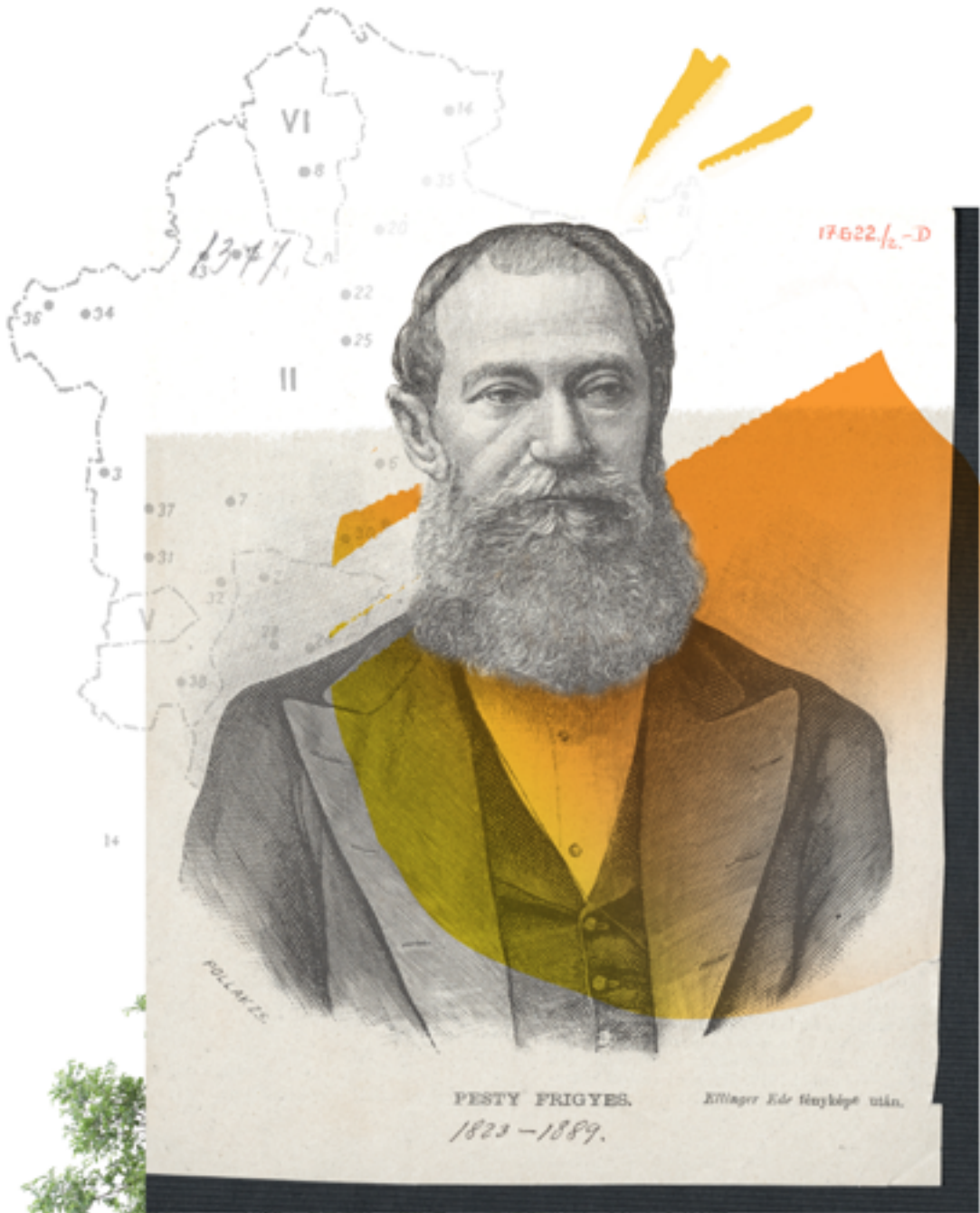
Temesvári polgárcsalád sarja, iskoláit helyben végezte, majd a szegedi piarista líceumban hallgatott jogot. Szülővárosába visszatérve a helyi hadparancsnokság adminisztratív alkalmazottja lett. Fiala Máriával kötött házasságot 1846-ban, a frigyből kilenc gyermek született. 1848-ban a temesvári lapokban a magyar nyelv tanulására buzdította a helyi német polgárságot. A császári katonaság 1848 őszén internálótáborba zárta, ahonnan csak 1849 tavaszán szabadult. Katonai szolgálatra jelentkezett, a hadügyminisztériumban kapott hivatali állást. A vereség után Vidinbe menekült, ám a felelősségre vonást vállalva mégis hazatért, 1849. október és 1850. február között Pesten raboskodott. 1850–1864 között a Temesvári Kereskedelmi és Iparkamara titkára, 1857-től a temesvári gazdasági egyesület titkára, illetve a *Delelő* című helyi lap kiadója. 1861-ben Órad

országgyűlési képviselője. 1864-ben Pestre költözött, az akkor megalakuló Első Magyar Iparbank vezértitkára lett. Állásának köszönhetően anyagilag stabil lábakon állt, így egyre több energiát fordíthatott már korábban is folytatott történelmi munkásságára. Nagyszabású földrajzi helynévgyűjtésbe kezdett, a helytörténet és a történelmi földrajz fontosságát hangsúlyozta a történettudományban. Az MTA-nak 1859-től levelező, 1877-től rendes tagja (székfoglalóját *A helynevek és a történelem* címmel tartotta), a II. Filozófiai és Történettudományok Osztályának titkára (1879–1889). 1875–1878 között Körnöcbánya kormánypárti képviselője. 1866–1867-ben a Magyar Történelmi Társulat megalapításában játszott fontos szerepet.

Gyűjtéseinek eredménye, a megyék szerint rendezett, az OSZK-ban található *Pesty Frigyes kéziratos helynévtára* (1864, Máramaros vármegye). A *Helységnevtár* napjainkban is kiemelten fontos forrás, számos megye anyaga nyomtatásban is megjelent belőle az elmúlt évtizedekben.

Egyre több energiát fordíthatott már korábban is folytatott történelmi munkásságára. Nagyszabású földrajzi helynévgyűjtésbe kezdett, a helytörténet és a történelmi földrajz fontosságát hangsúlyozta a történettudományban.

Schwarzwölder Ádám

PESTY FRIGYES.
1823 - 1889.

Kittinger Ede társaság utján.

Csáky Károly, gróf körösszeghi és adorjáni

Katonatiszt, honvédelmi miniszter

Szepesmindszent, 1873. április 10. – Budapest, 1945. április 25.

1923. június 28-án honvédelmi miniszterré és egyben szolgálaton kívüli viszonyban tábornokká nevezte ki az államfő.

A kassai császári és királyi katonai alreáliskola elvégzését követően a magyar királyi Honvéd Ludovika Akadémián tanult (1887–1891), és 1891. augusztus 18-án avatták 1890. szeptember 1-jén ranggal, 2. rangszámmal hadapród-tiszthelyettesé.

A pápai 7. honvéd huszárezred II. osztályához került. 1892. november 1-jén hadnagyi, 1896. május 1-jén főhadnagyi kinevezést kapott. Az ezredénél teljesített csapatszolgálatot követően 1897 és 1899 között elvégezte Bécsben a császári és királyi Hadiiskolát, s néhány esztendő után átkerült a vezérkari testületbe. 1901. november 1-jével vezérkari századosi, 1910. november 1-jén vezérkari őrnagyi, 1913. november 1-jével vezérkari alezredesi, 1915. szeptember 1-jével vezérkari ezredesi kinevezést kapott. A magyar királyi honvéd központi lovasiskola tanáraként szolgált, majd a Honvédelmi Minisztérium 1. osztályába nyert beosztást. Később a magyar királyi honvéd lovassági felügyelő vezérkari főnöke lett. 1914. augusztus 1-je és 1914. augusztus 14-e között a császári és királyi 9. lovashadosztály vezérkari főnöke. Súlyos sebesüléséből történt felépülése után a Honvédelmi Minisztérium 1. osztályán teljesített szolgálatot. 1917 augusztusától a magyar királyi 7. honvéd huszárezred parancsnoka volt a harc téren. Az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlását követően 1919. január 1-jével nyugállományba került. 1922. november 15-én tért vissza a „megszállt területről Csonka-Magyarországra”. 1923. június 28-án honvédelmi miniszterré és egyben szolgálaton kívüli viszonyban tábornokká nevezte ki az államfő. 1924. augusztus 16-án szolgálaton kívüli viszonybeli altábornagyi, 1927. április 29-ével szolgálaton kívüli lovassági tábornoki kinevezést kapott. 1929. október 10-én

lyi Hadiiskolát, s néhány esztendő után átkerült a vezérkari testületbe. 1901. november 1-jével vezérkari századosi, 1910. november 1-jén vezérkari őrnagyi, 1913. november 1-jével vezérkari alezredesi, 1915. szeptember 1-jével vezérkari ezredesi kinevezést kapott. A magyar királyi honvéd központi lovasiskola tanáraként szolgált, majd a Honvédelmi Minisztérium 1. osztályába nyert beosztást. Később a magyar királyi honvéd lovassági felügyelő vezérkari főnöke lett. 1914. augusztus 1-je és 1914. augusztus 14-e között a császári és királyi 9. lovashadosztály vezérkari főnöke. Súlyos sebesüléséből történt felépülése után a Honvédelmi Minisztérium 1. osztályán teljesített szolgálatot. 1917 augusztusától a magyar királyi 7. honvéd huszárezred parancsnoka volt a harc téren. Az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlását követően 1919. január 1-jével nyugállományba került. 1922. november 15-én tért vissza a „megszállt területről Csonka-Magyarországra”. 1923. június 28-án honvédelmi miniszterré és egyben szolgálaton kívüli viszonyban tábornokká nevezte ki az államfő. 1924. augusztus 16-án szolgálaton kívüli viszonybeli altábornagyi, 1927. április 29-ével szolgálaton kívüli lovassági tábornoki kinevezést kapott. 1929. október 10-én

honvédelmi miniszteri tisztéből az államfő felmentette. 1925 októberében a gávai kerületben a kormánypárt (Egységes Párt) színeiben indulva nemzetgyűlési képviselői mandátumot szerzett, és 1931-ig tagja volt a nemzet-, majd az országgyűlésnek. 1936. július 21-én magyar királyi titkos tanácsosi méltóságot kapott.

Szakály Sándor

Vas Gereben [Radákovits / Radákovics József]

Író, újságíró, ügyvéd

Fürged, 1823. április 7. – Bécs, 1868. január 26.

Radákovits József, alias Vas Gereben a magyar irodalom zűrzavaros életű alakja. Erős élcei és „juxai”, vad tréfái – melyeknek köszönhető a beszédes Vas Gereben álnevet – sokakat sértettek vérig, mégis ő volt az 1850-es, '60-as évtizedek egyik legnépszerűbb írója. Győri jogi tanulmányai alatt irodalmi önképzőkört szervezett, lapot alapított, humoros írásaiiban kifigurázott mindent és mindenkit. 1846-ban felutazott Pestre szerencsét próbálni. Egy csúnya hírlapi botrányba belefáradva 1847 őszén visszaköltözött Győrbe, és megnyitotta ügyvédi praxisát. Itt érte a forradalom híre. Nagy lelkesedéssel azonnal népgyűlések szervezésébe fogott, és 5000 példányos folyó-

iratot adott ki, melyben a forradalom követeléseit és célját próbálta népszerű nyelven elmagyarázni.

Első regénye, a Régi jó idők 1855-ben látott napvilágot, s pillanatok alatt hatalmas sikert hozott.

A kormány hamarosan Pestre hívta, s egy félhivatalos, kormánypropagandát szolgáló, népnek szóló lap szerkesztőjének nyerték meg. Az 1848. június 4-én először megjelenő *Nép Barátja* szerkesztői posztját előzőleg Arany Jánosnak kínálták fel, de

ő csak társszerkesztőként vállalta a feladatot. Arany a kezdetektől fenntartásokkal figyelte Vas Gereben tevékenységét, hiszen a népnek szóló irodalom műveléséről gyökeresen ellentétes elképzeléseik voltak. 1849-ben az újság követte a kormányt Debrecenbe, utolsó száma június 30-án jelent meg.

Vas Gereben Tolnába menekült, egy ideig Deák Ferencsel bujdosott, majd összetörtén, önként adta föl magát Pesten. Rövid raboskodás után 1850-ben szabadult, ekkortól nem szűnő energiával kalendáriumokkal, a népeletből merített elbeszélésekkel, népies folyóiratokkal, füzetes kiadványokkal árasztotta el a megdermedt magyar irodalmi közéletet. Munkássága végül a regényírással teljesedett ki. Első regénye, a *Régi jó idők* 1855-ben látott napvilágot, s pillanatok alatt hatalmas sikert hozott. A ciklust kiadó és az

1809-től '49-ig terjedő korszakot megörökítő új regényei az elkövetkezendő közel egy évtizedben hihetetlen népszerűségű sikerszerzővé tették. Pedig Vas Gereben csak ügyesen mérte fel a közönség gyorsan múló igényeit és a kor politikai viszonyait, szándékosan kereste és szolgálta olvasói kedvét, a Vas Gereben-i világ ugyanis a tősgyökeres, patriarchális nemesi társadalom zenitjét, sikerkorszakának hű képét mutatta be. A középbirtokos nemesség megmaradása, a megváltozott történelmi-társadalmi helyzet felismerése és nemegyszer kényszerű szerepvállalása az újonnan alakuló, polgáriasodó agrárgazdaság követelményrendszerében azt a világot állította a középpontba vaskos humorral, amelyre Magyarországon mindenki nosztalgiával gondolhatott.

A '60-as évektől Vas Gereben témái, történetei és alakjai megkoptak, a dinamikus változó, kiegyezés körüli nagyvárosiasodó világban egyre kevésbé érdekelték az olvasókat. Elfeledése ugyanolyan gyorsan történt, mint annak idején népszerűségének felívelése. Utolsó éveiben tudósítói munkákból tengődött. 1868-ban (több helyen tévesen: 1867-ben) Bécsben érte a halál. Földi hamvait 1885-ben fényes pompával szállították haza, és földelték el a Kerepesi sírkertben.

Császtvay Tünde

Asbóth János

Mezőgazdász, a keszthelyi Georgikon igazgatója

Nemescsó, 1768. december 13. – Zombor, 1823. június 19.

Nemesi evangélikus lelkész és soproni polgári családból származott. A középiskolát Sopronban végezte. 1788 és 1791 között a göttingeni egyetemen természettudományokat, filozófiát és mezőgazdaságtant hallgatott, majd ledoktorált. Hazatérése után a lőcsei, 1796-tól a késmárki líceumban tanította a fenti tárgyakat.

1801-ben Pethe Ferenc örökébe lépve a keszthelyi Georgikon tanára, majd 1804-től igazgatója lett; feladata volt a tangazdaság irányítása is. Elődje mellett ő tette a legtöbbet az oktatás színvonalának emeléséért. Az általa kidolgozott tantervekben a növénytermesztés, az állattenyésztés és a birtokigazgatás elméleti és gyakorlati tudnivalóit oktatták. Az algebra, a geometria és a hidrotechnika mellett kémiai és gyógyászati ismeretekkel is foglalkoztak. A hallgatók megismerkedtek az intenzív talajműveléssel és talajjavítással (meszezés, alagszövezés), a vetésforgók kialakításával, az ugar hasznosításának formáival. Elsajátították a nyugat-európai tejtermelő tehenészet és a gyapjútermelő juhászat működtetésének alapjait. A tanintézetben belül 1806-ban létrehozott kertésziskolában az Asbóth által kidolgozott tananyag szerint folyt az oktatás. Még ebben az évben munkája elismeréseként gróf Festetics György az uradalmi irányításával is megbízta.

1801 végén a Göttingeni Tudós Társaság levelező tagjává választották. Külföldi folyóiratokban megjelent német és latin nyelvű publikációival elősegítette a tanintézet külföldi ismertségét. Az ő érdeme, hogy 1816-tól megtartják a Helikon ünnepségeket. Úttörő szerepet játszott a hazai himlőoltás korai meghonosításában is.

1818 végén lépett ki Festetics alkalmazásából, és Zomborban a Bács megyei koroauradalmak kormányzójává nevezték ki. Ezt a tisztséget haláláig viselte.

Munkásságával hozzájárult a mezőgazdasági termelés korszerűsítéséhez és az agrároktatás fejlesztéséhez.

Munkásságával hozzájárult a mezőgazdasági termelés korszerűsítéséhez és az agrároktatás fejlesztéséhez.

Schwartner Márton

Történetíró, könyvtáros

Késmárk, 1759. március 1. – Pest, 1823. augusztus 15.

A hazai tudományos statisztika megalapítója egy gazdag késmárki kereskedőcsalád ötödik gyermekeként született. Elemi iskoláit szülővárosában végezte, majd a magyar nyelv elsajátítása érdekében egy évet Miskolcon töltött. Középiskolai tanulmányait Késmárkon és Pozsonyban folytatta, aztán a göttingeni egyetemen történelmet, statisztikát és oklevéltant tanult (1781-ig). Hazájába visszatérve báró Prónay László, Csánád vármegye főispánja gyermekeinek a nevelője (1781–1784). Késmárk város iskolájának másodigazgatója (conrectora, 1784–1786), majd a soproni líceum rendes tanára (1786–1788). A pesti egyetemen a diplomatika (oklevéltan) és a heraldika (címertan) rendes tanára (1788–1823), s az egyetemi könyvtár első őre.

A hazai tudományos statisztika megalapítója.

Introductio in artem diplomaticam praecipue hungaricam (1790; magyarul: *Bevezetés a diplomatikába*, 1821) című latin nyelvű munkája – az első magyarországi oklevéltani kézikönyv – első részében általában

az okleveleket tárgyalja, szól az eredetükről, kitér a levéltárakra, az oklevél-hamisítványokra és az oklevelek forrásértékére. A kötet második része a Magyarországon lezajlott, úgynevezett okleveles vitákat és a legfontosabb hazai és külföldi szakirodalmat elemzi. A harmadik, a graphicáról szóló fejezete a betű és a betűtípusok formáit, a középkori helyesírás fejlődését és a magyar nyelv régi írásmódját ismerteti.

Statistik des Königreichs Ungarn (1798) című német nyelvű munkája az európai szakirodalomban az első regionális statisztikai monográfia, ezt megelőzően jórészt csak latin nyelvű *korográfiák* (= tájleírások) és különböző *kompilációik* léteztek. Előszavában megindokolta, hogy szándékosan választotta (korábbi munkáival ellentétben) a német nyelvet, mert Vergilius nyelvét nem találta alkalmasnak hasonló tárgyak előadására (e választása igen szerencsésnek bizonyult, mivel ezzel Magyarországról szóló munkája általánosan ismertté vált, hiszen a 18. század végén a modern tudományok nyelve már a német volt).

A sors különös iróniája, hogy német nyelvű statisztikai monográfiájával élete végéig többször is sikertelenül pályázta meg a pesti egyetem statisztika tanszékének

vezetését, illetve élete végén tudományos életműve miatt szembekerült a nemzeti öntudatra ébredt magyar nyelvű tudományosság első képviselőivel – mindenekelőtt tanítványával, Horvát Istvánnal, aki úgy emlegette statisztikai művét, mint a *Himfy szerelmei* mellett a legkelendőbb könyvet.

Kozák Péter

Az állandó miskolci színház megnyitása

1823. augusztus 24.

Miskolc 1815-ben lett az északkelet-magyarországi színészet központja. Ekkor érkezett a városba a pesti Rondellából kiszorult színjátszóegyüttes. A társulat tagja volt Déryné, Benke József, Komlóssy Ferenc. Pest vármegye arra kérte Borsod vármegyét, hogy amíg új színházépületet nem biztosít számukra, viselje gondját a művészeknek. A Borsod vármegyei közgyűlés ennek érdekében 1815. augusztus 31-én három színházi biztos kinevezéséről döntött. Az alkalmas játszóhely kialakítása azonban nem ment egykönnyen, ezért 1816. február 24-én a vármegye állandó színház építéséről határozott.

A miskolci színházat feltehetően Kún János helybeli építőmester tervezte. A megvalósításhoz szükséges összeg adományokból gyűlt össze, de a borsodi nemesek téglát, fát, szállítást is felajánlottak; a munkálatokat végző iparosok pedig árendedményt adtak. Az építmény kőfalait zsindelytető fedte, nézőterét a korábbi színjátszóhely padjaival és székeivel rendezték be. A falak mentén deszkából összetákoltt páholy állt.

Határidőre a színpad sem készült el, évekig alkalmi emelvényen játszottak a művészek.

Az épület átadására 1823. augusztus 23-án került sor, ekkor Éder György társulata Kisfaludy Károly *A tatárok Magyarországon* című darabját adta elő. Ezt követően az ideiglenes színpadon hetente két alkalommal rendeztek előadást. A színház külső és belső

Ekkor érkezett a városba a pesti Rondellából kiszorult színjátszóegyüttes [...] Éder György társulata Kisfaludy Károly *A tatárok Magyarországon* című darabját adta elő.

ső díszítései csak 1828 elejére lettek készen; 1828. február 17-én az Erdélyi Dalos Színjátszó Társaság *A szevillai borbély* című daljátékkal kezdte meg működését a városban. Az együttesben többek között Egressy Gábor, Déryné, László József és Szerdahelyi József lépett színpadra. Ezt követően neves igazgatók kiváló társulatai ke-resték fel Miskolcot, s a város az északkelet-magyarországi színészet központja lett.

A színház 1843. július 19-én, a nagy tűzvészben teljesen elpusztult. Ennek következtében a város hosszú időre elszigetelődött az ország színházi életétől.

Gajdó Tamás

Ipolyi [Stummer] Arnold

Római katolikus püspök, történész

Disznós, 1823. október 18. – Nagyvárad, 1886. december 2.

Württembergből Hont vármegyébe származott római katolikus nemesi család sarja, apai és anyai felmenői (akik között a Szmrecsányiak és a Tersztyánszkyak is szerepeltek) aktívan kivették a részüket a közéletből. Apja, terényi Stummer Ferenc honti főszolgabíró, illetve a Pálffyak jószágigazgatója volt. Anyakönyvi bejegyzése szerint Arnold a mai Bát (Szlovákia) melletti Disznóson született, a legtöbb kiadványban mégis Ipolykeszi (Szlovákia) szerepel, saját későbbi elmondása szerint ugyanis útközben jött a világra, amikor édesanyja Disznósra tartott a szüleihez. További érdekesség, hogy Lajos öccse (1825–1863, békési alispán és 1861-ben országgyűlési képviselő) apjuk nemesi előneve után Terényire, míg ő Ipolyira változtatta a nevét.

Ipolyit kezdetben házitanítók nevelték, a gimnázium harmadik osztályát viszont már Selmecebányán végezte. A gyenge testalkatú fiú papi pályára készült, így 1836-tól a pozsonyi, majd 1838-tól a nagyszombati papnevelő intézetben tanult. 1840–1844 között a Pázmáneum növendékeként a bécsi egyetemen teológiát, történelmet, régészetet és paleográfiát hallgatott, majd 1844–1847 között az esztergomi szemináriumban folytatta tanulmányait. 1847-ben szentelték pappá, első állomáshelye Szentpéter volt, onnan 1848-ban Pozsonyba helyezték, de a forradalom és a szabadságharc eseményeitől távol tartotta magát. 1849-ben Pálffy Lipót gróf házi káplánja és gyermekeinek nevelője lett, neveltjeivel sokat utazott az országban és német területen is.

Az 1850-es évek elején még mitológiával, a magyarok ősvallásával is foglalkozott. 1854-ben jelent meg *Magyar mythologia* című munkája, amely országos ismertséget hozott számára, de erős kritikákat is kapott, melyek miatt ezirányú kutatásaival felhagyott, további anyagait nem adta ki. Ezután főként a középkori művészettörténet számított szakterületének, de szélesebb értelemben a középkorra vonatkozó forrásfeltárás és az egyháztörténet is foglalkoztatta. Mintegy félszáz jelentős publikáció

Személyében a magyar folklorisztika és műemlékvédelem egyike megalapozóját is tisztelhetjük.

fűződik a nevéhez ezekben a témakörökben. Személyében a magyar folklorisztika és műemlékvédelem egyik megalapozóját is tisztelhetjük. Az MTA 1858-ban levelező, 1861-ben rendes tagjává választotta. 1862-ben egy konstantinápolyi tanulmányút során Kubinyi Ferencsel és Henszlmann Imrével sikerült azonosítaniuk a szultáni levéltárban a Corvinák számos kötetét (ezek közül később 39 vissza is tért Magyarországra a szultán ajándékeként). 1865-ben a bécsi egyetemen teológiai doktorátust

Főpapként is sokat tett a hazai tudományos, kulturális és művészeti élet felvirágoztatásáért, számos festményt ajándékozott az MTA képtárának, valamint a Nemzeti Múzeumnak.

szerzett. 1867-ben fontos szerepet játszott a Magyar Történelmi Társulat megalakításában, melynek 1878-tól a haláláig elnöki tisztét is betöltötte. A társulat éves vidéki vándorgyűléseinek egyik fő kezdeményezője, mely gyűléseket sokszor nagyszabású előadásával ő nyitotta meg. 1867-től a Kisfaludy Társaság tagja, 1869-től a Szent István Társulat, valamint a Szent László Társulat alelnöke. Az Akadémián 1874-ben igazgatósági taggá választották, 1881–1886 között pedig a II. (Filozófiai és Történet-

tudományok) Osztály elnökeként működött. Ezzel párhuzamosan 1879-től haláláig az Országos Közoktatási Tanács, 1880–1885 között az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat elnöke. 1880-tól valóságos belső titkos tanácsos, az 1. osztályú Vas-korona-rend lovagja.

Tudományos és akadémiai karrierjével párhuzamosan az egyházi ranglétrán is fokozatosan emelkedett: 1860-ban Törökszentmiklós plébánosává, 1863-ban egri kanonokká, 1867-ben borsmonostori apáttá nevezték ki. 1869-től a pesti Központi Papnevelő Intézet kormányzója, emellett a pesti egyetem teológiai karának oktatója, 1870–1872 között vezetője. 1871-ben besztercebányai püspökké nevezték ki. Főpapként is sokat tett a hazai tudományos, kulturális és művészeti élet felvirágoztatásáért, számos festményt ajándékozott az MTA képtárának, valamint a Nemzeti Múzeumnak. 1886 februárjában nagyváradi püspökké nevezték ki, azonban még ez év december 2-án szélütés következtében hirtelen elhunyt. Végrendeletében minden vagyonát egyházi és kulturális célokra hagyta, alapítványt tett az MTA-n is, ahol a rendkívüli gyászülésen Fraknói Vilmos tartott fölötte emlékbeszédet. Nagyváradon maradt személyes műkincsgyűjteményét a megszálló románok elől 1919-ben Esztergomba menekítették, napjainkban is a Keresztény Múzeumot gazdagítja.

Ipolyi történelemszemléletét romantikus-liberális nemzeti felfogásúnak nevezhetjük, melyhez erős klerikalizmus társult, hiszen katolikus főpapként értelemszerűen elhatárolódott a Thaly Kálmán-féle protestáns-függetlenségi nézőpontrendszerétől, és inkább Horváth Mihályéhoz állt közel. Az akadémia berkeiben ezekben az évtizedekben gőzerővel zajló forráskiadás két fontos sorozatának, a *Történelmi Tárnak* és a *Hazai Okmánytárnak* is Ipolyi volt az egyik fő gondozója 1880–1886 között. A Magyar Történelmi Társulat 1876-os közgyűlésén tartott előadásában azt hangsúlyozta, hogy a magyarságot a toleranciával párosult szabadságszeretet emelte minden más nemzet fölé. Emellett a „nemzeti műveltségtörténet”, a művelődéstörténeti és a nemzeti szempontú történetírás egybeforrasztását szorgalmazta.

Schwarzwölder Ádám

Zichy Antal

Politikus, közíró, író, akadémikus

Zala, 1823. november 7. – Budapest, 1898. május 19.

Családja köznemesi ágából származott, Zichy Mihály festőművész bátyja. Veszprémben a piaristáknál végezte a gimnáziumot, majd Pesten jogot tanult. Szentkirályi Mór, Pest megye akkori alispánja irányította ügyvédi gyakorlatát, jurátusként pedig a „fontolva haladók”-hoz tartozó Somsich Pál országgyűlési követet kísérte az 1843–44. évi országgyűlésen. Ezután Moson megye szolgálatában aljegyzővé, később tiszti ügyésszé választották.

1847–48-ban Széchenyi István diétai követőháza, melynek következtében életre szólóan elkötelezte magát a „legnagyobb magyar” életműve mellett. A szabadságharc idején az országgyűléssel tartott Debrecenbe, ahol az úgynevezett békepárt tagjaként a Jókai Mór szerkesztette *Esti Lapok*ba írt vezércikkeket. Az 1850-es években somogyi birtokán gazdálkodott, majd képviselőként a kiegyezést támogatta.

Publikált műfordításokat, lírai költeményeket, drámákat, továbbá főképp történeti és művészeti témákról cikkeket és értekező írásokat. Az elsők között foglalkozott Széchenyi István hagyatékával.

Különösen jelentős a főváros első tanfelügyelőjeként kifejtett munkássága. Később Tab, Pápa és Sopron képviselőjeként, majd 1891-től a főrendiház tagjaként politizált. Az 1840-es évektől kezdve jóformán haláláig folyamatosan publikált műfordításokat, lírai költeményeket, drámákat, továbbá főképp történeti és művészeti témákról cikkeket és értekező írásokat. Az elsők között foglalkozott Széchenyi István hagyatékával, kiadta naplójának részleteit, továbbá válogatást közölt beszédeiből, hírlapi cikkeiből és leveleiből. Pályája során olyan jeles folyóiratok és lapok közölték írásait, mint Csengery Antal *Budapesti Szemléje*, Arany János *Koszorúja*, Kemény Zsigmond *Pesti Naplója*.

Csorba László

1848, 1849, 1850, 1851, 1852, 1853, 1854, 1855, 1856, 1857, 1858, 1859, 1860, 1861, 1862, 1863, 1864, 1865, 1866, 1867, 1868, 1869, 1870, 1871, 1872, 1873, 1874, 1875, 1876, 1877, 1878, 1879, 1880, 1881, 1882, 1883, 1884, 1885, 1886, 1887, 1888, 1889, 1890, 1891, 1892, 1893, 1894, 1895, 1896, 1897, 1898, 1899, 1900, 1901, 1902, 1903, 1904, 1905, 1906, 1907, 1908, 1909, 1910, 1911, 1912, 1913, 1914, 1915, 1916, 1917, 1918, 1919, 1920, 1921, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939, 1940, 1941, 1942, 1943, 1944, 1945, 1946, 1947, 1948, 1949, 1950, 1951, 1952, 1953, 1954, 1955, 1956, 1957, 1958, 1959, 1960, 1961, 1962, 1963, 1964, 1965, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972, 1973, 1974, 1975, 1976, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985, 1986, 1987, 1988, 1989, 1990, 1991, 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023, 2024, 2025

ZICHY ANTAL

főrendiházi tag és a magy.

18120/5-D

1848

Zichy Antal.

Kétszáz éve kezdődött a Duna mappációja

1823

A 19. század első felének legnagyobb elméleti és gyakorlati tudású geodétája, Huszár Mátyás (Kisherestény, 1778. – Nagyvárad, 1843. március 10.) mint vízszabályozó mérnök, a magyarországi folyóvizek és mocsarak szabályozásának korszerű elveit állapította meg.

Diplomáját Pesten az Institutum Geometricumban szerezte meg. 1799-ben fél évet szolgált a budai csillagdában Bogdanich Dániel Imre mellett, ahol elsajátította a helymeghatározás tudományát – amely Mikovinyi Sámuel korszerű elvein alapult –, s kiválóan tudta alkalmazni a későbbiek folyamán a Körösök, a Tisza és a Duna mappációs munkáinál. 1802-ben az Esterházy család tatai birtokán dolgozott, 1806-tól 1808-ig Szatmárnémeti hites mérnöke volt.

Elkészítette a Tiszántúl szabályozásának tervét. Lejtmérési munkálatait Bogovich Károllyal és Holecz Andrással úgy egyeztette, hogy a Hortobágyon és a Veresnádön át egységes szintezési hálózatot hoztak létre Nagyszöllőstől Szegedig.

Huszár Mátyásnak és kortársainak adatott meg a lehetőség, hogy Magyarországból mint „vadvízországból” [...] olyan civilizált országot teremtsenek, amelyet Nyugat-Európa is messzemenően elismer.

Huszár szintezőműszert tervezett állványzattal és mikrométeres csavarral. Kezdeményezésére vezették be a tízes számrendszert a szintezőléceken s általában a geodéziai gyakorlatban.

Elsőnek térképezte fel a Dunát, a Marost, a Tiszát és a Körösöket, 1818-ban a Körös-szabályozás igazgató-mérnöke

lett Nagyváradon. A Körösökre az első vízrendezési tervet ő készítette el 1818 és 1823 között. 1823-ban a Duna felvételéhez rendelték ki igazgató-mérnöki beosztásban, tehát Huszár Mátyás vezetésével – Vásárhelyi Pál közreműködésével – kétszáz évvel ezelőtt indult meg a Duna mappációja.

Vásárhelyi Pál Huszár Mátyás irányítása mellett volt a Duna-felmérés munkatársa, majd 1829-től a munkálatok vezetője. Már Vásárhelyi vezetésével készült a Duna

Pétervárad—Orsova közti szakaszának felvétele, s a legnehezebb al-dunai szakasz térképe (1832–1834). 1833-tól Széchenyi István mint Duna-szabályozási királyi biztos irányítása alatt elkészítette az al-dunai Vaskapu szabályozásának tervét is.

Huszár Mátyásnak és kortársainak adatott meg a lehetőség, hogy Magyarországból mint „vadvízországból” – az Európában elsőként polgári mérnöki okleveleket kibocsátó pest-budai műszaki felsőoktatási intézmény végzett, az árvízvédelemben és vízszabályozásban sokoldalú tudással rendelkező kultúrmérnökeinek jóvoltából – olyan civilizált országot teremtsenek, amelyet Nyugat-Európa is messzemenően elismer. Huszár Mátyás életműve ebbe a sorba illik. Munkásságát elsőként Bendefy László dolgozta fel. Nevét viseli Szegeden a Huszár Mátyás rakpart.

Gazda István

A bécsi világkiállítás

1873

„A kiállító Ausztria meghívja az egész földkerekséget!”

A korszak egyik legjelentősebb európai birodalmának fővárosa által 1873-ban rendezett tárlat üde színt vitt London és Párizs vetélkedésébe. A világtárlat helyszínéül a bécsi városközponthoz viszonylag közel eső Prátert jelölték ki a szervezők, ahol mintegy kétszáz épületben és pavilonban 246 000 m²-en (a szabadtéri kiállításokkal együtt 1 834 000 m²-en) mintegy 42 ezer kiállító mutatta be alkotásait.

A magyar bizottmányi tagsághoz hasonlóan jelentős presztízst jelentett a nemzetközi zsűribe való bekerülés. Olyan szakemberek képviselték hazánkat, mint Zsigmond Vilmos, Falk Miksa, Steindl Imre, Ybl Miklós, Zsolnay Vilmos, Pulszky Ferenc, Rómer Flóris vagy Kühne Ede.

A magyar szervezőbizottság elnöke Korizmics László volt. Magyarország és társországai (Horvátországot is beleértve) mindösszesen 4700 kiállítóval jelentek meg Bécsben (ebből 3018 magyar), és 1638 részesült közülük valamilyen kitüntetésben. A legjelentősebb magyar épület a Julius Koch által tervezett (egyébként az összes magyar berendezés, installáció is az ő nevéhez fűződik) erdészeti pavilon volt, mely a magyar erdőgazdálkodás, a vadállomány, az erdészeti oktatás bemutatására jött létre. Nem építészeti jelentősége, hanem inkább idegenforgalmi szerepe miatt érdekes a „borízlelési csarnok”, vagyis magyar csárda, amely a magyar boroknak, a tradicionális ételeknek és a magyaros ruhába bújtatott cigányok tüzes csárdásainak köszönhetően jelentős hírnévre tett szert a külföldiek körében. Ha a hazai vonatkozású érdekességek között tallózunk, nem kerülheti el figyelmünket a Dunagőzhajózási Társaság saját pavilonja sem.

Ferenc József július 6-án, Zichy József kereskedelmi miniszter kalauzolása mellett tekintette meg a magyar osztályt. A király dicsérte Beregszász zongoráját és Schunda Vencel cimbalmát, majd hosszú időt töltött a végül díszokmányban részesülő tanügyi kiállításon. A tárlatot Erzsébet királyné is több ízben felkereste az uralkodói gyermekekkel.

A magyar szervezők nagy hangsúlyt fektettek a magyar mezőgazdaság s az ehhez kapcsolódó élelmiszeripar erejének, valamint a magyarországi bányakincsek

jelentőségének bemutatására. Így a magyar malomipar, a dohánytermékek, a cukoripar, a gyapjúfeldolgozás és a szeszgyártás (a híres borvidékek nedűi mellett megjelentek a Zwack és a Braun likőrgyárok, valamint a Dreher sör is) meghatározó szerepet kapott a központi koncepcióban, kiegészítve a különleges, nálunk nagy mennyiségben bányászott nemes- és színesfémekkel, az egyedülálló magyar opálal s az ugyancsak magyar különlegességnek számító ásvány- és gyógyvízkészlet bemutatásával. A magyar állattenyésztés színvonalát főként az állami ménesbirtokok és a főúri mintagazdaságok tenyészállatai révén prezentálták a szakemberek.

A kézművesipari kollekción méltóképpen gazdagították az eddig minden kiállításon szereplő Králik Samu órásszerkezetei és Kirner József díszes vadászfegyverei, valamint az aranyműves Egger testvérek főként rokkó ízlésű ékszerei.

A magyar szervezők nagy hangsúlyt fektettek a magyar mezőgazdaság s az ehhez kapcsolódó élelmiszeripar erejének, valamint a magyarországi bányakincsek jelentőségének bemutatására.

Nagyon komoly anyagot mutatott be az albumaival, papíripari termékeivel már többször díjnyertes Posner Károly s a magyar nyomdaipar legszebb hagyományait őrző Ráth Mór.

A már befutott, első virágkora végén járó herendi porcelán sütkezezt a dicsfényben, melyet az uralkodói megrendelések hoztak számára, de már megjelent későbbi hazai

konkurense, a még csupán kerámiát, nem porcelánt gyártó, de művészetében s máztechnikájában új utakat kereső, eredeti ízlésű pécsi Zsolnay gyár is.

A rövidesen nemzetközi hírű bútorgyárossá váló Thék Endre először vett részt világkiállításon, Krammer Samu Cs. és Kir. Udvari kárpitosmester viszont már pályája csúcására érkezve mutatott be az angol bútorokkal vetekedő kollekción.

A tudományos eredmények közül kiemelkedett Jedlik Ányos elektromossághoz kapcsolódó találmánya, a *Csőves villamszedőkből alkotott villamfeszítő*; a Földtani Intézet térképei, Hantken Miksa őskövület-gyűjteménye; Zsigmondy Vilmos bányamérnök artézikut-fúrásainak eszközei s tervrajzai, valamint Kruspér István méréstani műszerei.

A magyar képzőművészet fejlődésében is mérföldkőnek számít a császárvárosi tárlat. A magyar osztályban több mint ötven művész 155 alkotása került szemlére. Az idősebb mesterek történelmi témájú képi közül kiemelkedett Than Mór *Kun László és Habsburg Rudolf találkozása a morvamezei csata után* című képe, illetve Madarász Viktor *Bethlen Gábor tudósai közt* című alkotása. A legjelentősebb kollekción Székely

Bertalan tűnt ki, aki a magyar–Habsburg-viszony negatív emlékeit elevenítette fel *Thököly Imre menekülése a körülvett Árva várából* és az *V. László és Czillei* című képeivel.

A korabeli bírálók nem fogadták egységesen kitörő örömmel az újító szándékkal érkezett, főként München és Párizs képzőművész-iskoláiban nevelkedett ifjú nemzedék minden tagját: sem Munkácsy Mihály (*Köpülő asszony, az Éjjeli csavargók s A korhely férfi hazatérése*) és Paál László (*Naplemente*) realizmussal kevert romantikus látásmódját, sem Szinyei Merse Pál (*Majális*) élénk, valódi színeit, a fény felfedezését, sem Mészöly plein-air és impresszionizmus határait súroló tájképeit.

Mind a magyar kiállítók, mind az elnyert elismerések számát tekintve a bécsi világkiállítást tekinthetjük a legsikeresebb világtárlatnak hazánk expótörténelmében.

Gál Vilmos

Megalakul Budapesten a Franklin Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda Rt.

1873. február 17.

A Társulat, mely nevét Benjamin Franklin tiszteletére választotta, a 19. századi kapitalista könyves nagyvállalati átalakulás mintapéldája. Indulása nem a legkedvezőbb gazdasági helyzetben történt, hiszen az 1873-as világválság a könyvpiaci keresletet is jócskán visszavetette, mégis, a 2. világháborúig az egyik legjelentősebb szépirodalmi és tankönyvkiadónak, nyomdának számított.

Az alakuló ülés 1873. február 17-én zajlott le, miután Heckenast Gusztávtól megvásárolták több évtizedes múltra visszatekintő könyvkiadó cégét. Heckenast egyik célkitűzése bevallottan a magyar olvasóközönség megteremtése volt, de nemcsak a művelt osztályoknak, hanem a népnek is szánta kiadványait, így köteteit többféle változatban adta ki: egy drágább, illusztrált, valamint egy olcsóbb változatot is megjelentetett, sorozatait a korban egyedülálló reklámhadjárattal népszerűsítve. Az 1850-es évektől – az osztrák önkényuralom nyújtotta lehetőségekhez és a cenzúrához igazodva – erőteljesen bővítette a lapkiadási ágazatot (*Vasárnapi Ujság, Budapesti Szemle, Kisfaludy Társaság Évlapjai, Nemzeti Hírlap* stb.), 1849 és 1873 között közel 50 periodikumot jelentetett meg a vállalat. Az új Franklin-cég majd két évtizedig követte Heckenast üzletpolitikáját. Az évek során a nyomda a cég húzóágazatává vált: az 1895–97-es üzleti években részesedése elérte a 66%-ot. Ezután megfordult a trend, és a könyvkiadó fokozatosan átvette a vezetést.

A kapitalista nagyvállalat részvénytársasági formában működött, a 4000 darab 200 forintos kibocsátott részvényt az alapítók vették meg. A cég folyamatosan terjeszkedett, 1895-ben újabb 800 részvényt bocsátottak ki, hogy megvegyék a Méhner-féle rivális kiadóvállalatot, majd 1902–03-ban bekebelezték Melczer Károly részletüzletét, megvásárolták a Werbőczy-nyomdát, 1904-ben pedig óriási tranzakcióval, 1 650 000

koronáért megvették és a cégbe olvasztották a Wodianer-féle (korábban Lampel) könyvkereskedést, ezzel pedig végérvényesen Magyarország egyik legnagyobb könyvpiaci szereplőjévé emelkedtek.

Az 1894-es Méhner-felvásárlással a kiadó összes kiadványának és kiadási jogának birtokába jutottak (Vörösmarty, Tompa, Garay, Vas Gereben művei), megszerezték a Méhner-féle rendkívül népszerű és nagy bevételt termelő ponyvasorozatokat, nap-tárakat. 1900-ban Ráth Mór cégétől átvették Arany János munkáinak és a Kisfaludy-társaság Shakespeare-fordításainak kiadói jogát, az 1904-es Wodiáner-vétellel pedig

A vállalat – mely könyv- és hírlapkiadás-sal, könyvnyomtatással, könyomással, betűöntéssel és képek reprodukciójával foglalkozott – első ügyvezető vezérigazgatója a céget jól ismerő Jurány Vilmos lett, akit még 1851-ben Heckenast csábított el Lipcséből.

hozzájutottak a hazai tankönyvkiadványok túlnyomó többségének kiadói jogához. Szépirodalmi kiadványaik (Jókai, Jósika, Kemény Zsigmond, Vas Gereben, Jules Verne, Gyulai Pál műveinek népszerű kiadásai, Arany János munkáinak nagy kiadása) mellett tankönyveket, ifjúsági iratokat és ismeretterjesztő

munkákat nyomtattak és árultak, tevékenységükkel jelentősen kiszélesítve a korabeli olvasóközönség körét. Lapkiadásuk mellett sorozatokkal és reprezentatív kiadványokkal jelentkeztek (Magyar Remekírók Könyvtára, Magyar Regényírók Könyvtára, Olcsó Könyvtár, Családi Könyvtár, Falusi Könyvtár, Magyar Könyvtár, Kis Könyvtár, Vasárnapi Könyvtár, Filozófiai Írók Tára, Jeles Írók Iskolai Tára, a Heinrich Gusztáv szerkesztette Egyetemes Irodalomtörténet, Régi Magyar Könyvtár, a Beöthy-féle Művészetek Története, Művészeti Könyvtár, Ismeretterjesztő Könyvtár, a Magyar Földrajzi Társaság Könyvtára, Malonyay Dezső: *A Magyar Nép Művészete*, Világjáró, Kultúra és Tudomány), de ők adták ki a *Corpus Juris Hungaric*it, azaz a magyar törvénytárat, s az évenként megjelenő *Budapesti cím- és lakjegyzéket* is.

A vállalat – mely könyv- és hírlapkiadás-sal, könyvnyomtatással, könyomással, betűöntéssel és képek reprodukciójával foglalkozott – első ügyvezető vezérigazgatója a céget jól ismerő Jurány Vilmos lett, akit még 1851-ben Heckenast csábított el Lipcséből a nyomda vezetésére. Jurány erősen támaszkodott a cég Irodalmi Tanácsára (elnök: Hunfalvy János földrajztudós, tagok: Jurenák Károly, Ballagi Mór, Eötvös Loránd, Gyulai Pál, Nagy Miklós, Heinrich Gusztáv). Az első időszakban főként értékelvű, kevésbé

KÖNYV- JEGYZÉK

1913

FRANKLIN-TÁRSULAT
MAGYAR IRODALMI INTÉZET ÉS KÖNYVTÁRA
és
LAMPÉL R. KÖNYVKERESKEDELMESE
(WODIANER F. ÉS FIA) RÉSZVÉTELI TÁRSASÁG
Budapest, IV., Egyetem tér 1.

üzleti alapon választották ki kiadványaikat és sorozataikat, az 1890-es évekre pedig a vállalat fejlődése szinte leállt, üzleti gondokkal kellett szembenézniük. Jurány 1893-as halálával új korszak kezdődött a társaság életében. Két új vezérigazgatót választottak, Benkő Gyulát a kiadóvállalat, Hirsch Lipótot a nyomda élére.

A két világháború között a kiadó szerzői közt találjuk a fiatal írógeneráció szinte összes jelesét (Németh Lászlót, Illyés Gyulát, Jékely Zoltánt, Thurzó Gábort, Kolozsvári Grandpierre Emilt, Cs. Szabó Lászlót, Szabó Zoltánt, Sőtér Istvánt, Sárközi Györgyöt, Szabó Lőrincet, Hevesi Andrást, Ortutay Gyulát, Joó Tibort, Radnóti Miklóst, Halász Gábort stb.), amiben kitüntetett szerepet játszott Schöpflin Aladár, aki a társaság lektoraként igazi irodalomszervezőként működött.

1948 tavaszán a céget államosították, nemsokára egybeolvasztva a Szent István Társulat tulajdonában álló Stephanum Nyomdával. 1950-től elvesztette a nevét, kiadói feladatait a Szépirodalmi Könyvkiadó vette át. A rendszerváltás után pár évvel a megalkuló Franklin Nyomda és Kiadó Kft. vette fel az egykori kiadó nevét.

Császtvay Tünde

Zukor [Cukor] Adolph

filmproducer

Ricse, 1873. január 7. – Los Angeles, 1976. június 10.

Falusi szatócs gyermekeként Mátészalkán négy polgári osztályt végzett, majd Blau Herman abaújszántói vegyeskereskedésébe került. Tizenhat évesen kivándorolt Amerikába, ahol egy szőrméshez szegődött inasnak, később önálló szűcs lett. Az első filmet húszéves korában látta, s azonnal felfedezte az új találmányban az üzleti lehetőségeket. 1904-ben betársult egy filléres moziba, majd Marcus Loew-vel, a későbbi mozimágnással terjesztői hálózatot hozott létre. Hogy megtörjék a korai nagy társaságokból alakult tröszt fennhatóságát, 1912-ben megvásárolták az *Erzsébet királynő* című francia film forgalmazásának jogát, amivel óriási haszonra tettek szert. Zukor ebben az évben alapította első vállalatát, a Famous Players Film Companyt, mely 1914-ben már

Az első filmet húszéves korában látta, s azonnal felfedezte az új találmányban az üzleti lehetőségeket.

évente harminc filmet készített sztárok közreműködésével, s 3500 személyes mozipalotát nyitott a Broadway-n. Zukor Adolph alapította meg Los Angeles külvárosában egy narancsfarmon az első filmstúdiót is. Vállalkozása dinamikusan terjeszkedett: 1916-ban egyesült riválisával, Jesse L. Laskyval; de attól sem riadt vissza,

hogyan a filmforgalmazás megszerzése érdekében megbuktassa vetélytársát, a Paramount Pictures élén álló William Wadsworth Hodkinsont.

Zukor a Paramount élén sikeresen átvészelte az első világháborút, majd nagy bankházak segítségével kötvényeket bocsátott ki, s alig két és fél év leforgása alatt ötszáz mozit szerzett meg, amivel a filmszakma uralkodója lett. A vállalkozás 1932-ben csődbe ment, de az újjászervezett cég igazgatótanácsának elnökeként továbbra is részt vett a munkában. Utolsó üzleti sikereként – szövetkezve az ABC (American Broadcasting Company) tévétársasággal – az 1940-es évek végén a televíziót is sikerült ellenőrzése alá vonnia. Életművét 1949-ben Oscar-díjjal jutalmazták.

Gajdó Tamás

A polgári iskolai tanítóképzés megindulása

1873. október 28.

Báró Eötvös József miniszter 1868-ban a népoktatással kapcsolatban a városi kispolgárság igényeinek megfelelő középfokú iskolatípus törvényi szabályozását és egységes megszervezését is tervbe vette. Az 1868: XXXVIII. tc. a négyosztályos népiskola folytatására

A Paedagogium [...] egységekből épült fel: elemi iskolai tanítóképző a hozzá tartozó gyakorló elemi iskolával, polgári iskolai tanítóképző a hozzá kapcsolódó gyakorló polgári iskolával.

polgári iskolák felállítását rendelte el. A törvény a polgári iskolai tanítók működését a korábban megszerzett néptanítói végzettséget kiegészítő – de önálló felkészülést igénylő – szigorlathoz köthette. Az első évek kedvezőtlen vizsgálaterményei miatt a kormányzat hamarosan

szervezett képzést indított. A Magyar Királyi Állami Polgári Iskolai Tanítóképző-Intézet 1873. október 28-án 17 hallgatóval indult. Az intézet szervezetileg közös igazgatásban működött a budai Állami Elemi Tanítóképző Intézettel.

Az intézet első igazgatója 1873–1898 között Gyertyánffy István, a székelykeresztúri állami tanítóképző korábbi vezetője volt. A Paedagogium integrált szervezete a következő egységekből épült fel: elemi iskolai tanítóképző a hozzá tartozó gyakorló elemi iskolával, polgári iskolai tanítóképző a hozzá kapcsolódó gyakorló polgári iskolával. Az 1873-as tanterv az újonnan induló polgári iskolai tanítóképzés keretében két szakcsoportban kétéves oktatást foglalt magában. A képzéseket az 1887-től meginduló tanítóképezdei tanári tanfolyam is bővítette. Az intézet több évtizedes fejlődés után 1918. december 6-án főiskolai rangot kapott. Később, 1928-ban a polgári iskolai képezdét teljesen elválasztották az elemi iskolai tanítóképzőktől, a tanár- és tanárnőképzőt összevonták, Szegedre helyezték, s a képzés idejét négy tanévre hosszabbították meg. Az 1928-as reformoknak köszönhetően a polgári iskolai tanárképzés virágkora bontakozott ki, ez máig ható gazdag hagyományokat teremtett a szegedi pedagógusképzésben.

Vajda Tamás

A Polgári Iskolai Tanítónőképző Intézet megalapítása

1873. január 15.

Az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk nemcsak a fiúk, de a leányok számára is engedélyezte polgári iskolák felállítását. A törvény a polgári iskolai tanítónők működését (a férfiakhoz hasonlóan) korábban megszerzett néptanítói végzettséget kiegészítő szigorlathoz kötötte. A polgári iskolai tanítónőképző intézet 1873. január 15-én nyílt meg, igazgatója Zirzen Janka, a budai Állami Elemi Tanítónőképző Intézet vezetője volt. Az intézet Budáról 1875-ben költözött az Andrássy (akkor még Sugár) úti bérelt épületbe. Majd 1902-ben költözhetett be a szintén az Andrássy úton készült új épületbe.

A férfiképzővel egyidejűleg megindulva nyújtott azzal azonos értékű képzést a leányok számára.

Az 1873-as tanterv az újonnan induló polgári iskolai tanítóképzés keretében két szakcsoportban kétéves oktatást foglalt magában. A polgári iskolai tanítónőképző intézet (még a férfiak képzését végző Pedagógiumhoz képest is) igen összetett, sok különféle képzést nyújtó iskola volt: tartozott hozzá elemi iskola, polgári iskola, elemi iskolai tanítónőképző, polgári iskolai tanítónőképző, nevelőnőképző, munkatanítónőképző, torna tanítónőképző, idegen nyelvmesternőképző. Az intézet (a későbbi Erzsébet Nőiskola) jelentősége, hogy a férfiképzővel egyidejűleg megindulva nyújtott azzal azonos értékű képzést a leányok számára (szemben a gimnáziumi tanárnők 1895-ben, tehát huszontét esztendővel később engedélyezett képzésével). 1895-ig a nők számára elérhető legmagasabb tanulmányi lehetőség volt.

Az intézet 1918. december 6-án nyerte el a főiskolai rangot. A polgári iskolai képezdét 1928-ban teljesen elválasztották az elemi iskolai tanítóképzőktől, a tanár- és tanárnőképzőt összevonták, Szegedre helyezték, s a képzés idejét négy tanévre emelték. Az 1928-as reformoknak köszönhetően a polgári iskolai tanárképzés virágkora bontakozott ki, ez máig ható gazdag hagyományokat teremtett a szegedi pedagógusképzésben.

Vajda Tamás

Lajta [Leitersdorfer] Béla

Építész

(Pest, 1873. január 23. – Bécs, 1920. október 12.)

Lajta (1908-ig Leitersdorfer) Béla 1873. január 23-án jómódú fővárosi zsidó iparos- és kereskedőcsaládba született. Építészdiplomáját 1895-ben szerezte a budapesti Műegyetemen. Családja vagyona lehetővé tette számára, hogy szakmai tudását hosszú tanulmányutakon egészítse ki, melyek során a kortárs európai építészet néhány vezető személyiségével is megismerkedett. 1896 és 1898 között hosszabb időt töltött Olaszországban, Németországban és Angliában, majd 1900 körül egy Francia- és Spanyolországot érintő utat tett. Magyarországra való hazatérését követően szinte azonnal Lechner Ödön nemzeti szecessziós építészetének hatása alá került, erről tanúskodik a Kossuth Lajos utcai Bárd zeneműbölt részlegesen fennmaradt belső berendezése is. A mester 1902–1903-ban egy bő évig Lajtával közösen, annak Dohány utcai műtermében dolgozott. Lajta Béla lechneri korszakának legfontosabb, önállóan tervezett alkotása az 1904-re felépült zentai tűzoltólaktanya. A fiatal építész azonban hamarosan szakított a népies szecesszió stílusával: Malonyay Dezső író és műkritikus 1906-ra elkészült, festőien puritán – s a kor budapesti építészetében rendkívül újszerű – összhatású villája az „angol ház” ideálját ötvözve a magyar népi építkezés és a kortárs finn nemzeti romantikus építészet megoldásaival.

Lajta Béla legfontosabb megbízói a családja mellett a pesti zsidó vallási és jótékony-sági intézmények voltak. Pályája során emellett több mint harminc családi síremlék, mauzóleum tervezésére kapott megbízást a két pesti zsidó temetőben, rokonai mellett többek közt a Sváb és a Kohner család tagjaitól. Funerális alkotásai formai szempontból rendkívül változatosak, számára e kis építmények sem típusok variációit, hanem egyedi feladatokat jelentettek. A vallási kötöttségek miatt emberábrázolás nélküli zsidó síremlékek sajátos építészeti plasztikaként is felfogható műfajában kibontakoztathatta monumentalitásra és expresszivitásra törő képzeletét, ornamentális fantáziáját.

Első középülete, az 1908-ra felépült Wechselsmann-féle Vakok Tanintézete a Malonyay-villa romantikus formanyelvét fejlesztette tovább monumentális léptékben. Az észak-európai építészet hatása és a zsidó motívumkincs bőkezű alkalmazása

jellemzi a Pesti Chevra Kadisa 1911-re megvalósult Szeretetházát is. Lajta e nagy sikert arató műveinek megépültével egy időben tervezett alkotásait, a Salgótarjáni utcai zsidó temető szertartási épületét és a Parisiana mulatót egy azokétól erősen eltérő, ókori keleti reminiszcenciákkal gazdagított sztereometrikus formálás jellemzi, már az 1920-as évek art decóját előlegezve.

1909 után a Bárczy István polgármester által irányított reformer szellemiségű fővárosi várospolitikai több szimbolikus jelentőségű épületének a tervezését is Lajta Bélára bízta. Az iskolaépítő program legnagyobbvonalúbb költségvetésű létesítménye, a Vas utcai Felső Kereskedelmi Iskola mellett a méreteit és kulturális-társadalmi céljait tekintve is rendkívüli Fővárosi Nyilvános Könyvtár és Közművelődési Intézet – megvalósulatlan – terveinek kidolgozása is az ő feladata lett Szabó Ervin koncepciója alapján. A Vas utcai iskola Lajta legkiérleltebb középülete, amelynek dekorációjában a magyar népi fafaragások és hímzések motívumait egyforma természetességgel alkalmazta kőbe vésve,

A háború előtti években Lajta érdeklődése is a történeti építészet formái, kompozíciós megoldásai felé fordult.

fémről domborítva, falra festve vagy festett üveggént. E művével Lechner Ödön programját kívánta megvalósítani, szecesszió túl változatban: modern, monumentális, nagyvárosi

építészetet, korszerű anyagokkal és szerkezetekkel, nemzeti karakterrel. E célkitűzés hasonló színvonalon valósult meg Lajta 1911–1912-es fővárosi lakóépületein is: a Népszínház utcai Harsányi-házon, Lajta Henrik és Rezső Szervita téri üzletbérházán, illetve a Budapest-Erzsébetvárosi Bank Rákóczi úti székházán.

Az 1913–1914-ben tervezett pesti zsidó gimnázium alaprajzi elrendezésének nagyvonalúságában, megjelenésének monumentalitásában a Vas utcai iskolát is felülmúló épület lett volna. Építkezése azonban csak Lajta halála után bő tíz évvel fejeződött be, s a megvalósult mű mindössze alapvonalaiiban követi az elképzeléseit. A gimnázium tervei is arról tanúskodnak, hogy számos kortársához hasonlóan a háború előtti években Lajta érdeklődése is a történeti építészet formái, kompozíciós megoldásai felé fordult.

Lajta Bélának az adott program alapos elemzéséből kiinduló funkcionális építészeti szemlélete sokszor egészen újszerű alaprajzi, térszervezési megoldásokhoz vezetett. Mindez a formai és ornamentális kísérletezés iránti olthatatlan vágygal párosult, szinte épületről épületre újította meg művészetét. Tudatosan igyekezett lépést tartani a kortárs építészet fejlődésével, a legújabb nemzetközi áramlatokkal, mindvégig törekedve egyúttal a különféle hazai művészeti hagyományok elemeinek integrálására. Magas színvonalú és egyéni karakterű építészete jelentős hatást gyakorolt hazai kortársaira, és mintaadó volt az őt követő modernista építészgeneráció számára is.

Csáki Tamás

Éltes [Ellenbach] Mátyás

pedagógus, gyógypedagógus

Györszentiván, 1873. február 26. – Budapest, 1936. október 17.

Középfokú tanulmányait a győri gimnáziumban végezte, 1891-ben a győri tanítóképző intézetben tanítói képesítést szerzett. Komárom-Tarjánban (1891–1894), Baranya-Kisfaludon (1894–1895), Felsőgallán tanító (1895–1896), majd 1897-ben kinevezték a Képezhető Hülyék és Gyengeelméjűek budapesti országos nevelő- és tanintézetébe gyakornoknak. 1902-ben az elsők között szerzett oklevelet az egyesített Gyógypedagógiai Tanítóképzőben, majd néhány év múlva a Budapesti Állami Kisegítő Iskola vezetésével bízta meg a kultuszminiszter (1904-től; 1933-ban az akkor már újabb átalakításokon átment intézményből nyugdíjazták). A „gyógypedagógia” fogalom az általános neveléstudomány egyik sajátos válfaját, a tanköteles korú siketek, vakok és gyengénlátók, a mozgásszervi fogyatékosok és az értelmi fogyatékosok oktatását jelenti. Éltes (1903-ig Ellenbach) Mátyás elsősorban a képezhető, értelmileg sérült gyermekek oktatása, illetve a kisegítő osztályok és iskolák hálózatának kialakítása terén ért el alapvetően új eredményeket.

Felismerte, hogy a gyenge felfogású gyermekek népiskolai tömeges tanításra nem alkalmasak, számukra úgynevezett segítőiskolákat kell létrehozni. Iskolájában helyet adott Ranschburg Pál pszichológiai laboratóriumának, és tevékenyen részt vett annak forradalmi jelentőségű munkájában. Éltes Mátyás – részben Ranschburg Pál közreműködésével – kidolgozta a kiválasztás szigorú követelményeit. Munkájukat megkönnyítette a Binet–Simon-féle intelligenciavizsgálat, amelyet egy nagyobb munkájában (*A gyermeki intelligencia vizsgálata*, 1914) Éltes Mátyás ismertetett. Utóbb magyar gyermekek százain kipróbálta, és a magyar viszonyokra is alkalmazta ezt az új eljárásmodot. A Magyar Pedagógiai Társaság 1915. január 16-án rendes tagjává választotta; október 23-án az intelligenciamérésről tartotta székfoglaló előadását. Időskorában kezdeményezte az „erkölcsi fogyatékosokban szenvedő” – bűnöző – fiatakorúak kontemplált javító iskoláinak létesítését, egyúttal síkra szállt a gyógyíthatatlan epilepsziában szenvedő gyermekek sajátos oktatása mellett, akik betegségük miatt minden nevelőintézetből kiszorultak.

Kozák Péter

'Sigmund Elek

Vegyésszmérnök, agrogeológus, műegyetemi tanár, akadémikus

Kolozsvár, 1873. február 26. – Budapest, 1939. szeptember 30.

1899-től 1905-ig mint vegyész dolgozott a Magyaróvári Növénytermesztési Országos Kísérleti Állomáson. 1905-től 1907-ig a Műegyetem megbízásából Európában és az USA-ban tanulmányozta a mezőgazdasági vegyipart. 1908-ban megszervezte a Műegyetemen az első hazai mezőgazdasági kémiai-technológiai tanszéket, amelynek 1910-ben a professzora lett.

A Budapesten 1909-ben tartott I. Nemzetközi Agrogeológiai Konferencia szervezője, egyben a Nemzetközi Talajtani Társulat, így a korszerű magyar talajtani kutatások egyik alapítója volt. Ezen belül a talajkémiai és szikestalaj-bizottság elnöki posztját töltötte be. Mint az Országos Kémiai Intézet vezetője (1926–34), megszervezte a talajlaboratóriumokat, a talajvizsgáló hálózatot és a tudományos eredmények gyakorlati alkalmazását.

Nemzetközi viszonylatban is élenjárók a szike-
sekre, a kicserélhető nátriumra és a sófelhalmo-
zódásra vonatkozó kutatásai. A talajok vizsgálata

*A korszerű magyar talajtani
kutatások egyik alapítója.*

során arra a következtetésre jutott, hogy a talajok viselkedését nagymértékben befolyásolják a kolloidok felületén adszorbeált kationok, továbbá hogy ez a jelenség bizonyos mértékben összefügg a talajképződést irányító folyamatokkal. Ennek alapján dolgozta ki osztályozási rendszerét, amelyet dinamikusnak nevezett. A talajtan általános kérdéseire vonatkozó véleményét *Általános talajtan* (1934) című könyvében foglalta össze.

Gazda István

Nagy István

Festőművész

Csikmindszent, 1873. március 28. – Baja, 1937. február 13.

A székely gazdálkodó családból származó művész a kolozsvári tanítóképző után néptanítóként dolgozott, 1894–98 között Székely Bertalan növendékeként tanult a budapesti Mintarajziskolában, majd a Münchener Akadémián és a párizsi Julian Akadémián képezte magát. 1902-ben hosszabb utazást tett Olaszországban. A külföldi hatások azonban nem mutathatók ki művészetében, ha nagyon unszolták, legfeljebb Giottót, Rembrandtot és van Goghot említette. Szülőfalujába, Csikmindszentre való hazatérése után kiforrott művészként székelyföldi helyszíneken dolgozott, képeit Csíkszeredában, Gyergyószentmiklóson, Sepsiszentgyörgyön, Marosvásárhelyen, Tordán állította ki. 1907-ben

Székelyföldi helyszíneken dolgozott [...] Külön sorozatot alkot az erdélyi (romániai) értelmiségiek, politikusok portrégalériája [...] Olajképeket is festett [...], de egyéniségének a gyors munkát kívánó rajzszen és pasztellkréta felelt meg.

Budapesten az *Ifjúság* című kiállításon többek között Gulácsy Lajossal, Czigány Dezsővel, Egry Józseffel, Perlrott Csaba Vilmosttal, Rudnay Gyulával szerepelt. 1914-ben már nagyobb kollekcióját állította ki a Művészház.

A galíciai és az olasz fronton szolgálta végig az első világháborút, ahol Varga Nándor Lajos és Márton Ferenc művésztársakkal volt egy században. 1916-ban a Könyves

Kálmán Szalonban mutatta be nyers, mindenfajta hamis pátoszt nélkülöző, egyéni sorsokat tükröző katonaképeit. „Karakterek, amelyeket, ha egyszer láttunk, nem felejtünk el egyhamar” – írta a katalógusban Lyka Károly művészettörténész, aki már 1904-ben megjelentette egyik rajzát a *Művészet* folyóiratban. Pályafutása Kolozsvárott (Náthán Mór ügyvéd támogatásával), illetve Budapesten folytatódott, ahol Farkas István festő és Lyka javaslatára szerződést kötött vele a Singer és Wolfner cég. Külön sorozatot alkot az erdélyi (romániai) értelmiségiek, politikusok portrégalériája, köztük Áprily Lajos, Reményik Sándor, Dsida Jenő, Nyírő József, illetve Bethlen György, Octavian Goga, Emil Isac arcképe. Olajképeket is festett – kalapos,

Nemzeti évfordulóink 2023

szemüveges, szűrős tekintetű önarcképének változatát –, de egyéniségének a gyors munkát kívánó rajzszen és pasztellkréta felelt meg.

Budapesten rövid ideig megízlelhette a sikert: a Nemzeti Szalon 1923-ban rendezett neki nagyszabású tárlatot, amely Kosztolányi Dezső lelkes beszámolóját is kiváltozta a *Nyugat*-ban. A több mint kétszáz mű között portrékat – köztük édesanyját és a sajátját –, tájképeket, csendéleteket láthattak a látogatók. Párhuzamosan megjelent Surányi Miklós róla szóló regényes életrajza, 1924-ben pedig a Szinyei Társaság neki ítélte festészeti díját. Gyakran dolgozott Budapest környékén, a Bakonyban, a Balatonnál vagy a Duna mellett, Dömösön. 1929-ben a jugoszláviai Sajkásszentivánra költözött családjával, ahol sikerült képei eladásával valamelyest biztosítania a megélhetését, bár egyre nehezebben. A megpróbáltatások 1930 körül egészsége megroppanásához vezettek, jóllehet továbbra is a szabadban szeretett dolgozni, vándorfestő módjára járta a vidéket. Feleségével és fiával 1932-ben telepedett le Baján, ahol stílusán és témáin lényegében nem változtatott: emlékezetből tovább rajzolta, festette a magas hegyeket, az egymás mögött sorakozó dombvonulatokat.

Az egykori Vojnich-kúriában 1985-ben nyílt meg a Nagy István Képtár, ahol hagyományának folyamatos bemutatására nyílt lehetőség. Előtte helyezték el a Varga Imre által készített bronz mellszobrát. A kettős kötődés példái, hogy 2019-ben a Kieselbach Galéria jelentette meg nagymonográfiáját, 2023-ban pedig a csíkszeredai Csíki Székely Múzeum szentelt évfordulós kiállítást művészetének.

Szücs György

Hevesi [Hoffmann] Sándor

Színházi rendező, színházigazgató, drámaíró, műfordító, kritikus, esszéista

Nagykanizsa, 1873. május 3. – Budapest, 1939. szeptember 8.

A 20. század első felének egyik legmeghatározóbb magyar színházi alkotója és teoretikusa volt. Filozófiai és jogi diplomát szerzett. Több fővárosi lap közölte kritikáit a századforduló éveiben. 1901 és 1933 között a budapesti Nemzeti Színházban rendezett, ahol 1922 és 1932 között igazgatóként is működött. Kapcsolata a Nemzetivel az évtizedek alatt nem folyamatos: 1907-től 1908-ig a Népszínház, 1912–1914 közt pedig az Operaház főrendezője volt. 1904 és 1908 között alapító tagként arculatformáló szerepet vállalt a Thália Társaság működtetésében. 1933-tól haláláig a Magyar Színház rendezője volt. 1927 és 1932 között a Színiakadémián oktatott, nevéhez fűződik a hazai rendezőképzés elindítása is.

A korabeli repertoárszínházi kínálat szinte minden műfajában alkotott rendezőként, eközben drámát írt és fordított, elméleti írásokat publikált. Shakespeare- és Molière-ciklusával a romantizáló színészi játékmódtól való elszakadás és a térkoncepciók átalakítása révén saját rendezői formakánont hozott létre, megelőlegezve a későbbi évtizedek hazai lélektani realizmusát. Ibsen, Shaw és más kortársak fordítója és népszerűsítője. Elméleti szövegei a színházi működés minden területét érintették, ideértve a dramaturgiát, a színészszerkesztést, a rendezés és a színház üzleti hátterének problémáit is. Komoly szerepe volt a korszak meghatározó külföldi színházi alkotóinak, például Eleonora Dusenak vagy Max Reinhardtnak a hazai fogadtatásában. Gordon Craiggel levelezésben állt egy időben. Munkássága a rendező esztétikai funkciójának elméleti és gyakorlati problematizálásával máig tartóan hat a magyar színházi működésre.

A 20. század első felének egyik legmeghatározóbb magyar színházi alkotója és teoretikusa [...] nevéhez fűződik a hazai rendezőképzés elindítása.

Muntag Vince

Beck Ö. [Ötvös, Ödön] Fülöp

Szobrász, éremművész

Pápa, 1873. június 23. – Budapest, 1945 január 31.

Beck Ö. Fülöp a 20. századi magyar plasztika kiváló mestere. Ötvösséget tanult az Iparművészeti Iskolában, majd Bécsben és Párizsban képezte tovább magát. Érmeivel számos nemzetközi és hazai elismerést aratott. A *Mikes Kelemen-émlékérme* (1907) egyenesen a *Nyugat* folyóirat emblémája lett, de emellett egyre inkább a szobrászat foglalkoztatta. Változatos stiláris felfogásban dolgozott: míg kő- és márványszobraiban főleg a zárt, tömbösített tömegformálásra törekedett (*Menyecskéfej*, 1912; *Szent Sebestyén*, 1914), addig bronzplasztikáira inkább az egy nézetre komponált, dekoratív, a szecesszió hatásától sem független megoldások lettek jellemzők (*Szittyá lovas*, 1913; *Táncosnő*, 1920 körül).

1919-ben főiskolai tanárrá nevezték ki, a Tanácsköztársaság bukása után azonban nem taníthatott többé. A két világháború között aránylag keveset dolgozott, legjelentősebb köztéri szobra a finoman klasszicizáló *Ifjúság kútja* (1938).

A vészorszak idején csillagos házba költöztették, 1945 januárjában nyoma veszett.

Kiterjedt művészcsalád tagja: testvére Fémés Beck Vilmos (1885–1918) szobrász, gyermekei Beck Judit (1909–1995) festő és Beck András (1911–1985) szobrász.

**A Mikes Kelemen-émlék-
érme [...] a Nyugat folyóirat
emblémája lett.**

Pataki Gábor

Pólya József

Orvos, akadémikus, nyelvújító

Nagyszécsén, 1802. január 1. – Budapest, 1873. június 10.

A pesti kolerakórház (1831–1832), a pesti Szent Rókus Kórház igazgató főorvosa (1832–1842), majd az általa megszervezett első pesti magán-elmekórintézet vezetője (1842–1845). 1848 októberétől az országos koleraügyi bizottmány elnöke volt. A szabadságharc idején a Belügyminisztérium egészségügyi osztályának tanácsosa lett (1849. májustól augusztusig). 1850-től gyakorló orvosként tevékenykedett.

A kolera elleni védekezés kiemelkedő személyisége, a fertőző betegségek mellett az orvostudomány szinte minden kérdésével foglalkozott, az elme- és idegkórtantól kezdve a belgyógyászati problémákig. Az első hazai elmeógyógyintézet alapítója volt. Mivel kiváló rajzkészséggel bírt, műveit maga illusztrálta, valamint arcképsorozatokat készített kora neves orvosprofesszorairól (ezek az *Orvosi Tárban* jelentek meg).

Számos állattani dolgozatot is közölt, kiadta Hanák János első magyar nyelvű zoológiatörténeti monográfiáját (*Az állattan története és irodalma Magyarországon*,

1849). Jelentős szerepet vállalt a filoxéra elleni küzdelemben is.

A kolera elleni védekezés kiemelkedő személyisége, [...] az első hazai elmeógyógyintézet alapítója.

Az orvosi szaknyelv egyik megújítója. Természettörténeti műszótára ugyan kéziratban maradt, ám a benne található műszavak számos szerencsésebb kortárs kinyomtatott munkáiba bekerültek. Ő alkotta a dugvány, a hulla, az ivar és a rovar szavakat. Poór Imre az általa szerkesztett *Gyógyászat* című folyóirat mellé *A szükségesb orvosi műszavak deák-magyar-német zsebszótárát* is kiadta 1861-ben, amely részben Pólya kiadatlan munkájára épült.

Gazda István

Ferenczi [Fraenkel] Sándor

Orvos, pszichoanalitikus, a magyar pszichoanalitikai iskola megteremtője

Miskolc, 1873. július 7. – Budapest, 1933. május 22.

Ferenczi Sándor munkásságának úttörő szerepe volt a magyar pszichoanalízis fejlődésében, a modern traumakutatás létrejöttében.

Gyermekkorának fontos háttérét adta édesapja miskolci könyvkereskedése, amely zeneműboltként, kölcsönkönyvtárként és könyvkiadóként is működött, ezáltal a város legfontosabb kulturális intézménye volt.

Ferenczi Bécsben szerzett orvosi diplomát 1894-ben, majd a Szent Rókus Kórház orvosaként kezdett dolgozni. Ekkor már foglalkoztatták a lélektani kérdések. 1900-ban sikerült érdeklődésének megfelelően az Erzsébet Szegényház-Kórház neurológiai és pszichiátriai osztályán elhelyezkednie, ezután a budapesti betegsegélyező pénztár

ideggyógyászati járóbeteg-rendelését vezette. Ideggyógyászati magánpraxist nyitott, és igazságügyi orvosszakértőként is ismertté vált.

1908-ban találkozott először Sigmund Freuddal, s kapcsolatuk a szakmai érdeklődésen túllépve barátsággá alakult. Ferenczi 1910-ben felhagyott az általános orvoslással, figyelme kizárólagosan a pszichoanalízis felé fordult. Az orvoslás ezen új területének alap-

Széles körű műveltségével elismert személyisége volt a budapesti kulturális életnek, s az orvostudományi lapok mellett a Nyugatban és a Huszadik Század hasábjain is publikált.

elve szerint a terapeuta a rendszeres konzultációk folyamán kívánta feltárni a tudatlanban rejlő elfojtott korábbi élményeket, így gyógyítva a pszichés rendellenességeket. Egy-egy beteg analízise sok évet vett igénybe, melynek során hipnózist is alkalmazott az orvos. Ferenczi új elemek befogadásával akarta az analízist tökéletesíteni és a sokéves időtartamot lerövidíteni. Módszerének legfontosabb elemei: az aktív technika (ezt az analitikusok udvarias értetlenséggel fogadták), a relaxációs technika (amely zajos ellenállást váltott ki) s a kölcsönös analízis orvos és beteg között, amely a kétoldalú, bizalomra épülő kapcsolatot hangsúlyozza.

1910-ben Ferenczi Freuddal közösen nemzetközi pszichoanalitikus egyesületet hozott létre, amelynek később (1918) Ferenczi lett az elnöke. Ő alapította meg Budapesten a Magyarországi Pszichoanalitikai Egyesületet is (1913), melynek szintén az elnöke lett. Neki köszönhetően az első világháború kitöréséig Bécs és Berlin mellett Budapestet tekintették a pszichoanalitikus mozgalom egyik legfontosabb központjának. Személyéhez fűződik az úgynevezett Budapesti Iskolának, a magyar pszichoanalitikusok nemzetközileg is elismert körének kialakítása. E szellemi iskola legfontosabb tagjai Bálint Mihály, Bálint Alice, Roheim Géza, Rapaport Dezső, Alexander Ferenc és Radó Dezső voltak, akik pályafutásukat a harmincas évektől az angolszász tudományos világban folytatták. A pszichoanalízis „második aranykorának” nevezett időszak – 1945–1948 – legjelesebbje Hermann Imre volt, aki szintén Ferenczi követőjének vallotta magát.

Az első világháborúban katonaorvosként vett részt mint a fővárosi Mária Valéria barakk-kórház ideggyógyosa. 1919-ben Ferenczi egyetemi tanári kinevezést kapott a pesti orvostudományi egyetemen, ahol vezetésével megalakult a világon első pszichoanalitikai tanszék. A Tanácsköztársaság bukása után azonban megszüntették a tanszéket, így Ferenczi elvesztette egyetemi katedráját. A Budapesti Királyi Orvosegyesület – külső ösztönzésre – kizárta tagjai sorából, ennek ellenére „névtelen hallgatóságként” továbbra is megjelent az őt érdeklő rendezvényeken.

Az 1926–27-es évben Ferenczi nyolc hónapot töltött Amerikában, komoly tapasztalatokat szerzett, de ez az időszak már munkássága inaktív korszakának tekinthető. A harmincas évekre Freuddal is megromlott a kapcsolata.

Ferenczi széles körű műveltségével elismert személyisége volt a budapesti kulturális életnek, s az orvostudományi lapok mellett a *Nyugatban* és a *Huszadik Század* hasábjain is publikált. Halálakor a magyar szellemi élet kiválóságai, többek között Ignotus, Márai Sándor, Karinthy Frigyes és Kosztolányi Dezső búcsúztatták megemlékező írásaikban.

Az analitikus közvélemény Ferenczi Sándorról hosszú időre elfeledkezett. Az agyonhallgatást a franciák törték meg az 1970-es években, majd ezt követték a német, később az angolszász tudományos körök is az 1980-as esztendőkből.

Munkásságának úttörő szerepe volt a magyar pszichoanalízis fejlődésében, a modern traumatológia létrejöttében. [...] új elemek befogadásával akarta az analízist tökéletesíteni és a sokéves időtartamot lerövidíteni.

Hazánkban a háború előtt a Budapesti Iskola ápolta Ferenczi emlékét. A háború után azonban Ferenczi neve eltűnt a magyar közgondolkodásból, sem a nevét, sem a pszichoanalízis szót nem lehetett kiejteni, a magyar analitikusok is mintha elfeledtek volna egykori alapítójukról. Ferenczi újrafelfedezése az 1980-as, '90-es évekre tehető. Az 1988-ban alakult Ferenczi Sándor Egyesület és 1990-től a *Thalassa* című folyóirat a pszichoanalízis történeti múltjának bemutatása mellett a modern pszichoterápiában betöltött helyének bizonyítását is célul tűzte ki.

Az 1990-es évek végétől jelennek meg Ferenczi Sándor magyar nyelvű írásai, 2022-ben adták ki tervezett életműsorozatának első kötetét.

Kapronczay Katalin

Ráday Gedeon, gróf

Reformpolitikus, színingazgató

Pest, 1806. június 23. – Pest, 1873. július 12.

Igazgathatta a Nemzeti Színházat egészen 1870-ig (utóbb már intendánsként). 1855-ben eladta dédapja könyvtárát a református egyháznak, ez lett a híres a Ráday-gyűjtemény alapja.

Protestáns, főként Nógrád és Pest megyékben birtokos nemzetség sarja: még dédapja, a híres péceli könyvtáralapító Ráday Gedeon (1713–1792) kapott grófi címet 1790-ben. Apja, Ráday Pál (1768–1827) Pest egyik legpezsgőbb irodalmi szalonját vezette, és támogatta a pesti magyar színtársulat megalapítását. Gedeon 1823-ben szerzett jogi diplomát Pesten. 1825-ben távol lévő atyját képviselte a diétán,

majd Széchenyi hatására egyre aktívabban politizált, terepe a Pest vármegyei közgyűlés lett. 1839-ben szónoklatai miatt a kormányzat perbe fogta, emiatt bár követté választották az 1839–40-es diétára, nem jelenhetett meg Pozsonyban. 1844-ben újra követté választották, 1847-ben pedig Kossuth követté választását igyekezett előmozdítani Pest vármegyében, míg ő a főrendi táblán foglalt helyet.

A családi hagyományoknak megfelelően a Dunamelléki Református Egyházkerület gondnoka lett 1836-ban. A pesti magyar színjátszás pártolásában is hű maradt az atyai örökséghez, anyagi támogatása mellett ugyanis 1838-tól a Pesti Magyar Színház választmányának alelnöke volt, 1840–41 és 1844–49 között pedig igazgatta a Nemzeti Színház társulatát. Rendezte a színház kusza jogi helyzetét, jeles művészeket szerződtetett, és szoros kapcsolatban állt a legnevesebb írókkal (Vörösmarty Mihállyal, Bajza Józseffel, Fáy Andrással). 1848-ban belépett a Nemzetországba, a Batthyány-kormány pedig nógrádi főispánná nevezte ki.

1849-ben két év várfogságra ítélték, de pár hónap után szabadult. 1854-től újra ő igazgathatta a Nemzeti Színházat egészen 1870-ig (utóbb már intendánsként). 1855-ben eladta dédapja könyvtárát a református egyháznak, ez lett a híres a Ráday-gyűjtemény alapja.

Schwarzwölder Ádám

PETROVICS ELEK

A SZÉPMŰVÉSZETI MUZEUM
FŐIGAZGATÓJA

1914-1935

Petrovics Elek

Jogász, művészettörténész, a Szépművészeti Múzeum főigazgatója (1914–1935)

Dereglynyő, 1873. augusztus 10. – Budapest, 1945. július 20.

Jogot végzett; 1896-ban szerzett államtudományi doktori oklevelet, és a Belügyminisztérium tisztviselőjeként kezdett dolgozni. Nem a minisztériumi munkát tekintette azonban fő hivatásának: szenvedélyesen érdekelte a művészet. Kapcsolatba került a hazai művészvilággal, jó barátai voltak Ferenczy Károly, Rippl-Rónai József és más jelentős alkotók. 1903-tól kezdve kiállítási kritikákat, tanulmányokat kezdett írni; befolyásos művészkör – köztük Szinyei Merse Pál – javaslatára nevezték ki 1914 márciusában a Szépművészeti Múzeum igazgatójává (1921-től főigazgatóként vezette az intézményt). A múzeum élén a gyűjteménygyarapítást, a művek bemutatását (új állandó és időszaki kiállítások rendezését) és a tudományos publikációkat egyaránt szem előtt tartotta. Igazgatósága alatt kerültek a múzeumba egyebek között az Antik Gyűjteményt megalapozó Arndt-kollekcióból a terrakottaszobrok, később egy háromalakos attikai márvány síremlék, a Régi Szobor Gyűjtemény egyik főműve, Tilman Riemenschneider *Madonnája*, továbbá Mányoki Ádámnak II. Rákóczi Ferencet ábrázoló portréja vagy El Greco Mária Magdolna-képe (utóbbi kettő Nemes Marcell

1903-tól kezdve kiállítási kritikákat, tanulmányokat kezdett írni; befolyásos művészkör – köztük Szinyei Merse Pál – javaslatára nevezték ki 1914 márciusában a Szépművészeti Múzeum igazgatójává.

adományaként). A magyar művészet gyűjtését és bemutatását elsődleges feladatának tekintette; a Régi Magyar Osztály – a magyar művészet 1800 előtti alkotásai összegyűjtésének, bemutatásának – koncepciója is tőle származott. Legközelebb a modern magyar művészet állt hozzá, ennek korszerű bemutatását különösen ambicionálta, és sikerre is vitte. Szerzeményei között olyan remekművek szerepeltek, mint Szi-

nyei Merse Páltól a *Pacsirta*, a *Lilaruhás nő*; Madarász Viktortól a *Zrínyi*-portré, Hollósy Simontól a *Tengerihántás*, Ferenczy Károlytól a *Márciusi est*, a *Három királyok*, Derkovits Gyulától a *Vasút mentén* és a *Három nemzedék*. Az Új Magyar Képtár új állandó kiállítását

1928-ban a Szépművészeti akkori (szintén általa megszerzett) „fiókképtárában”, a Régi Múcsarnok Andrassy úti épületének első emeletén rendezte meg, mintegy kétszáz alkotást mutatva be; a kortársak ezt tartották Petrovics egyik legjelentősebb művének.

Nemcsak a művészekkel, hanem a műgyűjtőkkel és pénzemberekkel is kitűnő kapcsolatokat ápolt, így kerültek sokszor jelentős műalkotások ajándékként a múzeumba. Ennek az első világháború után, mikor a múzeum anyagi lehetőségei beszűkültek, különösen nagy jelentősége lett. Ő indította el 1918-ban a *Szépművészeti Múzeum Évkönyvét*, amely fontos fóruma lett nemcsak a múzeumban folyó tudományos munkának, hanem általában a magyar művészettörténet-írásnak is. Maga Petrovics is sokat publikált: könyvet írt Ferenczy Károlyról, Rippl-Rónai Józsefről, és összegyűjtött művészeti írásai is megjelentek. 1924-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta. 1930-ban elnyerte a Corvin-koszorút. 1935-ben váratlanul nyugdíjazták, ami a közvélemény nagy felháborodását váltotta ki, és a múzeum életében is komoly törést okozott. Nyugállományba vonulása után a Nemzeti Szalonban és az Ernst Múzeumban is számos kiállítást rendezett.

A legendás múzeumigazgató pályájával is foglalkozik A *Szépművészeti Múzeum 1906–1956* című könyve, valamint Molnos Péter az *„Emberek és nem frakkok”. A magyar művészettörténet-írás nagy alakjai* című kötetben és Révész Emese a Petrovics Elek *Új Magyar Képtára (1928–1939)* című írásában.

Mikó Árpád

Geőcze Zoárd

Matematikus, egyetemi magántanár

Budapest, 1873. augusztus 23. – Budapest, 1916. október 26.

Egyetemi tanulmányait a budapesti tudományegyetemen végezte, okleveles középiskolai tanár lett. Oktatói pályáját a podolini alreáliskolában kezdte, majd 1899-ben az ungvári főreáliskolába került. Szaktárgyain (matematika, csillagászat) kívül földrajzot, nyelveket, szépírást, rajzot és testnevelést is tanított. Tanári munkája mellett felszínmérés-sel foglalkozott, erre vonatkozó, iskolája értesítőjében megjelent cikkére a kolozsvári egyetem neves tanára, Schlesinger Lajos figyelt fel. 1905-ben olyan görbét konstruált, amely minden pontjában folytonos, de egyetlen pontjában sem differenciálható, és amelynek ívhossza bármilyen kis intervallumban végtelen nagy. 1906-ban a felszínmérés elméletében kiválóan használható, kifogástalan felszíndefiníciót adott. Csak 1908-ban ismerte meg Lebesgue másfajta felszíndefinícióját, aki egyébként Geőczeének a *Comptes Rendus*-ben megjelent dolgozatát nagyra értékelte. E két különböző definíció összehasonlítása, vizsgálata számos további eredmény kiindulópontjává lett.

1907–1910 között állami ösztöndíjjal Párizsban, a Sorbonne-on tanult, ahol 1910-ben doktori címet szerzett. Ottani ismerősei – közöttük Madame Curie – maradásra biztatták, Geőcze azonban hazatért, ám itthon nem sikerült egyetemi katedrához jutnia, budapesti főreáliskolai tanár lett. 1913-ban egyetemi magántanárrá habilitálták a sokaságelmélet és a valós változós függvénytan témakörben írt dolgozata alapján. A háború kitörésekor behívták katonai szolgálatra, de eközben is dolgozott, cikkeit tábori postával küldte haza. Budapestre visszatérve harctéri szolgálatában szerzett betegségében hunyt el. Matematikai eredményeit Radó Tibor fejlesztette tovább, és tette ismertté szélesebb körben.

A Sorbonne-on tanult, ahol 1910-ben doktori címet szerzett. Ottani ismerősei – közöttük Madame Curie – maradásra biztatták.

Gazda István

Kubinyi Ágoston

Természetkutató, muzeológus, tudományszervező

Videfalva, 1799. május 30. – Tápiószentmárton, 1873. szeptember

A besztercebányai evangélikus iskolában, majd a debreceni református kollégiumban tanult, ezt követően a pesti tudományegyetemen filozófiai, növénytani, diplomatikai, numizmatikai és archeológiai tanulmányokat folytatott.

1821-ben Balassagyarmaton Nógrád megye aljegyzőjeként, majd főbiztosaként folytatta hivatali pályáját. Az 1830-as években az evangélikus egyház világi gondnoka, majd iskolafelügyelője lett, aki alá szántiz iskola tartozott. Losoncon a magyar nyelv terjesztésére saját költségén „nemzeti intézetet”, majd iskolát és egyházi könyvtárat hozott létre.

A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűléseinek egyik elindítója 1841-ben. Ugyanebben az évben alelnökévé választotta a Magyar Természetudományi Társulat,

melynek megszervezésében komoly szerepet játszott. (Később a Társulat elnökévé is választotta.) Bátyjával, Kubinyi Ferencsel együtt a Magyarhoni Földtani Társulat elindítója, melynek első elnöke lett. 1842-ben jelent meg tankönyve a magyarországi mérges növényekről.

József nádor a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatójává nevezte ki, melyet 1869-ig, nyugdíjba vonulásáig vezetett.

1843-tól az MTA tiszteleti, 1845-től királyi tanácsos, 1853-tól az MTA igazgató tagja. 1843-ban József nádor a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatójává nevezte ki, melyet 1869-ig, nyugdíjba vonulásáig vezetett. Nagy érdemeket szerzett az MNM épületének belső berendezésével, a képtár és a Múzeumkert kiépítésével, továbbá a múzeum kincseinek a szabadságharc időszakában történt megmentésével. Szakkönyvekben mutatta be a Magyar Nemzeti Múzeumot és annak képtárát.

A Nemzeti Múzeum épülete az ő igazgatósága idején vált az ország házává is, hiszen 1861-ben és 1865-ben a képviselőház, 1848-ban, majd 1867-től – az új Parlament felépüléséig – a felsőház ülésezett a múzeum dísztermében.

Gazda István

Scheiber Hugó

Festőművész, grafikus

Budapest, 1873. szeptember 29. – Budapest, 1950. március 7.

Az 1920-as évektől mindinkább a tömegábrázolás és a mozgás foglalkoztatta [...], lendületes vonalvezetésű, statikusabb műveit a konstruktivizmus, dinamikus mozgalmas jeleneteit inkább a futurizmus körébe sorolhatjuk.

A rajzolás és festés technikai fogásait bécsi díszletfestő édesapjától sajátította el. 1898 és 1900 között az Iparművészeti Iskolát látogatta. Korai műveire a vaskos, expresszív

ecsetkezelés jellemző, előszeretettel örökített meg gyárépületeket, városi tűzfalakat, munkásokat. Már ekkor érezhető művein a szokatlan nézőpontok keresése, a képszerkezet kontúros kialakítása. Az első világháborúban katonaként szolgált. Fennmaradt olajképeit gazdag színvilág, rajzolt portréit pedig karikatúraszerű, erős karakterizálás jellemzi. A két világháború között

többek között megörökítette magát, barátját, Kádár Béla festőt, Chaplin színész-rendezőt, Babits Mihály költőt, Genthon István művészettörténészt, Bajor Gizi színésznőt. Az 1920-as évektől mindinkább a tömegábrázolás és a mozgás foglalkoztatta (*Berlini körhinta*, 1925 körül), lendületes vonalvezetésű, statikusabb műveit a konstruktivizmus, dinamikus jeleneteit inkább a futurizmus körébe sorolhatjuk. „Festészet a jazz ritmusában” – sommázta képeinek lényegét monográfiája, Molnos Péter. Többször kiállított a Herwarth Walden vezette Der Sturm Galériában Berlinben, aki azonos című folyóiratában több művét is reprodukálta (*Gr. Andrássy Gyula*, 1925. február). 1921-ben Kádár Bélával, 1924-ben Moholy-Nagy Lászlóval és Kurt Schwittersszel szerepelt együtt. 1933-ban Marinetti meghívta a futuristák kiállítására Rómába, ahol – rá jellemző túlzással – a világ legjobb festői között emlegette. Scheiber állandóan pénzgondokkal küzdött, boszorkányos ügyességgel és gyorsasággal készült képei gyakran cseréltek gazdát egy-egy vacsora fejében. Nem volt drámai alkat, egész életét végigkísérték a játékos, szerepjátszó önarcképek, a nevető, kiabáló, melankolikus, szivarozó fejsorozatok. Találón örökítette meg szoborportróját 1933-ban Bokros Birman Dezső.

Szücs György

B-216

Rózsahegyi Kálmán

Színész, színészpédagógus

Endrőd, ma Gyomaendrőd, 1873. október 6. – Budapest, 1961. augusztus 27.

A Színházművészeti Akadémián 1893-ban szerzett oklevelet. Vidéki éveit követően – 1893-tól Debrecenben, 1896-tól Kolozsvárott játszott – 1898-ban a Magyar Színház, 1900-ban a Nemzeti Színház szerződtette. Első nagy sikerét Baracs Matyi szerepében aratta 1901-ben, Gárdonyi Géza *A bor* című színművében. Az 1910-es évek második felétől gyakran lépett fel kabaréban; 1920–22-ben az Apolló művészeti vezetőjeként, 1922-ben az EMKE Kabaré igazgatójaként is működött. Meghívták az Amerikai Egyesült Államokba, ahol 1926-ban a diaszpórában élő magyar közösséget szórakoztatta. Hazatérése után gyakran vendégszerepelt budapesti magán-színházakban. Bár 1923-ban a Nemzeti Színház örökös tagja lett, Németh Antal igazgató 1935-ben nyugdíjazta. Ezt követően szerepekre szerződött. Zsidó származása miatt 1940-től nem léphetett színpadra. Helyzete 1945 után sem rendeződött, de néhány alkalommal még fellépett. Nemcsak újszerű parasztábrázolásával keltett feltűnést; közvetlen, egyszerű játéka, eredeti humora bohózatokban és klasszikus vígjátékokban is érvényesült. Már némafilmekben is foglalkoztatták, az 1930-as évektől pedig számos nagy sikerű filmben – *Falu rossza*, 1937; *Te csak pipálj, Ladányi*, 1938; *A cigány*, 1941 – tűnt fel kedélyes alakja.

Feleségével, Hevesi Angéllal 1909-ben színészképző iskolát alapított, ahol számos jelentős művész tanult. Munkásságát 1960-ban Kiváló Művész-díjjal ismerték el.

Nemcsak újszerű parasztábrázolásával keltett feltűnést; közvetlen, egyszerű játéka, eredeti humora bohózatokban és klasszikus vígjátékokban is érvényesült.

Gajdó Tamás

Czeke Marianne, szentgyörgyi

Az első hazai könyvtárosnő, művelődéstörténész

Sopron, 1873. október 18. – Budapest, 1942. január 4.

Korszerűsítette a kiadványok címléírását, bővítette a nemzetközileg is nagy értékű Shakespeare-gyűjteményt.

Édesapja Czeke Miklós ulánus ezredes volt, édesanyja, Mérey Paulina soproni nemesi családból származott. 1896–97-ben Angliába, 1898-

ban Párizsba – itt a Bibliothèque Nationale-ban könyvtári gyakorlatot is szerzett – tett tanulmányutat, ám Magyarországon csak külön engedéllyel érettségizhetett (az első nőként) a soproni Szent Benedek-rendi Főgimnáziumban (1901). A budapesti tudományegyetemen 1905-ben bölcsészdoktorrá avatták, de latin–német–francia szakos középiskolai tanári oklevelét csupán a következő évben vehette át.

Az Országos Nőképző Egyesület Leánygimnáziumában helyettes (1905), majd rendes (1906) tanár, emellett 1906-tól az Egyetemi Könyvtár címzetes (fizetés nélküli) könyvtáróra. Azzal a kikötéssel jutott az álláshoz, hogy csak kivételesen alkalmazzák, és „ha a kísérlet nem válnék be, módjában lesz [a] tanári pályára” visszakerülni. Így lett Magyarország első női könyvtárosa, 1908-tól már kinevezett könyvtári tisztje. Kiváló szakemberként ismerték: korszerűsítette a kiadványok címléírását, bővítette a nemzetközileg is nagy értékű Shakespeare-gyűjteményt, amelyről mintaszerű katalógust készített. 1928-ban a kultuszminisztérium Országos Tanügyi és Pedagógiai Könyvtárába helyezték, ahol új szakkatalógust alakított ki. A könyvtár 1934-es megszüntetése után a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárában (a mai Országos Széchényi Könyvtárban) dolgozott, 1935-ben címzetes könyvtárigazgatóként nyugdíjazták.

Könyvtárosi tevékenysége mellett irodalomtörténészként is jelentős a munkássága. Neves Shakespeare-szakértő, Brunszvik Teréz életútjának földolgozója, utóbbi naplóját és feljegyzéseit is sajtó alá rendezte. Kiváló kapcsolatba került Romain Rolland-nal, amit gazdag levelezésük bizonyít. Fordítóként és a magyar nőmozgalom egyik vezető képviselőjeként is rangot vívott ki magának.

Ujváry Gábor

Moesz Gusztáv

Botanikus, flórákutató, mikológus, egyetemi magántanár

Körmöcbánya, 1873. október 21. – Budapest, 1946. december 8.

Kezdetben virágtalan növényekkel és hidrobiológiával foglalkozott. 1906-ban a Magyar Nemzeti Múzeum növénytári osztályára került, 1911-ben igazgató ór lett. A Növénytárban áttért a gombák tanulmányozására, de behatóan foglalkozott a növénykórtannal is. Emellett 1915-ben a mikológia témakörében elnyerte az egyetemi magántanári címet.

Az 1910-es években Erdélyben, Bars vármegyében, a Száva mentén és Lengyelországban is botanizált, és rámutatott, hogy a Kárpátok déli előhegyein számos pannóniai xerotherm (posztglaciális melegkedvelő) növény északi elterjedési határa egybeesik a szőlőkultúra északi kiterjedésével.

Kora egyik legkiválóbb mikológusa volt, neki köszönhetjük hazánk gombaflórájának korszerű feldolgozását.

1919-ben – a Tanácsköztársaság idején – a Növénytár osztályigazgatója volt, ezért 1921-ben megfosztották tisztségeitől. 1931-ben lett újra a Növénytár igazgatója.

A mezőgazdaságban szerepet játszó gombabetegségek kutatásával nemzetközi elismerést aratott. Kutatásainak eredményét számos tudományos és népszerű közleményben ismertette, amelyeket maga illusztrált.

Kora egyik legkiválóbb mikológusa volt, neki köszönhetjük hazánk gombaflórájának korszerű feldolgozását. Magyarország gombaflóráját négy kötetben írta le 1925 és 1941 között. Külön kötetet szentelt Budapest és környéke gombáinak 1942-ben.

Időskorában bekapcsolódott a magyar antibiotikumkutatásba is. 1945-től lett a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja.

Gazda István

Budapest egyesítése

1873. november 17.

1872–73 folyamán Pest, Buda, Óbuda és a Margit-sziget egyesítésével létrejött Budapest.

A két város, Pest és Buda a 19. század során rendkívüli mértékű növekedésen ment keresztül demográfiai, területi, gazdasági-ipari és kulturális értelemben. Vonzereje kiterjedt az egész országra, még akkor is, mikor a század első felében Pozsony számított a politikai fővárosnak. A síkvidéki Pest terjeszkedése látványos volt a hegyekkel körülzárt Budához képest. Az 1867-es kiegyezés után következő fél évszázad a magyar történelem legprosperálóbb korának számít gazdasági és kulturális értelemben, ennek pedig az 1872–73 folyamán Pest, Buda, Óbuda és a Margit-sziget egyesítésével létrejött Budapest volt a legfőbb nyertese.

A „*Buda-Pest fővárosi törvényhatóság alakításáról és rendezéséről*” szóló 1872. évi XXXVI. törvénycikket is pesti és budai országgyűlési képviselők terjesztették az országgyűlés elé. Ez a törvény 1873. január elsejei határidővel nyilvánította ki az egyesítést, de a valós folyamat ős végéig tartott. Az első önkormányzati választásokra 1873. szeptember 25–26-án kerítették sort. A megválasztott képviselők már egy hónap múlva megtartották első közgyűlési ülésüket, de ezt a Szlávy-kabinet által kirendelt kormánybiztos, Havas Ferenc vezette, így a képviselők úgy döntöttek, hogy az önkormányzati elv jegyében, hangsúlyozandó a kormányzattól való függetlenséget, november 17-én újabb közgyűlést tartanak, ahol ennek dátumát nyilvánították a főváros születésnapjának. Ezzel az ünnepélyes deklarációval zárult le az az 1870-ben, a Fővárosi Közmunkák Tanácsának létrehozásával kezdődő folyamat, melynek eredményeképpen megszületett Budapest, és gyors ütemben elindult a metropolisszá válás útján.

Anka László

Pekár Dezső

Geofizikus, akadémikus, az Eötvös-inga továbbfejlesztője

Arad, 1873. november 17. – Budapest, 1953. július 4.

1895-től Eötvös Loránd egyetemi tanársegédje, részt vett a Balaton környékének földmágneses felmérésében, 1908-ban pedig Eötvösnek a súlyos és tehetetlen tömeg arányosságát nagy pontossággal kimutató kísérletében. 1915 és 1919 között a Pénzügyminisztérium Bányakutató Osztályának főgeológusa. Eötvös Loránnal és Fekete Jenővel együtt elnyerte a göttingeni egyetem Beneke-pályadíját, ehhez kapcsolódó összefoglaló írásuk 1922-ben jelent meg. Pekár 1919 és 1934 között vezette az Eötvösről elnevezett Geofizikai Intézetet miniszteri tanácsosi rangban, melynek alapítója is volt. Közben (1923 és 1926 között) a Burmah Oil Company megbízásából Indiában, majd 1927-ben a francia kormány megbízásából a Limagne-síkságon olajkutatásokat végzett.

Geofizikai műszerek fejlesztésével, ezen belül Eötvös Loránd báró torziós ingájának tökéletesítésével foglalkozott. Az általa szerkesztett műszereket világszerte használták: a legismertebb az a nevét viselő módosított kis torziós inga, amelyet elsősorban dzsungelben és járhatatlan területeken alkalmaztak.

1922-től a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Az 1930-ban megjelent Eötvös-emlékkönyvben ő írta a *Báró Eötvös Loránd alkotásainak jelentősége a tudományban és a gyakorlati életben* című tanulmányt, majd 1941-ben könyvet adott ki *A torziós inga ötvenéves jubileumára* címmel.

A legismertebb az a nevét viselő módosított kis torziós inga, amelyet elsősorban dzsungelben és járhatatlan területeken alkalmaztak.

Gazda István

Kacsóh [marossélyei Kacsóh] Pongrác

Zeneszerző, zenekritikus, matematikus

Budapest, 1873. december 15. – Budapest, 1923. december 16.

Középiskolai tanulmányait Budapesten és Kolozsvárott végezte. A kolozsvári tudományegyetemen 1897-ben matematika–fizika szakos tanári és bölcsészdoktori oklevelet szerzett, egyúttal a kolozsvári konzervatóriumban Farkas Ödön növendékeként zongorát, fuvolát és zeneelméletet tanult. A fehértemplomi gimnázium helyettes tanára (1896–1897), majd a temesvári tűzéreknél leszolgált önkéntesi éve után 1898-ban kinevezték a budapesti VIII. kerületi Tavaszmező utcai főgimnáziumba a fizika és a mennyiségtan rendes tanárává (ezekben a szakmákban több publikációja ismeretes), a Málnai Mihály-féle Leánylíceumban pedig ének-zenét tanított. Hanusz István halála után a kecskeméti állami főreáliskola rendes tanára és igazgatója lett (1909–1912). Budapest székesfőváros hivatalához rendelt középiskolai tanár, ének- és zene szakfelügyelő (címmzetes főigazgatói rangban) 1912 és 1923 között.

A Leánylíceum hallgatói számára 1903-ban *Csipkerózsika* címmel írt egy daljátékot.

E „magyarlevegőjű” zenei játék váratlan sikerének hatására Beöthy László, a Király Színház igazgatója felkérte az addig szakmai körökben ismeretlen középiskolai tanárt, hogy zenésítse meg Petőfi Sándor *János vitéz*ének Bakonyi Károly által átírt szövegét. Az 1904. november 18-i premieren Fedák Sári játszotta János vitézt, Iluska pedig Medgyaszay Vilma volt (a november 17-i főpróbát megtekintette az akkor épp Budapesten vendégszereplő Sarah Bernhardt is; a daljátékot 1931-ben Buttykay Ákos operává dolgozta át). A siker egészen különleges volt, a zsúfolt nézőtér közel fél órán át ünnepelte az „új zenei géniuszt”.

Kacsóh azonban (még) nem volt zeneszerző, pontosan felismerte a korlátait. A kultuszminisztériumtól egy év szabadságot kért, ezalatt Herzfeld Viktor zeneakadémiai tanártól zeneszerzést, hangszerelést, zeneelméletet, összhangzattant tanult, majd

Beöthy László, a Király Színház igazgatója felkérte [...], hogy zenésítse meg Petőfi Sándor János vitézének Bakonyi Károly által átírt szövegét.

közel egy évig tartó tanulmányúton vett részt, amely Olaszországon, Franciaországon, Anglián, Belgiumon, Németországon és Svájcban át vezetett.

Hazatérése után készült el *Rákóczi* (1906) című daljátékával, illetve *Mary-Ann* (1908) címmel operettet írt, és még számtalan népies műdalt, karéneket, kisebb zenei művet komponált. Érdemeire való tekintettel 1909-ben megbízták a Zeneakadémián az énektanító-képző tanfolyam vezetésével. Utolsó műve, a Csokonai Vitéz Mihály *Dorottya* című vígopozsából készült opera kéziratban maradt.

Kozák Péter

Kernstok Károly

Festőművész, a Nyolcak művészcsoportjának vezéralakja

Budapest, 1873. december 23. – Budapest, 1940. június 10.

A német iparoscsaládban született Kernstok (kezdetben Kernstock) rendszeres művészeti tanulmányait a Fővárosi Ipariskolában kezdte, 1892-ben Hollósy Simon müncheni szabadiskolájában tanult, majd 1894–1896 között a párizsi Julian Akadémiát látogatta. Hazatérése után Benczúr Gyula mesteriskolájában dolgozott. Közben ismét Párizsba utazott, 1900-ban pedig Olaszország nevezetes helyszíneit kereste fel. A sokféle benyomás közül a társadalmi problémákkal szembenező courbet-i realizmust választotta, számos munkásábrázolása született ebben az időben, például az *Agitátor a gyár kantinjában* (1897) vagy az *Őszi munka* (1898). A századfordulóra képei kiszínesedtek, nagybányai ízű plein air-hatások mutathatók ki alkotásain (*Incseledők*, 1900). Radikális változást hozott az 1906-os esztendő, amikor Párizsban megnézte a Paul Gauguin-kiállítást, de a következő években találkozott Cézanne, van Gogh, valamint a személyesen megismert Matisse és Picasso művészetével is.

1907-ben részt vett a Szinyei Merse Pál, Ferenczy Károly és Rippl-Rónai József vezetésével létrejött Magyar Impresszionisták és Naturalisták Köre (MIÉNK) megalapításában. 1909-ben állítottak ki a Könyves Kálmán Szalonban *Új képek* címmel a későbbi Nyolcak nevű művészcsoportnak a MIÉNK-ből kilépő tagjai, Kernstok mellett Berény Róbert, Czigány Dezső, Czóbel Béla, Márffy Ödön, Orbán Dezső, Pór Bertalan és Tihanyi Lajos. Kernstok aktív szerepet vállalt a polgári radikális mozgalmakban, többek között Ady Endrét, Jászi Oszkárt, Bölöni Györgyöt tudhatta fegyvertársának. 1910-ben tartotta a Galilei Körben máig korszakjelző, *A kutató művészet* című előadását, melyet közölt a *Nyugat* is. Bátrabb színeivel átmeneti képnek tekinthető a Nyergesújfalun készült *Czóbel Béla portréja* (1908), ám a *Fához támaszkodó fiúakt* (1909) már teljes fegyverzetében mutatja a francia fauvizmus iránt elkötelezett festőt. A következő évben fejezte be új embereszményt hirdető programképét, a *Lovasok a vízparton* sokalakos, árkádikus jelenetét. (Ekkortájt

A lelkesedés és a megbotránkozás szélsőséges megnyilvánulásai egyaránt olvashatók a korabeli lapokban.

megszámlálhatatlan aktos és lovas rajz került ki a keze alól.) A Művészházban 1911-ben bemutatott legfrissebb képei megosztották a közvéleményt: a lelkesedés és a megbotránkozás szélsőséges megnyilvánulásai egyaránt olvashatók a korabeli lapokban. A kontúrrajzos, stilizált kompozíciók kedveztek monumentális megbízásainak, 1912-ben üveglakterveket készített a debreceni vármegyeháza (*Hét vezér*) és a budapesti Schiffer-villa (*Gyümölcszedők*) részére.

Nyergesi kúriáját gyakran látogatták a művésztársak, de megfordult itt Ady és Jászi is. Baloldali elköteleződése 1918-ban a forradalom mellé állította, a művészeti ügyek kormánybiztosának nevezték ki, 1919-ben pedig nyergesújfalui birtokán szabadiskola indításával bízták meg, amely meghatározó volt Derkovits Gyula indulásában. A Tanácsköztársaság bukása után, 1920-ban Berlinben telepedett le, itt készültek a német expresszionizmushoz igazodó képei, köztük az akkori lelkiállapotát tükröző *Utolsó vacsora* (1921). 1926-ban hazatért, de korábbi lelkesedését elvesztette, inkább visszavonultan dolgozott. Tájképei, aktos kompozíciói mellett elsősorban az etruszk művészetre és a görög vázafestményekre emlékeztető klasszicizáló jelenetek foglalkoztatták (*Szép Heléna elrablása*, 1935). „Ha összefoglalni próbáljuk műveinek jelentőségét, aligha sorozhatjuk őt legkiemelkedőbb művészeink közé. Viszont kétségtelen, hogy egyik legkiválóbb ösztökélője volt művészetünk amaz alakulásának, mely az impresszionizmust felváltotta” – írta a *Nyugat* nekrológiájában Farkas Zoltán.

Szücs György

Bánffy (Kisbán) Miklós

Politikus, próza- és drámaíró, grafikus, rendező, mecénás, díszlet- és kosztümtervező

Kolozsvár, 1873. december 30. – Budapest, 1950. június 6.

Nagy múltú erdélyi főúri családban született. Öröksége nemcsak anyagiakban mérhető vagyont, hanem kiváltságos szellemiséget is jelentett. Édesanyját már kétévesen elvesztette, apja – mint a főrendiház tagja – Erzsébet királyné segítségével választott angol nevelőt fiának. Egyetemi tanulmányait Kolozsvárott és Budapesten végezte, mindeközben magas színvonalú zenei és képzőművészeti tudásra tett szert; Székely Bertalan a legtehetségesebb tanítványai között tartotta számon, anyanyelvi szinten sajátította el a nagy európai nyelveket, a színház és az opera világával ismerkedett. A család által számára kijelölt hivatás útján 1897-ben elkészítette „a hitelszövetkezetek

Felismerte, hogy a korabeli politikai viszonyok között, a kisebbségi helyzet szorításában a legfontosabb feladat a megmaradáshoz elengedhetetlen kulturális intézmények létrehozása, működtetése.

rendeltetéséről” szóló értekezését mint a korabeli Erdély gazdasági felzárkóztatásának legígéretesebb modelljét. A kolozsvári egyetemen az államtudományok doktorává avatták, ezt követően Fiumében és Berlinben dolgozott.

Széles látókörű, igen művelt, a társadalmi kérdésekben haladáspárti, sza-

badelvű nemzeti célokat szolgáló politikus lett, a művészetekben pedig minden újra nyitott, kísérletező kedvű alkotó. 1906-tól Kolozsvár és Kolozs megye főispánja, 1910-ben független programmal megválasztották Kolozsvár országgyűlési képviselőjének. Szépirodalmi munkássága fokozatosan bontakozott ki: részt vállalt az *Erdélyi Lapok* szerkesztésében, közismert írói álnevéen (Kisbán Miklós) előbb nagy sikerű színműveket (*Naplegenda*, 1906; *A Nagyúr*, 1912), később remekbe szabott novellákat (*A haldokló oroszán*, 1914) jegyzett. 1912-től az első világháború végéig a Nemzeti Színház és az Operaház intendánsa. A hivatalos színházpolitikával szemben radikális reformokat sürgetett, kivívta Bartók színpadi műveinek bemutatását. 1916-ban, mikor az utolsó magyar király koronázásának művészi rendezésével bízták meg, kritikus énjét mutatta,

BÁNFFY
MIKLÓS

Nemzeti évfordulóink 2023

hogy az ünnepi dízseregbe sokak megrökönyödésére beállította a sebesült bakákat is. Az 1918-as októberi forradalmat tragédiaként élte meg. 1919. augusztus 4-én Bécsben ott volt a polgári pártok találkozáján Bethlen István mellett, 1921–22-ben pedig külügyminiszterként részt vállalt a csonka ország külpolitikai megerősítésében. Ilyen minőségben vett részt az 1922-es genovai Gazdasági és Pénzügyi Konferencián. A kor európai közéleti nagyságairól készített karikatúráit világlapok közölték, egy lipcsei kiadó albumban is megjelentette őket. Mérsékelt politikus volt, neki is köszönhető, hogy az országot felvették a Népszövetségbe, hogy sikeresen lezajlott a soproni népszavazás, ám amikor a külügyet tétovasággal vádolták, s már ezekben az években is azonali revíziót sürgettek, Bánffy félreállt.

Az egyszerre erdélyi, magyar és európai művészet szolgálatát hirdette a helikoni íróközösségben.

1923 nyarán még csak hazalátogatott Erdélybe, 1926-ban azonban a végleges hazatérés mellett döntött. A román királytól azzal a feltétellel kapott állampolgárságot, hogy tíz évig nem politizál. Felismerte, hogy a korabeli politikai viszonyok között, a kisebbségi helyzet szorításában a legfontosabb

feladat a megmaradáshoz elengedhetetlen kulturális intézmények létrehozása, működtetése. Kiemelten fontos szerepet játszott a két világháború közti erdélyi magyar irodalmi életben, 1927 és 1941 között sorra jelentek meg a regényei (*Reggeltől estig; Fortéjos Deák Boldizsár Memoriáléja*; illetve az *Erdélyi Történet* című trilógia). Ekkor írta a nemcsak lélekrajzával, hanem társadalmi mondanivalójával is feltűnő *Martinovics* című drámát. Fő tevékenysége mindazonáltal az erdélyi Helikon írócsoportosulás szellemi irányítása volt. A konzervatív magyarországi irodalompolitikával szemben a türelem és szabadelvűség hívének számított, az egyszerre erdélyi, magyar és európai művészet szolgálatát hirdette a helikoni íróközösségben s az 1928-ban indult lapjuk, az *Erdélyi Helikon* főszerkesztőjeként is.

A királyi Romániában távol maradt a nyílt politizálástól, de mint az Erdélyi Református Egyház főgondnoka és a Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank igazgatósági elnöke kiemelt szerepet játszott a helyi közéletben. Elnöke lett az Erdélyi Szépművészeti Céhnek, az *Ellenzék* című napilapnak pedig részvényese volt.

A szépirodalom mellett érdekelte a festészet, a színházi rendezés és a zene is. Számos szépírói könyvét illusztrálta. Balázs Béla *Játékok* (1917) című kötetében *A fából faragott királyfi* illusztrációi mellett kiemelkedőek ekkori munkái, a Céh több

kiadványához ő készített címlapokat és rajzokat, többek között Tamási Áron *Ábel a rengetegben* című regénye első kiadásához is.

Legfőbb epikus vállalkozása a háromrészes, ötkötetes regény (*Megszámláltattál...*, 1934; *És hijjával találtattál...*, 1937; *Darabokra szaggattatol...*, 1941), mely a magyar arisztokrácia életének hiteles, ugyanakkor élesen kritikus freskója. Az *Erdélyi Történet* 1914-ig tartó regénycselekményében a Monarchia világának színes felelevenítésén túl Bánffy – aki e művét már saját nevére jegyezte! – társadalmi osztályának agóniáját ábrázolva egy történelmi szerepét eljátszó életforma és hedonista mentalitás felelősségét firtatta a nemzeti katasztrófa felől visszatekintve, miközben kimondatlanul is saját jelene politikai vezetőinek üzent.

Magánéletében nem volt igazán szerencsés. Két nőt is szívből szeretett, de szigorú édesapja haragjától tartva nem merte elkötelezni magát. Első nagy szerelme, a szabad életért, a nők egyenjogúságáért harcoló Szilvássy Carola (nagyregényében Milóth Adrienne karakterét róla mintázta) egy idő után daczból férjhez ment, ámbar élete végéig megtartotta bensőséges kapcsolatát Bánffyval. A gróf Budapesten megismerte Váradi Arankát, a Nemzeti Színház színésznőjét, akitől egy leánygyermeke született, de akit – szintén a család ellenállása miatt – majd csak 1939-ben vehetett feleségül.

Széles látókörű, igen művelt, a társadalmi kérdésekben haladáspárti, szabadelvű nemzeti célokot szolgáló politikus lett, a művészetekben pedig minden újra nyitott, kísérletező kedvű alkotó.

A román királydiktatúra alatt bekapcsolódott a közéletbe, elvállalta a Magyar Népközösség elnöki tisztségét (1939–40). A második bécsi döntés után újra visszavonult az aktív politikai szerepléstől, nem értett egyet Teleki Pál miniszterelnök kisebbségpolitikájával, amely megítélése szerint gyűlölködést szított a magyarok és a románok között. Tagja lett a Felsőháznak, annak külügyi bizottságában foglalt helyet. 1943-ban Bethlen István megbízásából titkos tárgyalásokat folytatott Bukarestben a magyar–román viszony javításának módjairól, Luliu Maniu volt román miniszterelnökkel pedig a háborúból való közös kilépés lehetőségéről – eredménytelenül. Mindvégig háborúellenes maradt, 1944 nyarán megpróbálta rávenni Horthy Miklóst az egyoldalú kilépésre.

A szovjet csapatok kolozsvári bevonulásakor azok vezetőivel tárgyalt, hogy a történelmi belvárost ne lőjék rommá. A háború után még bekapcsolódott a romániai

magyar szellemi életbe, de származása és korábbi szerepvállalásai okán egyre kevesebb tér jutott neki, újra és újra bizonyítania kellett, hogy 1944 őszén nem a németekkel menekült el (akik bonchidai kastélyát is felgyújtották). Az 1945-ben született *Huszonöt év* című emlékirata csak a rendszerváltás után jelenhetett meg. 1947-től sorozatosan kérvényezte Magyarországra való áttelepülését, miután szó szerint nem volt miből megélnie. 1949-ben engedték el, legyöngült szervezete azonban ezután alig pár hónapig bírta. Budapesten, 1950. június 5-én hunyt el. Ravasz László püspök temette, hamvait évekkel később, 1976-ban szállították kívánságának megfelelően a Házsongárdi temetőbe, a családi kriptába.

Boka László

A Kandó-féle fázisváltó-rendszer kiépítése (az első magyar nagyvasúti vonal)

1923

Kandó Kálmán (1869–1931) felismerte, hogy a villamos vasúti üzem energiaszükségletét nem célszerű különálló, rosszabb kihasználású vasúti erőművekből fedezni, hanem ugyanazt a váltakozóáramot kell használni, mint a többi fogyasztónál. Azaz a vasút mint nagyfogyasztó illeszkedjék be az országos villamosenergia-gazdálkodásba. Ezért 1916-ban kidolgozta a fázisváltó rendszerét, melynél a közcélú villamoshálózatból rendelkezésre álló energiát 16 000 V feszültségű, egyfázisú felsővezetéken juttatja a mozdonyba,

1923-ban a Budapest Nyugati pályaudvar – Alag közötti 15 kilométeres villamosított vasútvonalon történt a mozdonypróba.

majd a szabványos 50 Hz-es váltakozóáramot a mozdonyon elhelyezett szinkron fázisváltó átalakítja az indukciós hajtómotorokat tápláló háromfázisú árammá.

Az első fázisváltós próbamozdony gyártását 1918-ban kezdték meg a Ganz-Danubius kocsigyárban. 1923-ban a Budapest

Nyugati pályaudvar – Alag közötti 15 kilométeres villamosított vasútvonalon történt a mozdonypróba, majd a szükséges átalakítások után, 1928-ban további új próbamozdony futópróbáját végezték el. A siker eredményeként a kereskedelemügyi miniszter még ebben az évben elrendelte a bányai országos erőmű megépítését és a Budapest-Hegyeshalom-vasútvonal villamosítását a Kandó-féle 50 Hz-es fázisváltós rendszerrel.

Kandó Kálmán sajnos az elkészült mozdonyok üzembe helyezését már nem élhette meg. A világ első 50 Hz-es árammal villamosított vasútja a Budapest-Hegyeshalom-vonal volt. A V40 sorozatú mozdonnyal a menetrendszerű villamos vontatás 1932-ben indult el Budapesttől Komáromig, majd 1934-ben Hegyeshalomig.

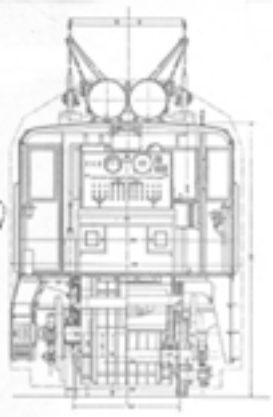
Antal Ildikó

... az új szocialista Kádár Kálmán, aki meg Olaszországnak...

A vasútvilág háza előtt

Fig. 20.

Schéner Mihály

Festőművész, szobrász

Medgyesegyháza, 1923. január 9. – Budapest, 2009. május 11.

A művészet számos ágában tevékenykedő festőművész a 20. század második felének kiemelkedő személyisége. A paraszti családból származó fiatalember tehetségére a békécsabai evangélikus gimnáziumban rajztanára, Mazán László figyelt fel. 1942-ben felvették az Országos Magyar Királyi Képzőművészeti Főiskolára, ahol Rudnay Gyula, Boldizsár István és Kmetty János tanítványaként 1947-ben szerzett rajztanári diplomát.

Tíz évig rajztanárként kereste a kenyerét, majd 1956-ban felhagyott a tanítással, mert felvették a Képzőművészeti Alap tagjai közé. Korai, erős tónuskontrasztokra épülő festészete fokozatosan kivilágosodott, színesebbé vált, majd figyelme a 20. század modern törekvései felé fordult, aminek eredményeként szürreális felhangoktól kísért expresszionista művei szü-

lettek. Eric Estoric londoni műgyűjtő meghívására 1964-ben kiállításon szerepelt Londonban, s az évtized közepén hosszabb tanulmányutakat tett Franciaországban és Svédországban. A kortárs művészet kihívásainak

hatására, valamint saját gyökereinek, a népi kultúrának újrafelfedezéseként modern szintézist hozott létre pásztorokat és huszárokat megidéző, strukturális elemekből épülő képein. Az 1970-es évektől teljes érdeklődését a népművészet revitalizációjának szentelte. Játékszobrokat tervezett, hogy a gyermekek kezébe adott tárgyak révén örökítse tovább a népművészeti hagyományokat. Ezekből a tárgyaiból válogatott állandó kiállítása 1988-ban nyílt meg a békécsabai Meseházban. A játékok szerepére vonatkozó elképzeléseiről rajzos példatárat állított össze, melyet négy kötetben *Magyar Játékfundamentum* (1999–2001) címen publikált. Későbbi munkásságában fontos szerepet kaptak különböző rajzsorozatok, köztük a *Diabolikon, ördögjárás* (1987) című kötet, amelyben az ember bűneit pellengérré állító, a művész szövegeivel kísért rajzok sorjáznak. Egy évvel később jelent meg az első magyar

Figyelme a 20. század modern törekvései felé fordult, aminek eredményeként szürreális felhangoktól kísért expresszionista művei születtek.

király halálának 950 éves évfordulójára a művész közel 150 rajzával és kortárs írók, tudósok, egyházi vezetők reflexióival a *Szent István archikon '88* című kötet. Munkásságát számos kitüntetés mellett Kossuth-díjjal ismerték el.

Pataki Gábor

Tíz település visszakerül Magyarországhoz

1923. január 10. – március 8.

Az Ausztriával 1919. szeptember 10-én Saint-Germainben, majd Magyarországgal 1920. június 4-én Trianonban megkötött békeszerződésben Nyugat-Magyarország javarészt német anyanyelvűek lakta területét Ausztriának ítélték. Miután Magyarország erősen vitatta e rendelkezést – ráadásul a nyugat-magyarországi felkelés megakadályozta az osztrákok bevonulását –, a két állam olasz közvetítéssel, 1921. október 13-án a velencei egyezményben megállapodott a határkérdés tisztázásáról. Sopron és a környező nyolc település népszavazáson dönthetett hovatartozásáról,

Miután a határmenti területen élők több településen is tiltakoztak Ausztriához csatolásuk ellen, a bizottság számos község meglátogatása után, az ott élők akaratát figyelembe véve alakította ki véleményét

aminek eredményeként Magyarországon maradtak. Emellett a két ország a békekötéseknél elnagyoltan fölrajzolt határok végleges kijelölését is gyorsítani kívánta. E célból jött létre soproni székhellyel a nemzetközi határmegállapító bizottság. Miután a határmenti területen élők több településen is tiltakoztak Ausztriához csatolásuk ellen, a bizottság számos község meglátogatása után, az ott élők akaratát figyelembe véve alakította ki véleményét, amelyet a Népszövetség Tanácsa 1922. szeptember 17-én hagyott jóvá. Ennek értelmében a Pinka völgyében Magyarországé maradt Nagy- és Kisnarda, Alsó- és Felsőcsatár, Magyar- és Németkeresztes, Horvátlövő és Pornóapáti. E községeket 1923. január 10-én adták vissza ünnepélyesen Magyarországnak.

Ekkor már Magyarország és Ausztria falucseréről is tárgyalt. Ennek alapján a Kőszeg melletti két német település, Rőtfalva (Rattersdorf) és Rendek (Liebing) Ausztriához, a főleg horvátok lakta Ólmod 1923. március 8-án, Szentpéterfa pedig március 9-én ismét Magyarországhoz került. Az osztrák fennhatóság elleni tiltakozást kezdeményező Szentpéterfának 1924-ben a Magyar Nemzeti Szövetség és Vas

vármegye a „Communitas Fidelissima” (leghűségesebb község) címet adományozta. 2014-ben a magyar országgyűlés a többi településnek is – közülük néhány közben egyesült – a „Leghűségesebb Falu” címet adta.

Ujváry Gábor

Schunda Vencel József

Hangszergyáros, zeneműkiadó

Dubeč, 1845. május 19. – Budapest, 1923. január 26.

A Csehországból hazánkba települt Schunda József (1818–1893) az 1840-es évek elején állt a hangszerkészítő Juul Keresztély szolgálatába, akinek halálát követően, 1848-ban átvette a cég vezetését. Később feleségül vette mestere özvegyét, így vált a műhely tulajdonosává. Vállalkozása szépen gyarapodott, főként a katonazenekarok, valamint a szaporodó színházi zenekarok és zeneegyletek megrendeléseinek köszönhetően. Közben magához vette két unokaöccsét, akik közül az ifjabbat, Vencelt szemelte ki utódjául. Vencel, a cimbalom és a tárogató továbbfejlesztője tanoncként kezdte a műhelyben, 1863-ban segédként végzett, majd a kor szokásai szerint vándorútra kelt, és külföldön szerzett további tapasztalatokat.

Hazatérve előbb társtulajdonos lett, majd 1871-ben a vállalkozás élére került, s már két évvel később, a bécsi világtárlaton komoly sikereket ért el termékeivel. Sokféle „standard” hangszere mellett itt mutatta be egyedi, magyar hangszerként

A bécsi világtárlaton komoly sikereket ért el termékeivel, [...] itt mutatta be egyedi, magyar hangszerként emlegetett pedál nélküli cimbalmát. [...] A következő évben megalkotta pedálos cimbalmát, melyenek gyors elterjedése minden várakozását felülmúlta.

emlegetett pedál nélküli cimbalmát. Az új hangszer bevezetését, reklámozását tudatosan építette fel. Egyrészt a magyar zenei élet nagyjainak — többek között Lisztnek és Erkelnek — is bemutatta az új hangszert, másrészt a világkiállításon három zenész felváltva, mindennap folyamatosan magyar nép- és műdalokat játszott rajta. A cimbalom különleges hangzását nagy tömeg kísérte figyelemmel, maga Ferenc József is többször megtisztelte jelenlétével a koncerteket.

Schunda munkáiért érdemérmeket nyert a zsűritől, a király pedig arany érdemkereszttel jutalmazta. A következő évben megalkotta pedálos cimbalmát, melyenek gyors elterjedése minden várakozását felülmúlta.

1878-ban Liszt Ferenc biztatására vett részt a harmadik párizsi világiállításán, ahol hangszereiért ezüst- és bronzérmeket vehetett át, és itt is megisméltődött a „tolongás”, mikor a Pintér testvérek játszani kezdtek a cimbalmán.

A cég jelentősége évről évre nőtt: míg 1873-ban még csupán kilenc munkást és öt tanoncot foglalkoztatott, 1898-ban már negyvenöt fővel üzemelt a pesti Magyar utca 26. szám alatt álló hangszergyár.

1888 és 1896 között a tárogató modernizálása kötötte le figyelmét, e hangszer tökéletesítésében is sikerrel járt.

Az 1900-as párizsi kiállításon Schunda mint zsűritag, a vállalkozásban már részt vállaló Károly fia pedig közreműködőként szerepelt. Utóbbi ebbéli tevékenységéért ezüstérmeket vehetett át, Vencel pedig a hadsereg kiállításán szereplő hangszereiért aranyérmeket kapott.

Gál Vilmos

Lóránt [Lipovics] Gyula

Labdarúgó, labdarúgóedző

Kőszeg, 1923. február 6. – Szaloniki, 1981. május 31.

A család 1928-ban magyarosította a nevét Lórántra. Lóránt Gyula Kőszegen kezdett focizni, 1940-ben meghívták az ifjúsági válogatottba és az NB II-es szombathelyi csapatba (SZFC). Szombathelyen tanult tovább. Új iskolájával megnyerték a Szent László Kupát. Érettségi után Lóránt 1943-ban Nagyváradra igazolt. Itt találta meg igazi posztját a védelem tengelyében. Első vidéki együttesként, a NAC gárdájával lett magyar bajnok. 1944-ben a Nemzeti Vasashoz került, majd visszatért Nagyváradra. 1946-ban az aradi ITA igazolta le, és elhódították a román bajnoki címet.

1947 nyarán az Újpest csapatával szökött vissza Magyarországra. Ismét a Vasasban játszott. 1949-ben letartóztatták tiltott határátlépes kísérletért. Két hónap után szabadult, de egy évig nem focizhatott. Puskás révén a Honvéd középhátvédjeként térhetett vissza.

A Honvéddal háromszor nyert bajnokságot, a válogatottnál pedig bekerült a későbbi Aranycsapat alapemberei közé. 1952-ben Helsinkiben olimpiai aranyat, egy év múlva Európa-kupát nyert. Játszott az évszázad mérkőzésén és a 7:1-es budapesti visszavágón. Végigjátszotta a világbajnokságot, de a döntőbeli kudarc megtörte játékos pályáját.

37-szer volt válogatott, ebből 31 alkalommal győztesként. 1961-ben a Testnevelési Főiskolán edzői képesítést szerzett. 1964-ben az Német Szövetségi Köztársaságban telepedett le. 1965-ben elvégezte a kölni Sportfőiskola edző szakát. Edzőként többnyire kiesésveszélyes csapatok megmentője volt, de sehol sem maradt sokáig. Vezette az 1. FC Kaiserslautern, az MSV Duisburg, az 1. FC Köln, a Kickers Offenbach, az FC Freiburg, az Eintracht Frankfurt, majd a Bayern München, a Schalke 04 és a görög PAOK Szaloniki csapatát. Legnagyobb sikerét a PAOK-kal elnyert görög bajnoki cím jelentette.

1981. május 31-én, az Olympiakosz elleni bajnoki mérkőzés alatt szívrohamot kapott, és meghalt.

A Honvéddal háromszor nyert bajnokságot, a válogatottnál pedig bekerült a későbbi Aranycsapat alapemberei közé.

Rátonyi [Reisz] Róbert

Színész, rendező

Budapest, 1923. február 18. – Budapest, 1992. október 8.

Lenyűgöző tánctudása, meggyerő modora, könnyed humora az operett meghatározó egyéniségévé tette.

A második világháború éveiben, 1941–42-ben Rózsashegyi Kálmán színiiskolájában tanult; tánctudását Utassy Gizi és Feleki Kamill magánóráin tökéletesítette. Színészi pályáját beugrással kezdte:

1942-ben a Fővárosi Operettszínházban eljátszotta

ta a *Kitty, Kati, Katinka* című operett főszerepét. Ezt követően zsidó származása miatt csak a Moulin Rouge-ban és a Royal Revü Színházban léphetett színpadra.

A második világháború után a Pódium Kabaréban (1945), a Fővárosi Operettszínházban (1946–47), a Művész Színházban (1946), a Vígszínházban (1946–49) és a Magyar Színházban (1948) játszott. Az államosításkor, 1949-ben a Fővárosi Operettszínházba került; itt csaknem valamennyi bemutatóban vezető szerepet kapott. Játszotta Bónit és Miskát Kálmán Imre *A csárdáskirálynő* című művében, Celesztint Hervé *Nebáncsvirágyjában*, Fritzet a *Leányvásárban*, Jacobi Viktor operettjében. Az 1960-as években vendégszerepelt az Irodalmi Színpadon, az Állami Bábszínházban, a Kamara Varietében; de láthatta a közönség a Petőfi Színházban és a Jókai Színházban (1962), a Körszínházban (1964) és a Thália Színházban (1965) is.

Nem várta meg, hogy a táncos-komikus szerepkörből kiöregedjen: 1971-ben mérész váltással a Thália Színház társulatához szerződött, ahol prózai szerepeket alakított. A veszprémi Petőfi Színházban 1990–92 között több sikeres előadást rendezett. Lenyűgöző tánctudása, meggyerő modora, könnyed humora az operett meghatározó egyéniségévé tette, de néhány vonással megrajzolt karakterfiguráival is sikert aratott. Kétkötetes művet adott ki *Operett* (1984) címmel a műfaj jelentős hazai bemutatóiról; megírta az Arizona mulató (*Mulató a Nagymező utcában*, 1987) és a Moulin Rouge (*Botrányos malom*, 1988) történetét. Munkásságát Jászai Mari-díjjal (1956, 1961), Erdemes Művész- (1964) és Kiváló Művész- (1985) címmel ismerték el.

Gajdó Tamás

RÁTONYI RÓBERT:

Csanádi Árpád

Sportvezető, labdarúgó, edző

Pestszenterzsébet, 1923. február 23. – Budapest, 1983. március 7.

1941-ben érettségizett, 1941-től 1943-ig a Pázmány Péter Tudományegyetemen joghallgatója volt. 1948-ban a Testnevelési Főiskolán testnevelő tanári oklevelet szerzett, 1969-ben az ELTE Bölcsészkarán olimpiatörténetből doktorált. 1946-tól 1950-ig a Ferencvárosi Torna Club (FTC) labdarúgója. 1948–49-ben tagja a bajnokságot nyerő csapatnak, 1946-tól 1950-ig az FTC-ben 47 bajnoki mérkőzésen szerepelt. 1956-tól 1957-ig az FTC edzője. 1948-tól 1949-ig a budapesti Szent Imre Gimnázium testnevelő tanára, 1949-től 1962-ig a Testnevelési Főiskola Sportjáték Tanszékének munkatársa, tanársegéd, adjunktus, majd docens.

Főműve, mely Labdarúgás címmel jelent meg 1955-ben, számtalan kiadást ért meg világszerte,

1952-ben a helsinki olimpián a magyar csapat technikai vezetője. 1958-tól 1983-ig a Magyar Olimpiai Bizottság (MOB) főtárgyalója, 1962-től 1983-ig az Országos Testnevelési és Sport Hivatal (MTS OT, ill. OTSH) elnökhelyettese. 1964-től 1983-ig a Nemzetközi Olimpiai Bizottság (NOB) tagja, 1968-tól a NOB programbizottságának elnöke;

1975-től 1979-ig és 1982-től 1983-ig a NOB végrehajtó bizottságának tagja; 1982-től 1983-ig a NOB sportigazgatója, 1983-ban NOB Olimpiai Érdemrenddel tüntették ki.

Főműve, mely *Labdarúgás* címmel jelent meg 1955-ben, számtalan kiadást ért meg világszerte, több mint tíz nyelvre fordították le. 1961-ben mesteredzői címet kapott. Zuglóban, az Őrnagy utcában tizenkét-osztályos sporttagozatos iskola viseli a nevét.

Szabó Lajos

Az első magyar rádióadó

Csepel, 1923. március 2.

Hazánkban 1893-tól a Telefonhírmondó kábeleken továbbította a híreket. Ezt váltotta fel a rádióhullámokkal, adók segítségével történő műsorszórás. Az ehhez szükséges műszaki alapok megteremtéséért 1923-ban a Posta Kísérleti Állomás a berlini Huth cégnél megrendelt két darab 250 Wattos – táviró- és távbeszélőüzemre is alkalmas

Magyari Endre volt az, aki 1923-ban üzembe helyezte a Posta által megvásárolt Huth-adókat.

– adókészüléket, ami új korszakot nyitott a magyar rádiózás történetében. Magyari Endre volt az, aki 1923-ban üzembe helyezte a Posta által megvásárolt Huth-adókat.

Az egyik adót 1923. március 2-án Csepelen üzemelték be, s a Magyar Távirati Iroda közgazdasági híreinek továbbítására használták. Mikrofonját először Csepelen, később – a postakísérleti állomás által készített erősítőberendezés beiktatásával – a Magyar Távirati Iroda Városház utca 10. szám alatti helyiségében helyezték el. Ez volt az első rádió-távbeszélő állomás Magyarországon. A másik Huth-adóberendezés a soproni Postaigazgatóság épületében működött.

1923-ra a magyar híradástechnikai ipar is felkészült a rádiózás megindítására, az Egyesült Izzó megkezdte a H 2 és H 3 típusú wolframkatódos, 2 W fűtőteljesítményű vevőcsövek gyártását.

A magyar rádiókészülék-gyártó ipar tehát 1925-re létrejött, s erre építve Budapesten 1925. december 1-jén megindult a rendszeres rádiós műsorszórás.

A rádiógyártás fejlődésének első szakaszában a kezdeti kis vételkörzet jelentősen kibővült. 1927-ben a Posta Csepelen üzembe helyezte a 3 kW-os, majd 1928-ban Lakihegyen a 20 kW-os adóállomást. Ez utóbbi adóberendezés annak idején Európa legnagyobb teljesítményű műsorszóró adója volt.

Gazda István

Fejérpataky László

Történész, könyvtáros, levéltáros

Eperjes [ma Prešov, Szlovákia], 1857. augusztus 17.

– Budapest, 1923. március 6.

Felső középiskolai családból származott, a budapesti római katolikus főgimnáziumban érettségizett, majd a budapesti tudományegyetemen (1875–1877), illetve a korszak híres történészképző intézményében, a bécsi Institut für Geschichtsforschungban tanult (1877–1879). Budapesten történelem–latin szakos tanári oklevelet szerzett (1879), ugyanebben az évben az oklevél tan magántanárává képesítették. 1881-ben Berlinben neves német professzorok kurzusait látogatta, a párizsi École des Chartres-on pedig paleográfiai ismereteit bővítette. Fiatalon lett az MTA levelező (1884), majd rendes (1893) tagja.

A budapesti tudományegyetemen magántanár (1879–1895), az oklevél tan és címer tan professzora (1895-től). A Magyar Nemzeti Múzeum Levéltári Osztályának vezetőjeként (1882–1893), majd Könyvtárának (a mai Országos Széchényi Könyvtár) igazgató őrjeként (1893–1901) és igazgatójaként (1901–1915) dolgozott. Ezután az intézmény igazgatója, 1920-tól haláláig főigazgatója (ő használhatta először ezt a címet). A Múzeum levéltárát jelentősen bővítette, könyvtárát értékes hungarika-anyagokkal gazdagította. Az amerikai Bandholz tábornok mellett neki köszönhető, hogy 1919-ben sikerült megvédeni a Múzeumot a román megszállók kifosztási szándékától.

Hazánkban ő alapozta meg a történelmi segédtudományok kutatását. Az oklevél tan mellett címer- és pecsét tanal is behatóan foglalkozott, a középkori magyar okleveles gyakorlat egyik legkiválóbb ismerője volt. Ő honosította meg a modern, kritikai szemléleten alapuló forráskiadást Magyarországon, s igen jelentős tudományszervezői tevékenységet is folytatott. A királyi kancellária Árpád-kori története, Magyarország címeres emlékeinek és a Magyarországgal foglalkozó pápai okleveleknek a kiadása mellett számos középkori uralkodónk oklevélkiadási gyakorlatát is mintaszerűen feldolgozta.

Ujváry Gábor

Polgári légiforgalom határokon túlra

1923: megindult a rendszeres magyar polgári légiforgalom

A menetrend szerinti nemzetközi légiforgalmat az első világháború után kezdték megszervezni. Ebben Magyarországot mint vesztes felet a békeszerződések számos ponton korlátozták, így csak némi késéssel sikerült elindítani ezeket a járatokat. Kezdetben egyetlen külföldi vállalat, a Francia–Román Légiforgalmi Részvénytársaság (Compagnie Franco–Roumaine de Navigation Aérienne – CFRNA) indíthatott nemzet-

A menetrend szerinti nemzetközi légiforgalmat az első világháború után kezdték megszervezni.

közi légi járatokat a Bécs–Budapest–Belgrád-vonalon. Miután 1922. november 17-én feloldották az országban a repülési tilalmat, 1923-ban már két magyar légiforgalmi vállalat is megkezdhette működését.

Az 1922 végén létrehozott Magyar Légiforgalmi Rt. elsősorban a Bécs–Budapest–Belgrád közötti járatok

ellátására jött létre. Fokker gyártmányú repülőgépeiket Hollandiából vásárolták. A társaság 1923. május 15-én ünnepélyes keretek között kezdte meg tevékenységét a mátyásföldi repülőtérről, de ekkor még csak egy alkalmi repülést hajtottak végre Bécsbe, majd az osztrák–magyar légügyi tárgyalások eredményeként 1923. július 30-tól már menetrend szerinti nemzetközi légi járatokat indíthattak. Ugyanezen egyezmény értelmében repülhettek az Aeroexpress Rt. hidroplánjai is az osztrák fővárosba. Ez a társaság szintén a kormány felhívására szervezte meg működését, és kezdetben ugyancsak alkalmi sétarepüléseket indított Rómába és Törökországba. 1923 nyarától már az Aeroexpress is rendszeres járatokat szervezett Budapestről Siófokra és Bécsbe. Junkers F 13 vízi repülőgépei a Gellért téri Duna-szakaszról szálltak fel, Siófokon a Balatonon, Bécsben pedig a Reichsbrücke mellett landoltak. A Magyar Légiforgalmi Rt. 1923. július 30-tól október 20-ig 136, az Aeroexpress július 15-től szeptember 30-ig 124 – alkalmi és sétarepüléseken felüli – menetrend szerinti járatot teljesített Budapestről az osztrák fővárosba.

Zsigmond Gábor

Sidó Ferenc

Asztaliteniszező, edző, sportvezető

Vágpatta [ma Szlovákia], 1923. április 18. – Budapest, 1998. február 6.

A pozsonyi szaléziánus szerzetesek ping-pong-termében kedvelte meg a sportot. Igazi all round sportember volt, számos sportágban nyújtott kiemelkedő teljesítményt: a labdarúgást, a röplabdát és az asztaliteniszezést egyaránt egyesületi szinten, igazolt sportolóként művelte.

Csehszlovákia felosztása után, 1938-ban települt át családjával Magyarországra. Ekkor már az NB 1-es Diósgyőr labdarúgó kapusa volt, és tagja a röplabda-válogatott keretnek, de Lakatos György, az asztaliteniszezők szövetségi kapitánya választás elé állította: vagy elmegy Tiranába a röplabda-válogatottal, vagy a párizsi asztalitenisz-világbajnokságra készül. Párizs meggyőzte, 1947-ben végleg az asztaliteniszezés felé fordult. 1947 és 1961 között harmincegy magyar bajnokságot nyert. 1939-től 1961-ig tagja volt a válogatott keretnek, 190-szer szerepelt a válogatottban.

***Ő játszott először rövidnadrágban világversenyen, és soha nem váltott az akkor be-
robbanó szivacsütőre. A minden-
kivel segítőkész Sidó joggal
kapta az „Atya” becenevet.***

Egyesületei: Pozsonyi TE, Duna SC, UTE,

Weisz Manfréd Vállalatok Testedző Köre, Diósgyőri Mávag, Elektromos, Mezőkémia, Kőbányai Lombik, Budapesti Honvéd, Munkaerőtartalékok SE, Budapesti Vörös Meteor.

Legnagyobb asztalitenisz-sikerei: kilencszeres világbajnok (1959, Stockholm: vegyespárosban Farkas Gizellával, csapatban Kóczián–Soós-

Várkonyi; 1950, Budapest: páros Soós Ferencsel és vegyespáros Farkassal; 1952, Bombay: vegyespáros Angelica Rozeanuval, csapatban Gyetvai–Kóczián–Szepesi; 1953, Bukarest: egyes, párosban Kóczián Józseffel, vegyespárosban Rozeanuval). A világbajnokságokon további 17 érmet szerzett. Háromszoros főiskolai világbajnok (1951, Berlin: párosban Kócziánnal, vegyespáros Farkassal, csapatban Kóczián–Szepesi). Háromszoros Eb-győztes, a sportág első Európa-bajnok csapatának tagja (1958, Budapest: Berczik–Földy–Gyetvay–Bubonyi; 1960, Zágráb: párosban Berczik Zoltánnal, csapatban Berczik–Bubony–Földy–Halpert).

Nemzeti évfordulóink 2023

Egyszerre volt formabontó és konzervatív, ő játszott először rövidnadrágban világversenyen, és soha nem váltott az akkor berobbanó szivacsütőre.

A mindenkivel segítőkész Sidó joggal kapta az „Atya” becenevet.

1947-ben megkapta a Köztársasági Érdemérem arany fokozatát, majd 1950-ben a Munka Érdemrend arany fokozatát.

1967-ben edzői, 1972-ben mesteredzői címet szerzett a Testnevelési Főiskolán. A hatvanas években (1962-ben, majd 1966-tól 1968-ig) játékosedzőként dolgozott a válogatottal, az évtized első felében a szövetség országos szakfelügyeletét is ellátta. 1968-tól húsz éven át a Bp. Spartacus vezetőedzője volt. Olyan világbajnok tanítványokat nevelt, mint Klampár Tibor és Jónyer István. Ez idő alatt az egyesület versenyzői kilencszer nyerték meg a magyar bajnokságot.

Nyugdíjba menetele után a Swaythling Club (veterán asztaliteniszezők nemzetközi sportegyesülete) vezetője, valamint az európai szövetség (ETTU) elnökségének tagja lett. A Minden Idők Legjobb Magyar Sportolói Egyesület alapító tagja (1992).

Szabó Lajos

Kazay Endre

Gyógyszerész, szakíró

Nagybánya, 1876. november 10. – Vértesacska, 1923. április 20.

1894 és 1897 között töltötte gyógyszerészsegédi gyakorló éveit Nagybányán, Szilágy-somlyón, Marosludason és Debrecenben. 1897-ben tette le az úgynevezett tirocinális (gyógyszerészgyakornoki) vizsgát a kolozsvári egyetemen. 1897-től rendszeresen publikált a *Gyógyszerészi Hetilapban* és a *Gyógyszerészi Közlönyben*. A gyógyszerelnevezések etimológiájával, a kininsók optikai tulajdonságaival, kenőcsfélékkel, gyógyszerertári eszközökkel (például a pasztillasajtolóval) foglalkozott.

1901 őszétől a budapesti tudományegyetem hallgatója. 1903-ban átvette az ógyallai gyógyszerertár vezetését. Bekapcsolódott a helyi csillagvizsgáló és meteorológiai állomás munkájába is. A légköri csapadékok vegyelemzésével, a levegő nedvességtartalmával, a folyadékok fénytörő képességével foglalkozott. Elméleti megállapításait a gyakorlatban kipróbálta, tapasztalatait a *Magyar Chemiai Folyóiratban*, gyógyszerészeti szaklapokban és a külföldi szaksajtóban is közreadta.

1908-tól 1910-ig Nagyszlatinán volt patikája, 1910–15 között a budapesti *Galenus Gyógy- és Vegyszergyár* (mai nevén: Reanal Finomvegyeszergyár) igazgató-fővegyésze volt, emellett 1912–15-ben a vegytan tanára a *Drogista Szakiskolában*. 1915-től 1918-ig a vaskohi patikát bérelte, 1918-ban vette meg a vértesacsai patikát, amelyet haláláig vezetett.

A gyógyszerészeti technológiával foglalkozva tablettázó, porosztó, injekcióletöltő készülékeket tervezett és készített. Kereste a gyógyszerek ízjavításának különböző megoldásait. Gyógyszervizsgálati módszereket dolgozott ki, szilikátkémiával és a meleg vízű források elemzésével is foglalkozott. Legfontosabb munkája a négykötetes *Gyógyszerészi lexikon* (Nagybánya, 1900).

A gyógyszerészeti technológiával foglalkozva tablettázó, porosztó, injekcióletöltő készülékeket tervezett és készített.

Kapronczay Katalin

Reigl Judit

Festőművész

Kapuvár, 1923 május 1. – Marcoussis, 2020 augusztus 7.

Az informel irányzat nemzetközi rangú mestere 1941–45 között Szőnyi István tanítványa volt a Magyar Képzőművészeti Főiskolán. 1946–48 között ösztöndíjas Rómában, hazatérése után bevonták az útlevelét, ezért többszöri próbálkozás után 1950-ben illegálisan hagyta el az országot. Párizsban csatlakozott a szürrealisták mozgalmához, első katalógusát André Breton írása vezette be. Festményei hamarosan spontán, szinte öntudatlan kézmozgásokat rögzítettek, mind absztraktabbá válva, így a Georges Mathieu fémjelezte informel („forma nélküli”) festészet fontos képviselőjévé vált. Képei festésekor saját testének akaratlan, impulzív energiáit, ösztönös mozgását is felhasználta. Adott esetben a véletlenszerűen visszakapart festékrétegekkel alkotott műveket (*Guano*-sorozat, 1958–65). A '60-as évek végétől fontos szerepet játszott az

A Georges Mathieu fémjelezte informel („forma nélküli”) festészet fontos képviselőjévé vált.

életművében egy magányos, kiszolgáltatott emberi alak, mellyel a 2001-es New York-i terrortámadás áldozatainak is emléket állít. Utolsó művei hosszú papírcsíkokra festett szenvedélyes gesztusok.

1964-ben a Guggenheim Alapítvány Nemzetközi Díját, 1967-ben a Carnegie-díjat nyerte el. Magyarországon 2005-ben mutatkozott be újra a Múcsarnokban, retrospektív kiállítását a Ludwig Múzeum rendezte 2014-ben. 2011-ben Kossuth-díjjal ismerték el művészete nemzetközi jelentőségét.

Pataki Gábor

Diószegi Vilmos

Néprajzkutató, mandzsu–tunguz filológus,
az irodalomtudományok kandidátusa

Budapest, 1923. május 2. – Budapest, 1972. július 22.

Diószegi Vilmos az irodalomtudományok kandidátusa, az ELTE Belső-ázsiai Intézetének tanársegédje (1944–47), a Néprajzi Múzeum munkatársa (1947–63), majd az MTA Néprajzi Kutatócsoportjának tudományos főmunkatársa (1963–72), a néprajzkutató Morvay Judit második férje volt.

Néprajzkutatóként főbb érdeklődési területei közé tartozott a magyar „ősvallás” kérdése, e szerteágazó és máig sem maradéktalanul tisztázott témakör kutatására – Ipolyi Arnold és Róheim Géza nyomán – fiatalkorától szisztematikusan készült, és erről írt fő műveiben is: *A sámánhit emlékei a magyar népi műveltségben* (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1958); *A pogány magyarok hitvilága* (Kőrösi Csoma Kiskönyvtár, Budapest, 1967). A magyar néphit történeti rétegeit, a néphit sámánokkal kapcsolatos maradványelemeit vizsgálta. A néphitelemek elterjedésének és egyes néprajzi, etnokulturális csoportok (palócok, bukovinai székelyek, moldvai magyarok) határainak összefüggéseit is tárgyalta, etnikus specifikumokat keresve (mint pl. az égitestevő hiedelemrendszer, a *markoláb* jelensége a palóc területen).

Nemzetközileg a szibériai sámánkutatás terepmunkára épülő irányzatának megalapozójaként ismert, a sámánizmust mint önálló jelenséget, a szovjet viszonyok között is még nyomokban létező kultúraszervező hiedelemrendszert tanulmányozta. 1957–64 között többször járt dél-szibériai és észak-mongóliai, török és mongol nyelvű buddhista és animista (sámánista) népcsoportok között. Eredményei, tanulmányai magyar és idegen nyelven, részben általa szerkesztett szakfolyóiratokban és tanulmánykötetekben láttak napvilágot, például magyarul a *Sámánok nyomában Szibéria földjén* (Magvető Kiadó, Budapest, 1960) és a *Sámánizmus* (Gondolat Kiadó, Budapest, 1962) című művei.

Diószegi Vilmos a Néprajztudományi Intézet Néphit és Népi Vallás, valamint Népi Gyógyászati archívumának alapításában is részt vett, de legértelmesebb műve a saját gyűjtéseiből és egyéb archív anyagokból létrehozott, a maga nemében páratlan Sámánizmus Archívum, amely a sámánizmus nyelvészeti, etnogenetikai, komparatív néprajzi és vallástudományi kutatását szolgálja.

A magyar néphit történeti rétegeit, a néphit sámánokkal kapcsolatos maradvány-elemeit vizsgálta.

Sámánkutatásainak nemzetközi jelentőségét kezdettől felismerték, kutatásainak hazai folytatói is méltóképpen képviselik örökségét. Hoppál Mihály saját kutatásaival és az 1988-ban létrejött ISSR (International Society for Shamanistic Research, ma: International Society for Academic Research on Shamanism, lásd: <https://www.isars.org/>) elnökeként is sokat tett Diószegi munkásságának megismertetéséért. (Lásd: Hoppál, Mihály: Introduction: The Life and Works of Vilmos Diószegi. In: *Shamanism: Selected Writings of Vilmos Diószegi*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1988. 7–29.) Újabban

Sántha István antropológus és Somfai Kara Dávid etnológus, turkológus erőfeszítései nyomán bontakozik ki Diószegi elméleti és gyűjtőmunkájának valódi hatása. (Lásd: Sántha István [szerk.]: *Halkuló sámándobok. Diószegi Vilmos szibériai naplói, levelei*. Documentatio Ethnographica 18. L'Harmattan, Budapest, 2002.)

Mindketten számos terepmunka során keresték fel Diószegi Vilmos szibériai kutatásainak helyszíneit (Altaj Köztársaság, Hakaszföld, Tuvaföld, Irkutszk megye Bulagat-Burját és Tofa járásai, Mongólia Dornod és Hövszgül megyéi).

A Sámánizmus Archívum hanganyagát 2005-ben digitalizálták, Diószegi Vilmos úti naplóit, kéziratos gyűjtéseit, fényképeit és egyéb anyagait folyamatosan dolgozzák fel, egy részüket már publikálták is az elmúlt évtizedekben. A BTK Néprajztudományi Intézete 2023-tól külön program keretében vizsgálja tovább a több tudományos intézet archívumában fellelhető hagyatékot. Ennek a sámánizmussal kapcsolatos néprajzi adatai és a lejegyzett sámánénekek talán a legértékesebbek, Somfai Kara Dávid ezek magyar és angol nyelvű fordításán dolgozik, az eltelt évtizedek óta végzett saját gyűjtéseivel kiegészítve ezt az unikális anyagot. (Lásd: Somfai Kara Dávid: Tuva sámánok énekei, Diószegi Vilmos kéziratos hagyatéka [2.] *Ethno-lore [Az MTA Néprajzi Kutatóintézetének évkönyve, XXVIII.]*. Budapest, 2011. 205–234.; Somfai Kara Dávid: Bulagat-burját „sámán” szövegek Saraksinova és Diószegi gyűjtéseiből. *Ethno-lore [Az MTA Néprajzi Kutatóintézetének évkönyve, XXIII.]*. Budapest, 2006. 545–553., Somfai Kara Dávid: Sámánizmus-archívum. In: Balogh Margit [szerk.]: *Diszciplínák határain innen és túl*. Budapest, MTA Társadalomkutató Központ. 2007. 207–216.)

Dala Sára

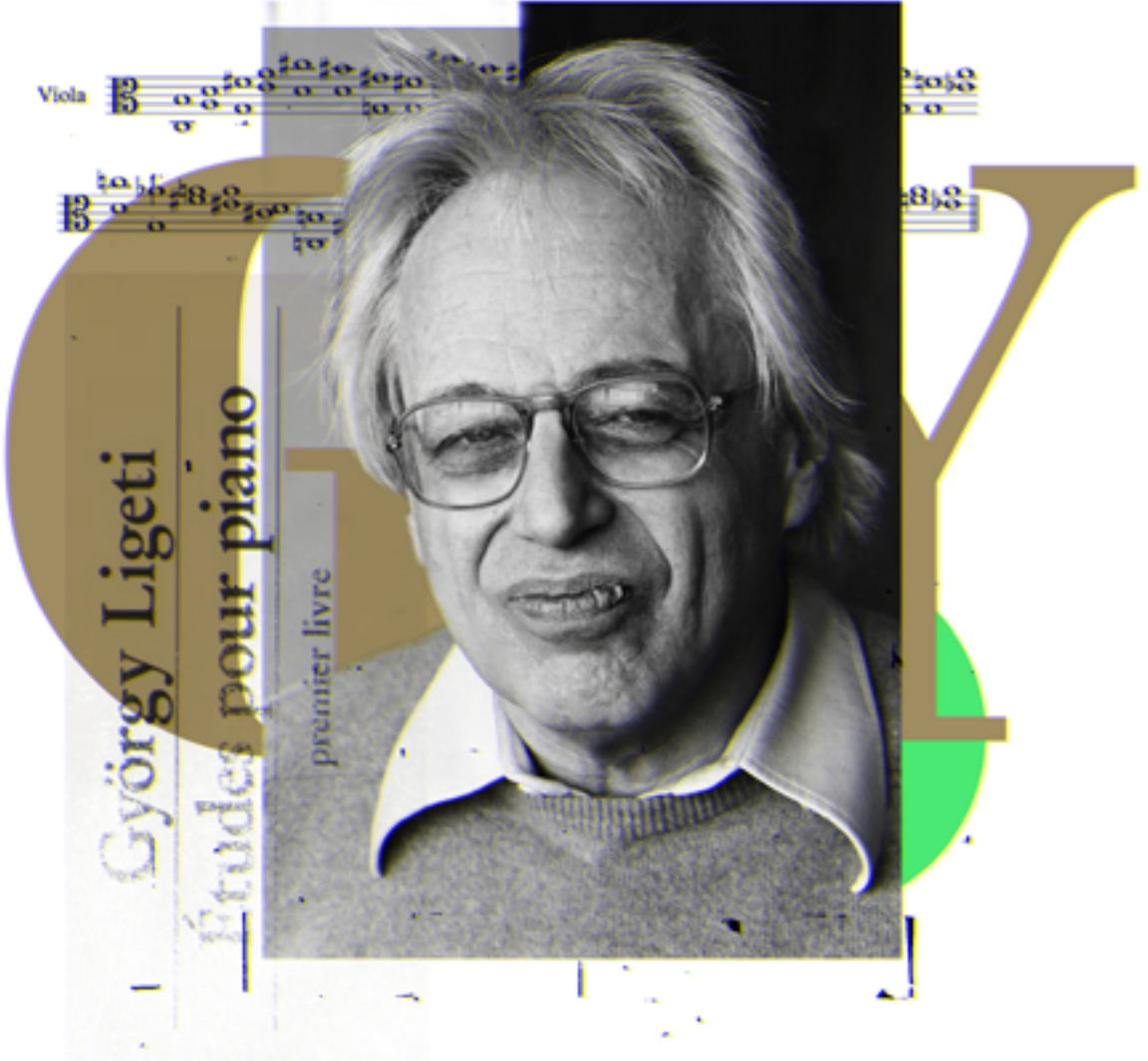
Ligeti György Sándor

Zeneszerző, zongoraművész

Dicsőszentmárton, 1923. május 28. – Bécs, 2006. június 12.

Apai ágon a világhírű hegedűművész, Auer Lipót leszármazottja (édesapja 1904-ben változtatta meg a családnevét Auerről Ligetire). Kolozsvárott kezdett el zongorázni (1936-tól), tízéves korától már komponált, a kolozsvári román nyelvű gimnáziumban érettségizett (1941-ben), s a kolozsvári konzervatóriumban kezdte el zenei tanulmányait (Farkas Ferenc növendékeként, 1941–43). 1944-ben munkaszolgálatra hívták be, családtagjai közül csak édesanyja élte túl a holokausztot (apja Bergen-Belsenben, testvére Mauthausenben vesztette életét). A második világháború után sikeresen felvételizett a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolára, ahol Kurtág György évfolyamtársa volt, tanárai közül pedig Járdányi Pál, Veress Sándor, illetve a Kolozsvárról áttelepült régi ismerős, Farkas Ferenc emelkedett ki. Ligeti György itt 1950-ben szerzett oklevelet. 1950 januárjában részt vett egy erdélyi, Arad megyei zenei gyűjtőkörúton, ennek alapján összefoglalta a román hangszeres zene harmóniarendjének alapelveit. Az idős Kodály Zoltán felfigyelt a fiatal zeneszerző tevékenységére, támogatásával kinevezték a Főiskola zeneelmélet- és zeneszerzéstanárává (még 1950-ben). Az 1950-es évek első felében sikeres szerzőként főként népdalfeldolgozásokon alapuló műveit adták elő, és rögzítették a Magyar Rádióban. A kortárs nyugat-európai zenei kísérletekhez kapcsolódó műveit a korabeli, az avantgárdot tiltó magyarországi kultúrpolitika miatt nem tárhatta a nyilvánosság elé.

A forradalom leverése után, 1956 decemberében Bécsbe menekült, 1957-től 1959-ig a kölni Westdeutscher Rundfunk elektronikus stúdiójában együtt dolgozott – többek között – Pierre Boulez-vel, Karlheinz Stockhausennel és Luigi Nono avantgárd csoportjával. Osztrák állampolgárságának megszerzése után ismét Bécsben élt (1959–1969), de tanított Darmstadtban, a Nyári Új Zenei Kurzusokon és a Stockholmi Zeneművészeti Főiskolán is. *Apparitions* és *Atmosphères* című műveinek németországi bemutatója (1960 és 1961) tette ismertté a nevét Nyugat-Európában. Újfajta hangzásoképekkel, elképzelt nyelven írt szövegeivel, kaleidoszkopikus beszédhangok alkalmazásával új utat nyitott a 20. századi zeneszerzésben, s a kortárs zene egyik legelismertebb alkotója lett. Hangfelület-elmélete (Klangflächenkomposition) a szeriális zene kritikájából

indult ki, a hangzás színeinek, tömörségének, külső volumenének és belső textúrájának megkomponálására koncentrált. Stílusának kulcsfontosságú eleme az a különleges polifónia, amelyet ő maga mikropolifóniának nevezett.

Amerikai ösztöndíja után a kaliforniai Stanford Egyetem felkérte a zeneszerzés tárgy előadó professzorának (1972–73), majd a Hamburgi Zeneakadémia tanárává nevezték ki (1973–89). Az Egyesült Államokban ismerkedett meg a számítógépes zeneszerzés újszerű lehetőségeivel. Munkássága utolsó évtizedeit az emberi beszéd artikulációjának elektronikus megvalósítása, a gépi mozgás, a mechanikus effektus zenei leképezése, valamint a mikropolifónia eszközével keltett mozdulatlanság képzete jellemezte. Első operája, a *Le grand macabre* a középkori misztériumjátékokat felidéző antiopera, bemutatója 1978. április 12-én volt Stockholmban. A Londoni Filharmonikus Zenekar közreműködésével 1989-ben fesztivált rendeztek a tiszteletére, ahol kilenc este alatt 35 művét adták elő; a felvételekből a Sony Classical nyolc lemezt jelentetett meg 1999-ig. Életművét Magyarországon 2003-ban Kossuth-díjjal ismerték el. 2011-ben róla nevezték el a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Ligeti György Oktatási Központját.

***Újfajta hangzásképekkel,
elképzelt nyelven írt szö-
vegeivel, kaleidoszkopikus
beszédhangok alkalmazá-
sával új utat nyitott a 20.
századi zeneszerzésben.***

Kozák Péter

Jeney László

Vízilabdázó

Kolozsvár, 1923. május 30. – Budapest, 2006. április 24.

Családjával kisgyermekként költözött Budapestre, egy, a Gellért térnél leborgonyzott kosaras uszodában tanult meg úszni. A Magyar Athletikai Club úszójaként folytatta, ahol igen hamar a sokkal mozgalmasabb vízilabdázásra váltott. Már tizenévesen a csapat kapuját védte. Egyesületei: MAC, Bp. Vasas, Budapesti Kinizsi SK, Ferencvárosi Torna Club, Bp. Honvéd SE. Nevelőedzője dr. Somóczy Lóránt volt.

Jeney a Vasas 1945-ben alakult vízilabda-szakosztályának alapító tagja. Háromszoros magyar bajnok (1947, 1949, 1953). 1947 és 1960 között összesen hatvanötöszer volt tagja a válogatottnak. Legnagyobb sportsikereit az '50-es években érte el: kétszeres olimpiai bajnok (Helsinki, 1952; Melbourne, 1956), kétszeres Európa-bajnok (Torinó, 1954; Budapest, 1958), főiskolai világbajnok (Berlin, 1951). Négy olimpián (1948–1956) védte a magyar válogatott kapuját. A csapat mindannyiszor érmet szerzett.

Az aktív sporttól 1960-ban vonult vissza.

A Vasas vízipóló-szakosztályának elnökségi tagja lett, 1986 óta pedig a Vasas SC örökös bajnoka. A népszerű „Pierre”, ahogy sportberkekben nevezték, egy budapesti halászcárdát vezetett, amely a sportolók kedvelt találkozóhelye volt.

A Szovjetunión keresztül hazacsempészett gyászszalagos melbourne-i olimpiai zászlót évtizedekig őrizte-rejtette. Először a Testnevelési és Sportmúzeum mutatta be a relikviát, amelyet jelenleg a Csanádi Árpád Sportiskolában őriznek a Magyar Olimpiai és Sportmúzeum elkészültéig.

Díjai és elismerései: Kemény Ferenc emlékplakett (1993), a Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztje (1996), MOB Érdemérem (2003), Fair Play-életműdíj (Magyar Fair Play Bizottság, 2004), Magyar Örökség-díj (2004).

Négy olimpián (1948–1956) védte a magyar válogatott kapuját. A csapat mindannyiszor érmet szerzett.

Szabó Lajos

Földes Gábor

Színész, rendező

Budapest, 1923. május 31. – Győr, 1958. január 15.

Kispolgári, zsidó származású családban született. 1941-ben a keszthelyi premontrei gimnáziumban érettségizett. Már ekkor megmutatkozott előadói tehetsége. Színészi pályára készült, ám származása miatt nem tudta álmait a Színművészeti Akadémián megvalósítani, ezért magánúton tanulta a színészmesterséget. A korszak jeles művészei: Ascher Oszkár és Bárdos Artúr csiszolták a tehetségét. 1944-ben besorozták munkaszolgálatosnak, majd deportálták, ám sikerült megszöknie. Svájci menlevél birtokában egy védett házban bujdosott. 1945-ben belépett a Magyar Kommunista Pártba, és a Színművészeti Akadémián folytathatta tanulmányait. 1949-ben lett színművész.

A Honvéd és a Bányász Színházban színészként és rendezőként dolgozott. 1951-től a Győri Kisfaludy Színház rendezője, majd főrendezője lett. Több sikeres darabot is színpadra állított, neki köszönhetjük Jókai Mór *A kőszívű ember fiai* című regényének színházi változatát is.

1953-tól Nagy Imre híve. 1956. október 23-án a győri politikai ellenzék egyik vezetőjeként az ottani Petőfi-kör egyik alapító tagja. A városban 1956. október 25-én tartott demonstráción a győri színház több dolgozójával maga is részt vett, a független Magyarországért szólalt fel. Miután a megyei börtön előtt összegyűlt tömegre tüzet nyitottak, sikerült a további vérengzést megakadályoznia. Egy nappal később a Győri Nemzeti Tanács elnökségének tagja és

az értelmiségi tanács elnöke lett. A mosonmagyaróvári sortűz után igyekezett csillapítani az indulatokat, de nem tudta megakadályozni a bosszút. Ennek ellenére a sortűz elkövetői közül néhány személyt sikerült megmentenie. A forradalom alatt végig a Nagy Imre-kormány híve maradt, ellenezte a dunántúli ellenkormány létrehozását. 1956. október 28-án kizárták a győri Nemzeti Tanácsból. A forradalom bukása után a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedéssel és gyilkosságra való felbujtással vádolták. Első fokon a Győri Megyei Bíróság 1957. június 10-én

*Neki köszönhetjük Jókai Mór
A kőszívű ember fiai című re-
gényének színházi változatát is.*

halálra ítélte. Bár neves művésztársai Kádár Jánosnál jártak közben az érdekében, s szóbeli ígéretet kaptak tőle, hogy kegyelmet ad, 1958. január 15-én kivégezték.

Rácz János

Zalaváry Lajos

Építész

Budapest, 1923. június 1. – Budapest, 2018. február 13.

Zalaváry Lajos kivételes helyet foglal el a magyar építészet 20. és 21. századi történetében: hosszú és termékeny pályáján keresztül lehet megérteni, milyen közvetlen kapcsolat van a századforduló magyar építésze és a jelen között. Életműve az elődök gazdag tapasztalataiból merítve, azokat a kor igényeihez igazítva teljesedett ki.

Számára az épület elsősorban védelmet nyújtó, befogadó hajlék, derűs hangulatot árasztó, céljukat okosan és gazdaságosan kiszolgáló terek sora. Egyedi, markáns homlokzatai a hely, a funkció, a környezet összképét tükrözik. Térformálását az épület arányrendszerének helyes kialakítása, a gazdaságosság és a harmóniára törekvés vezette.

1942-ben kezdte tanulmányait a budapesti József Nádor Műegyetemen. 1944-ben az évfolyamát Németországba vitték, onnan a háború végén Dániába menekültek. Csak 1947-ben térhetett vissza Magyarországra. A skandináv modernizmussal való megismerkedése erős hatást gyakorolt építészetére. 1949-től a Középülettervező Iroda (a későbbi KÖZTI) munkatársa lett, és egészen a nyugdíjazásáig itt dolgozott. Korai munkái közül kiemelkedik a jászberényi tisztasági fürdő épülete (1964), amelyben Bartók és Kodály nyomán kísérletet tett a modern építészet formavilágának kibővítésére a falusi építészetben talált ősi mintákkal.

Kísérletet tett a modern építészet formavilágának kibővítésére a falusi építészetben talált ősi mintákkal.

Nevéhez emblematikus épületek fűződnek (budapesti Nagyothallók Állami Intézete, 1966; a keszthelyi Festetics-kastély rekonstrukciója, 1966–1986). A veszprémi Úttörők Háza (1982) és a gödöllői Biotechnológiai Kutatóközpont (1989) a magyarországi posztmodern építészet fontos példái.

Legismertebb budapesti épületei a Hotel Atrium Hyatt (1982) és a Kelet-Nyugat Kereskedelmi Központ (1991). Jelentős műve Nagykanizsán a Városi Könyvtár (2001) és a Medgyaszay-ház rekonstrukciója (2006). Számos kortárs hazai építész őt tekinti szakmai példaképének.

Götz Eszter

Melis György

Operaénekes (bariton)

Szarvas, 1923. július 2. – Budapest, 2009. november 27.

Szlovák paraszti családból származott, egy Szarvas környéki tanyán született. Elemi és középiskoláit szülővárosában végezte, a helyi evangélikus gimnáziumban érettségizett 1943-ban. A szarvasi evangélikus templomban kezdett el énekelni, Bartos Pál, a gyülekezet lelkésze fedezte fel zenei tehetségét – az ő támogatásával kezdte meg tanulmányait a Budapesti Műszaki Egyetemen (a szülei ugyanis ellenezték, hogy énekes legyen). Az Építészmérnöki Karon azonban csak egy évet hallgatott (1943/44), közben Rosthy Annie magántanítványaként megkezdte művészi tanulmányait. Rosthy tanácsára 1944 tavaszán felvételizett a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolára, tanulmányait azonban csak a háború befejezése után, 1945-ben kezdhette meg. A Magyar Állami Operaházhoz Tóth Aladár szerződtette 1949-ben (Bizet *Carmen*jének Moraleseként debütált 1949. október 18-án; első főszerepe Donizetti *Don Pasquale* című operájában Malatesta doktor volt 1950. március 24-én). Énekesi oklevelét 1951-ben szerezte meg.

Első külföldi fellépése egy hónapig tartó szovjetunióbeli vendégszereplés volt (Moszkvában, Leningrádban és Kijevben énekelt 1951-ben), első díját 1953-ban, a bukaresti Világifjúsági Találkozón (VIT) szerezte, majd 1954-ben a Prágai Nemzetközi

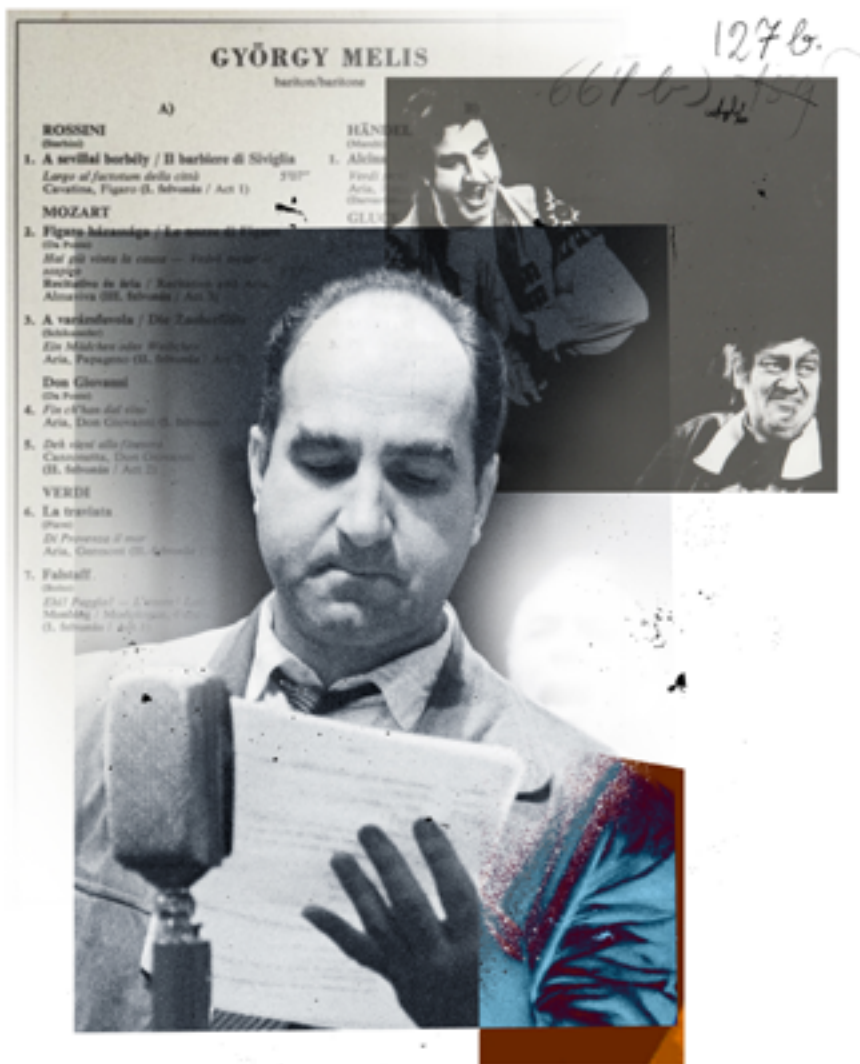
Tavaszi Fesztiválon végzett az első helyen.

A glyndebourne-i ünnepi játékokon 1961-ben első nyugat-európai sikerét aratta Mozart *Don Juan*jának címszerepében (a *Pezsgőóriát* meg kellett ismételnie).

Legjelentősebb alakításai a hősbariton szerepkörbe tartoztak. Oratóriumok szólistájaként és dalénekesként is pódiumra lépett.

Fő erőssége a lírai szerepek megformá-

lása, valamint vígoperákban a féktelen kedélyű, ellenállhatatlan humorú komédiázás, ugyanakkor legjelentősebb alakításai a hősbariton szerepkörbe tartoztak. Oratóriumok szólistájaként és dalénekesként is pódiumra lépett (Johann Sebastian Bach passiói; Johannes Brahms, Hector Berlioz, Gustav Mahler, Franz Schubert, Robert Schumann dalai), s operett- és népzenei előadóként is nagy népszerűségre tett szert.

1989-től a Magyar Állami Operaház örökös tagja, 2003-tól mesterművész. Munkásságát Liszt Ferenc-díjjal (1954, 1959, 1973), Kossuth-díjjal (1962) és Magyar Örökség-díjjal (1998) is elismerték.

Kozák Péter

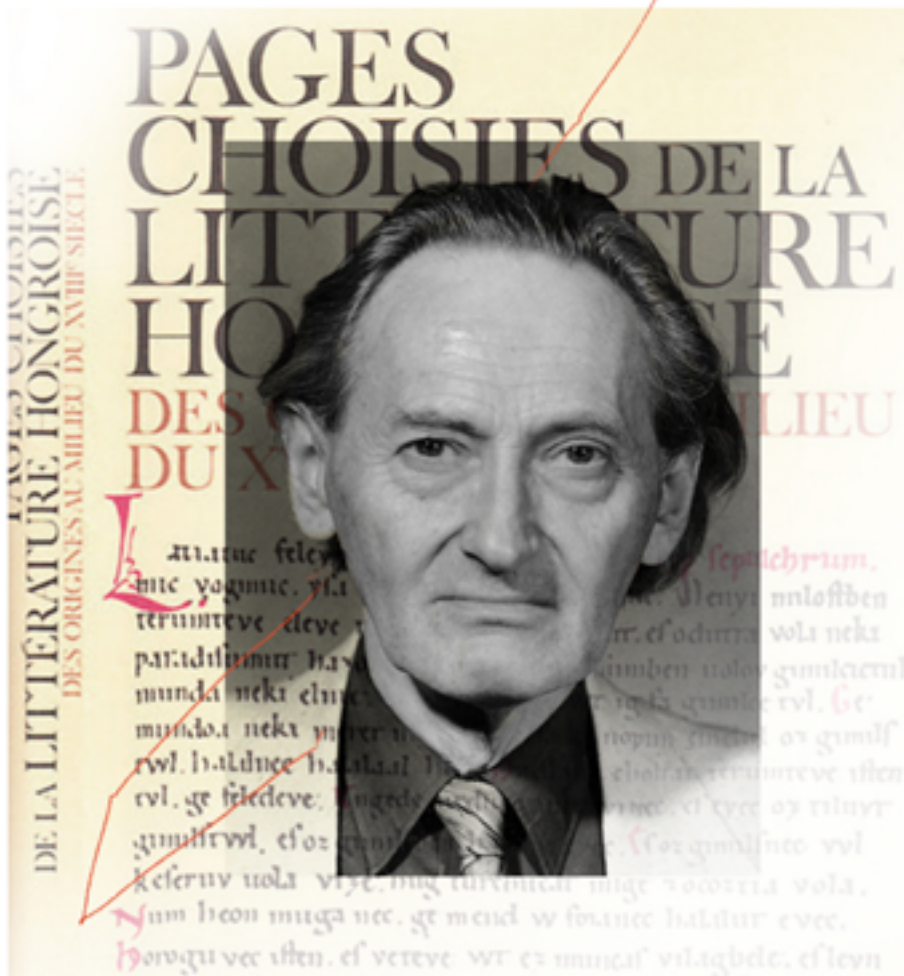
Klaniczay Tibor

Irodalomtörténész

Budapest, 1923. július 5. – Budapest, 1992. május 14.

A kiváló tehetség és szorgalom jegyében valósult meg az az életút, amely Klaniczay Tibor szakmai pályáját jellemezte. Magyar–olasz szakon kezdte el tanulmányait 1941-ben, majd Eötvös-kollégista lett, és 1945-ben diplomázott. 1946-ban bölcsészdoktorrá vált, majd ösztöndíjasként 1947–1948-ban a Római Tudományegyetemen tanult tovább. Az oktatás és a kutatás, illetve a tudományszervezés összefüggő feladatait életének ebben a szakaszában is nagy hozzáértéssel végezte. Miközben 1949 és 1957 között az ELTE BTK Magyar Irodalomtörténeti Intézetének oktatója volt, nagyívű tudományszervezési elképzelései már a Magyar Tudományos Akadémiához kötődtek. Az MTA I. Osztályának szaktitkára (1950–1955), majd az újonnan alapított (1956. január 2.) MTA Irodalomtudományi Intézet igazgatóhelyettese 1983-ig, végül igazgatója lett 1992-ben bekövetkezett túl korai haláláig. Az intézetalapítás diszciplínateremtéssel is járt. Klaniczay 1969-ben hozta létre a Reneszánsz–Barokk Kutatócsoportot, amely 1970-re az intézet Reneszánsz Osztályává, sőt a nemzetközi együttműködés és intézményes kapcsolatépítés központjává vált, Centre de Recherche de la Renaissance elnevezéssel.

Az 1950-es évek közepétől kezdődően Klaniczay saját szakmai életútjában is az MTA került előtérbe, hiszen 1954-ben akadémiai doktori címet szerzett, majd az akadémia levelező (1965), végül rendes tagja (1979) lett. Akadémiai doktori értekezésének könyvváltozatáért (*Zrínyi Miklós*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1954) a Kossuth-díj III. fokozatát érdemelte ki 1955-ben. Klaniczay akadémikusi tevékenységének jelentőségét kellőképpen mutatja az is, hogy az MTA Elnökség tagja volt 1985–1990 között. Az 1980-as évekre Klaniczay megbecsültsége nemzetközi szintű volt: levelezőpartnerei között ott találjuk Peter Burke, Roy Porter, Jacques Le Goff vagy Paul Raabe nevét. Továbbá erős intézményközi kapcsolatokat épített ki Velencében (Fondazione Giorgio Cini) és Wolfenbüttelben (Herzog August Bibliothek), ugyanakkor két rangos vendégprofesszori mandátumot is teljesített: előbb Párizsban (1967), majd Rómában (1975–1979). Az 1925-ben alapított Amerikai Medievalisztikai Akadémia 1973-ban

választotta levelező tagjának, 1976-ban pedig a franciaországi François Rabelais Egyetem (Tours) adományozott Doctor Honoris Causa címet neki.

Az irodalomtörténész Klaniczay az olasz, de implicit módon a neolatin nyelv és kultúra szakértőjeként széles tematikus horizonton mozgott, melynek kezdetei a magyarországi humanizmushoz (Vitéz János, Janus Pannonius), a magyar–olasz kapcsolatok történetéhez illeszkedtek. A reneszánsz, sőt a reformáció irodalmának értő és gyakran

komparatív nézetű megközelítése, majd a barokk-kutatás, Zrínyi életművével a fókuszban képezte azt a folytatást Klaniczay irodalomtörténeti érdeklődésében, amely következetesen tovább vitte a humanista hagyomány vizsgálatát a kora újkor későbbi periódusaiba is. A késő-barokk és a rokokó, tehát a 18. század egyházi irodalma (érdeklődése homlokterében Hermányi Dienes Józseffel) képezte azt a kronológiai határt, amely lezárta Klaniczay irodalomtörténeti univerzumának terét és idejét. Ezt a sokirányú érdeklődést hűen leképezik a fontosabb publikációk is. A Zrínyi-témát egyetemi és akadémiai doktori értekezéseiben dolgozta ki, ezt követték az igazán nagy meritések, szinte évtizedenként egy-egy tematikus tanulmánykötet: *Reneszánsz és barokk* (1961), *A múlt nagy korszakai* (1973), *Hagyományok ébresztése* (1976), *Pallas magyar ivadékai* (1986). 1993-ban, szomorú lezárásaként ennek az impozáns sorozatnak, posztumusz kiadásban jelenhetett csak meg az úgynevezett proto-akadémiákat és tudós humanista csoportosulásokat bemutató dolgozata, *A magyarországi akadémiai mozgalom előtörténete* (1993) az általa indított *Humanizmus és Reformáció* könyvsorozatban.

Klaniczay irodalomtörténeti habitusának meghatározó összetevője volt a textológiai iskolázottság és ennek diszciplináris fejlesztése. Referátuma alapján az MTA Irodalomtörténeti Intézete vitát folytatott a kritikai kiadásokról és a forráskiadások textológiai elveiről 1959-ben. Ugyancsak az ő kezdeményezésére jött létre az MTA

Olyan többlepcsős stratégiát dolgozott ki, amelynek célja a határon túli források összegyűjtése és kiadása volt.

keretében működő *Textológiai Munkabizottság* (1960. május 31.). Tudatosan fejlesztette a textológiai paradigmát, irányadó írásban vette vita tárgyává a felszabadulás utáni magyar textológia helyzetét (*A textológiai munka problémái*, 1962). Klaniczay intézményes

kutatói és tudományszervezési erőfeszítéseiből egyenesen következett egy irodalomtörténeti szintézis megteremtése. 1964–1966 között jelent meg hat kötetben *A magyar irodalom története*, amelynek a kora újkort lefedő két kötete Klaniczay irányítása alatt és szerkesztésében látott napvilágot (*A magyar irodalom története 1600-ig*, illetve *A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig*). A kora újkori magyarországi irodalomtörténet-írás diszciplináris és intézményes kimunkálásának másik fontos előmozdítói voltak a Klaniczay által indított szakmonográfiákat és forráskiadásokat közreadó könyvsorozatok, illetve az 1970-ben elindított Rebakucs-konferencia elnevezéssel kanonizált, ma is élő szakmai fórum.

Ennek a gazdag életútnak lenyűgöző eredményeit egy 1953-as esemény már előrevetítette. Klaniczay ugyanis az MTA I. Osztály szaktitkáráként a román–magyar kulturális egyezmény keretében 1953 nyarán bukaresti utazással egybekötött két hónapos erdélyi tartózkodása alatt Kolozsvárott, Nagyenyeden, Gyulafehérvárott, Nagyszebenben, Marosvásárhelyen, Székelyudvarhelyen és Székelykeresztúron végzett könyvtári és levéltári kutatást. Az 1953-as látogatást követően Klaniczay olyan többlepcsős stratégiát dolgozott ki, amelynek célja a határon túli források összegyűjtése és kiadása volt. Kiépítette azt a tudománylogisztikát és intézményes hátteret, amely lehetővé tette egy komplex kutatási gyakorlat kialakítását, így 1974 decemberében programjavaslatot tett közzé *A nemzeti kultúra értékeinek és emlékeinek feltárása és rendszerezése* címmel. A program egyik prioritása az összes határon túli kulturális érték (szöveg és artefactum) feltárása és megőrkítése volt. 1982-ben létrejött a *Kulturális és történelmi emlékeink feltárása, nyilvántartása és kiadása* elnevezésű kutatási főirány, amely 1985 és 1990 között *A művelődési folyamatok és történelmi kulturális hagyományaink kutatása* című országos középtávú fejlesztési tervbe (OKKFT) tagolódott be. 1990 tavaszától a magyarságkutatási programmal összekapcsolódva *A Kárpát-medence népei, nemzetiségei történetének kutatása, kulturális emlékeink feltárása és közzététele* címmel kormányzati szinten kiemelt kutatássá alakult át. Klaniczay 1991. november 29-én a *Kulturális és történelmi emlékeink feltárása, nyilvántartása és kiadása* elnevezésű program elnökségének beszámolót készített, melyben az 1986–1991 közötti periódus eredményeit sorolta elő, a legfontosabb kritikai kiadások addigra elkészült kötetektől a nyolckötetesre tervezett *A magyar irodalomtörténet bibliográfiája* című kiadványig, beleértve az adattárakat vagy a nem kritikai igényű szövegkiadási sorozatokat is.

Klaniczay Tibor életútja lenyűgöző: irodalomtörténészként és tudományszervezőként nem kevesebbet ért el, mint a régi magyar irodalom kutatásának diszciplináris megteremtését és intézményes működtetésének hosszú távú fenntartását.

Tóth Zsombor

Pekár Imre

Gépészmérnök, malomipari szakember

Rozsnyó, 1838. december 9. – Budapest, 1923. július 12.

1854-től a bécsi polytechnikumban tanult, majd Karlsruhéban szerzett mérnöki oklevelet. 1859-től Angliában, utána Franciaországban dolgozott, 1863-ban tért vissza Magyarországra.

Az 1870-es évek közepén dolgozta ki lisztvizsgálati módszerét, amelyre 1876-ban kapott szabadalmat. Módszere, vagyis a pekározás a liszt tisztaságáról, korpamentességéről, továbbá az őrlés rész- és végeredményéről ad tájékoztatást a szakembernek. A Pekár-minta szárazon, nedvesen és megszáradt állapotban is nélkülözhetetlen segédeszköze a lisztvizsgálatnak, ezért világszerte máig mindenütt használják.

Nagy tekintélyre tett szert, 1878-ban felkérték a párizsi világkiállítás gabonaosztálya zsűrijében való részvételre is.

1881-től kezdve a Magyar Leszámítoló és Pénzváltó Bank igazgatója volt, e posztot 1909-ig töltötte be. 1893 és 1911 között tőzsdetanácsos és tőzsdebíró, egyben tagja a tőzsdeigazgatóságnak. Legfőbb érdeme, hogy ő kezdeményezte a közraktárak alapítását, s ezek sorában a fiumei elevátor létesítését is.

1921-ben választották az MTA tiszteleti tagjává, emellett a Ferenc József-rend lovagja (1878), a francia Becsületrend tisztje (Légion d'honneur, 1878) és a III. osztályú Vaskorona-rend tulajdonosa (1901) lett.

Elismert műgyűjtő volt, mintegy 2000 darabból álló gyűjteményt tudhatott magáénak, köztük számos értékes porcelán-, fajansz- és üvegtárgyat, továbbá ezüstből, aranyból, ónból készült edényeket.

A pekározás a liszt tisztaságáról, korpamentességéről, továbbá az őrlés rész- és végeredményéről ad tájékoztatást a szakembernek [...] világszerte máig mindenütt használják.

Gazda István

Gerster Béla

Vízépítő mérnök

Kassa, 1850. október 20. – Budapest, 1923. augusztus 3.

A Korinthoszi Csatornaépítő Vállalat igazgató-főmérnöke, a csatorna tervezője és a kivitelezési munkálatok vezetője.

Középiskoláit Kassán végezte, műegyetemre Bécsbe járt. Magyarországon a Ferenc-csatorna Társulat főmérnökeként (1877) vezette a szapárújvidéki csatorna (Ferenc József-csatorna) építését.

A Panama-csatorna nyomvonalának kitűzésére kiküldött nemzetközi expedíció tagjaként szerzett hírnevet, ezért – Türr István javaslatára – vele terveztették meg a Korinthoszi-csatornát. Az építés 1882-ben a görög király kapavágásával kezdődött, Gerster pedig a Korinthoszi Csatornaépítő Vállalat igazgató-főmérnöke, a csatorna tervezője és a kivitelezési munkálatok vezetője lett. A csatorna építésében mellette még négy magyar mérnök vett részt: Kauser István, Nyári László, Pulszky Garibaldi és Steghmüller István.

A munkák során az ekkor legmodernebbnek számító úgynevezett angol bevágási rendszert alkalmazták. A csatorna hossza 6345 méter, mélysége 8,5, szélessége 25 méter. Az építkezés legjelentősebb feladata, a nyolcvan méter magas szoros átvágása az ő nevéhez fűződik (8000 munkással vitte végbe ezt az építéstörténeti bravúrt). A csatorna 1893 augusztusában készült el. Az építkezésekről *A korinthusi földszoros és átmetszése* (1894) című magyar, majd egy 1896-ban Budapesten megjelent francia nyelvű könyvében számolt be részletesen.

Ő végezte az Athén–Larissza–Tempevölgyi-vasút kitűzését is (1881–1886). Két kikötőt és hidat is építettek a peloponnészoszi vasút részére.

Magyarországra végleg visszatérve főleg vasútépítéssel foglalkozott, tizenhárom vasútvonal tervezését és építését irányította. 1919-ben a Duna–Tisza-csatorna Építési Igazgatóságát vezette.

Gazda István

Megnyitotta kapuját az Erzsébet Tudományegyetem Pécsen

1923. október 14.

A Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetemet 1912-ben alapították Pozsonyban, de az oktatás csak 1914 őszén indult meg a jogi karon. Amikor 1918-ban a bölcsész- és orvoskaron is megkezdődött az oktatás, az egyetem vezetése már aggodalommal figyelte a hadi helyzet alakulását. 1919 januárjában a város cseh megszállásával az egyetem működése veszélybe került, majd szeptemberben a cseh-szlovák kormány bizottsága át is vette a vagyont. Az oktatók és hallgatók többsége Budapestre menekült. Az átmenetileg a magyar fővárosban, a szintén menekülni kényszerült kolozsvári tudományegyetemmel együtt működő intézményről 1921-ben döntött úgy a nemzetgyűlés, hogy munkáját Pécsen folytassa.

Száz éve, 1923. október 14-én, az ünnepélyes tanévnyitóval kezdődött meg az egyetem (jogutódokon keresztüli) máig tartó pécsi korszaka. A város szerb megszállásának (1918–1921) felszámolása után szükség volt a két évig tartó felkészülésre, a felsőoktatási intézmény infrastrukturális kereteinek a kialakítására. A pécsi polgármester (Nendtvich Andor), a megyéspüspök (Zichy Gyula) és a már pozsonyi alapítás munkálataiban is aktív Pekár Mihály orvosprofesszor, valamint a kormányzat összefogásának eredménye volt az, hogy hiányokkal, de sikerült megteremteni a jogi, bölcsészettudományi és orvosi kar működésének alapjait. Komoly feladat volt a klinikák hálózatának kialakítása, mely részben a város egészségügyi intézményeinek átadásával valósult meg. A főreáliskola Rákóczi úti új épülete lett a központi igazgatás és a karok intézeteinek otthona, a püspöki könyvtár és a joglyceum épületét a püspökség bocsátotta az egyetem rendelkezésére. A következő évek feladata lett a professzorok lakáshelyzetének megoldása, valamint a diákság kollégiumainak és menzájának felállítása.

Az Erzsébet Tudományegyetem Pécsre költözésének a Trianon utáni városra és a régióra gyakorolt pozitív gazdasági, társadalmi, szellemi hatását nehéz túlbecsülni. Az ide költöző oktatók, a növekvő számú hallgatóság önmagában keresletet jelentettek az élelmiszerektől az ingatlanokig, az éttermektől a könyvesboltokig. Az egyetem kiszolgáló és adminisztratív munkaerőt, ápolókat, orvosokat is foglalkoztatott, így több

száz új munkahely létesült Pécsen. A helyi vállalkozások részt vettek az átépítések meg- az új beruházások munkálataiban, és az egyetem beszállítóivá váltak.

A jogi kar oktatóinak jó részét a korábban itt működő Püspöki Joglyceum tanári kara alkotta, így például az egyházjogász Késmárky István, a statisztikus és közgazdász Vasváry Ferenc és a nemzetközi jogász Faluhelyi Ferenc. Hozzájuk csatlakoztak olyan kitűnő professzorok, mint Bozóky Géza (kereskedelmi és váltójog), Kérészy Zoltán (jog- történet), Molnár Kálmán (nemzetközi jog), Irk Albert (büntetőjog) és Falcsik Dezső (ke- reskedelmi és váltójog). A korszak legjelentősebb beruházása a főépület új szárnyának,

A klinikai hálózat nemcsak az orvoscépzésben és a kutató- munkában járt elől, hanem magasabb szintű ellátást is nyújtott a város és a régió lakosságának.

a jogi kar új otthonának a megépítése volt, ahol az 1934/35-ös tanévtől indult meg az oktatás. Tanárait és hallgatóságát tekintve a bölcsészeké volt a legkisebb kar, de olyan kiváló professzo- rokkal, mint a germanista Thienemann Tivadar, az ókortörténész Kerényi Károly, a történész Holub József vagy a filozófus Halasy-Nagy József. Az orvosi kar professzori gárdáját a biofizikus

Rhorer László, a vegyész Zeichmeister László, a patológus Entz Béla, a farmakológus Mansfeld Géza, az élettanprofesszor Pekár Mihály és az anatómus Tóth Zsigmond fémjelezte. A klinikákról a belgyógyász Ángyán János, az ideggyógyász Reuter Camillo, a bőrgyógyász Beck Soma és a szülész Scipiades Elemér nevét kell kiemelnünk. A klinikai hálózat nemcsak az orvoscépzésben és a kutatómunkában járt elől, hanem magasabb szintű ellátást is nyújtott a város és a régió lakosságának. Az egyetem ne- gyedik kara a Sopronban működő evangélikus hittudományi kar lett, mely 1930-ban önálló épületet kapott. Fitz József és Domanovszky Ákos igazgatók alatt egy modern Egyetemi Könyvtár került kialakításra a Püspöki Könyvtár anyagának továbbfejlesz- tésével. Várkonyi Nándor könyvtárosnak a város kulturális életét gazdagító irodalom- szervező és szerkesztői tevékenysége is ehhez az intézményhez köthető.

A hallgatóság számára létesített kollégiumok közül a Maurinum emelkedik ki, mely a kor európai színvonalán biztosított nemcsak lakhelyet és menzát, de tovább- képzési lehetőséget is. A sportélet a Pécsi Egyetemi Atlétikai Club (PEAC) keretei között zajlott. A közéleti szerveződés keretei a korszakban a bajtársi egyesületek voltak, melyekből több is működött az egyetemen.

Lengvári István

Semsey Andor

Nagybirtokos, az ásványtan és a földtan tudós búvárlója,
akadémikus, mecénás

Kassa, 1833. december 22. – Budapest, 1923. augusztus 14.

Előbb jogot hallgatott, majd a hohenheimi és magyaróvári gazdasági akadémiákon folytatta tanulmányait. Később Európa fejlettebb mezőgazdaságú országait tanulmányozta. Az 1860-as évek végén érdeklődése a földtan és az ásványtan felé fordult, nevét több ásvány is őrzi (semseyt, andorit).

Gyakorlatilag teljes vagyonát, több mint kétmillió aranykoronát a hazai tudományos élet támogatására áldozta. Felkereste Európa legfontosabb földtani intézeteit és múzeumait, s számos ásvány- és kőzetgyűjteményt vásárolt múzeumaink számára. Nevéhez fűződik *A Magyar Nemzeti Múzeum meteorit gyűjteménye* című kötet összeállítására (1886), amelyhez az alapot egyik vásárlása biztosította.

Támogatta Herman Ottó kutatásait, Eötvös Loránd gravitációs kísérleteit, a geológusok és geográfusok kutatásait és külföldi útjait. Az ő támogatása tette lehetővé a Balaton-monográfia kiadását is. 1890-ben százezer forintos alapítványt hozott létre a Magyar

Az 1860-as évek végén érdeklődése a földtan és ásványtan felé fordult, nevét több ásvány is őrzi (semseyt, andorit).

Tudományos Akadémia szakkönyvkiadásának javára, és nagy összeggel járult hozzá az 1895-ben életre hívott Eötvös Kollégium alaptőkéjéhez. Semsey 1895-ben százezer aranykoronát ajánlott fel egy új székházra, amelyet Lechner Ödön díjnyertes tervei alapján igen rövid idő alatt felépítve az uralkodó nyitott meg 1900. május 7-én. Miután a Földtani

Intézet épületének minden második tégláját Semsey fizette, a működésre, a könyvtárra, a múzeumra és a laboratóriumokra még ennél is többet költött.

Gazda István

SEMSEY ANDOR.

Czillich Anna

Festőművész

Eger, 1899. május 25. – Budapest, 1923. augusztus 18.

A kortársak egybehangzó véleménye szerint a fiatalon elhunyt Korb Erzsébet mellett nemzedéke nagy ígéretének tartották. 1917–1923 között járt a Képzőművészeti Főiskolára, ahol Glatz Oszkár növendéke volt. Szülei már kiskorától magukkal vitték olaszországi, franciaországi, tuniszi útjaikra. 1917-ben megfordult Nagybányán, emellett nagy hatással volt rá a kecskeméti művésztelep Ernst Múzeumban megrendezett 1919-es kiállítása: kora legnagyobb festőjének Mednyánszky Lászlót és Iványi Grünwald Bélát tartotta. Érdekelte a természettudomány, de nagyvárosi idegenségére, szorongásaira, művészi kételyeire és kialakult tüdőbetegségére a művészetben és kedvenc íróinál talált menedéket: Byron, Goethe, Baudelaire, Wilde, Ibsen, Dosztojevszkij és Schopenhauer társaságában érezte jól magát. Beethoven, Wagner zenéje visszhangzott benne, borongós jeleneteinek, kendőzetlen önarcképeinek, sötét tájképeinek, megroskadó alakjainak közvetlen rokonát Vaszary János világháború utáni drámai festészetében találjuk meg.

A kortársak egybehangzó véleménye szerint [...] nemzedéke nagy ígéretének tartották.

1924-ben rendezték meg hagyatéki kiállítását az Alkotás Művészházban, ebből az alkalomból jelent meg Bálint Jenő kis bemutatókönyve. A Képzőművészek Új Társasága (KUT) 1925-ben rendezett második kiállítására meghívta a korábban együtt dolgozó barátnőket: Járitz Józsat, Kiss Vilmát és posztumusz Czillich Annát. Ekkor jelent meg Kállai Ernő *Új magyar piktúra* című könyve, amelyben két rajzát reprodukálva láttató erejű mondatokat szentelt művészetének. Egy-egy kiállításra beválogatott rajzai és festményei mellett 1925-ben megjelent naplója őrizte meg a „magyar Baskircsev Mária” emlékét.

Szücs György

Csilléry Klára, Király Péterné

Etnográfus, muzeológus

Budapest, 1923. augusztus 30. – Budapest, 2002. június 25.

Szőnyi István tanítványaként festőművészeknek készült, 1947-ben a Magyar Képzőművészeti Főiskolán rajztanári oklevelet szerzett. Néprajzkutatói tevékenységéhez a döntő indítást a Teleki Intézet Táj- és Népkutató Osztálya által 1943-ban szervezett gyűjtésre felkészítő tanfolyam, valamint az azt követő erdélyi gyűjtőmunka adta. A kutatótábor követően tanára, Ujvári Béla és felesége, Kerékgyártó Adrienne által nyújtott útmutatásoktól ösztönözve 1946-ban önálló gyűjtésbe kezdett Baranya vármegyében. Gyűjtése alapján készítette el *Szőkrönyök Sumonyból és Cserdiből* című szakdolgozatát (a Képzőművészeti Főiskolán, 1947-ben). A dolgozat alapján Vargha László, a Néprajzi Múzeum főigazgatója felkérte a Bútorgyűjtemény kezelésére.

A szolgálat elvállalása után beiratkozott a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karára (1950-ben már az ELTE BTK-n szerzett néprajz-művészettörténet szakos muzeológus oklevelet; 1970-től a néprajztudományok kandidátusa, 1993-tól doktora; 1979-től a Magyar Képzőművészeti Főiskola főiskolai tanára, 1993-tól emerita professzora).

A népi lakásberendezéssel és a népművészettel kapcsolatos kutatásai elismeréseként bízták meg 1970-ben a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum Muzeológiai Osztályának vezetésével. A népi bútorművesség tanulmányozását összekapcsolta a faipar

Az első, aki filmen örökítette meg egy népi mesterség fogásait, így jelentős bizonyítékokat tárt fel egy népi bútor „születéséről”.

vizsgálatával; élő gyakorlatban sikerült megfigyelnie Szuha után a legrégebb szerkesztésű bútorarab, az 'ácsolt láda' készítését. Újszerű továbbá az egyes tárgyakban rejlő összes információ feltárására való törekvése: a tárgyak felületének vizsgálata, a festett bútorok festési rétegeinek elemzése, a tárgyakon lévő nevek, évszámokból, kopásokból, javításokból levonható tanulságok összegzése.

A Szuha után rögzített ácsoltláda-készítés volt az első Magyarországon, amely közvetlen megfigyelés alapján készült. Korábban a kutatók az adatközlők elbeszélései alapján rögzítették a készítési módot, gyűjtötték

össze a tevékenységgel kapcsolatos néprajzi emlékeket, nyelvi kifejezéseket, egyéb tényeket. K. Csilléry Klára volt az első, aki filmen örökítette meg egy népi mesterség fogásait, így jelentős bizonyítékokat tárt fel egy népi bútor „születéséről” (in statu nascendi...). Az alkotóknak és az alkotásoknak ez az elemző vizsgálata egész életét végigkísérte a falusi templommenyezetek és szószékek, hegedűhátú székek, ácsolt ládák és egyéb egyedi népi bútorműves tárgyak dokumentációjában is.

Kozák Péter

Szabadváry Ferenc

Vegyéssz mérnök, tudomány- és technikatörténész

Kőszeg, 1923. szeptember 1. – Budapest, 2006. május 21.

A Nemzetközi Tudománytörténeti és Tudományfilozófiai Unió magyar nemzeti bizottságának elnökeként külföldi tudománytörténeti kongresszusokon – hazánkat képviselve – számos előadást tartott a kémia magyarországi históriájáról, köztük a selmeci bányászati akadémia és az azt mintául tekintő párizsi műegyetem kapcsolatáról.

Szőkefalvi-Nagy Zoltánnal együtt megírta a kémia magyarországi történetét. Részt vett a Budapesti Műszaki Egyetem Vegyész mérnöki Kara történetének lejegyzésében. Az analitika történetéről írt angol nyelvű könyve komoly nemzetközi elismerésben részesült: Dexter-díjat kapott. A sokkötetes *Dictionary of Scientific Biography* munkálataiban is részt vállalt.

Tagja volt a Nemzetközi Tudománytörténeti Akadémiának, a Német Orvostudományi Társaságnak, a Tudománytörténet és Filozófia Nemzetközi Uniójának és a Műszaki és Tudományos Múzeumok Nemzetközi Szövetségének. Kezdeményezte megalakulását, és elnöke volt az Európai Kémikus Egyesületek Szövetsége Kémiatörténeti Bizottságának, a Magyar Tudományos Akadémia Tudomány- és Technikatörténeti Komplex Bizottságának, valamint a Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége tudomány- és technikatörténeti bizottságának.

Könyvet írt Lavoisier-ről, a kémiai elemek felfedezésének történetéről és a magyar kémia művelődéstörténetéről, emellett mintegy négyszáz hazai és külföldi tudomány- és technikatörténeti publikációja ismeretes.

Az analitika történetéről írt angol nyelvű könyve komoly nemzetközi elismerésben részesült.

Gazda István

Fejes Endre

Író

Budapest, 1923. szeptember 15. – Budapest, 2015. augusztus 25.

A négy polgári osztály elvégzése után szabóinasnak állt, majd tizenhét éves korától vasesztergályos tanuló volt. 1944-ben besorozták, de megszökött a hadseregből, és Budapesten bujkált. 1945–49 között Németországban, Franciaországban, Svájcban, Hollandiában, Olaszországban, valamint Belgium legmélyebb szénbányáiban dolgozott munkásként. Hazatérése után a Bosch-gyárban lett esztergályos. 1951-ben disszidálási kísérlete miatt Kistarcsára internálták, ahol négy évet töltött, majd szabadulása után segédmunkásként, esztergályosként dolgozott.

A nehéz fizikai munka mellett kezdett el rövid történeteket írni a munkáséletéről. Első publikációi 1955-ben jelentek meg. 1958-ban látott napvilágot első kötete, *A hazudós* címmel, majd 1966-ban a második, a *Vidám cimborák*.

Mindkettő a külvárosban, gyárakban dolgozó fiatalokról szól, akik hol megpróbálják tudatosan alakítani az életüket, hol visszacsúsznak az ösztönös vegetálásba. Fejes nagy szeretettel, humorral és nosztalgiaiával ábrázolja ezekben a kötetekben szűkebb pátriáját, „az ezerszer áldott nyolcadik kerületet” is. A kritikusok később az igazi áttörést hozó könyv, a *Rozsdatemető* előkészületeiként értékelték e köteteket.

A regény 1962-ben jelent meg, és azonnal óriási sikere lett. Hamar lefordították több mint harminc nyelvre, rengeteg kritika jelent meg róla, az egymást követő kiadásokat elkapkodták, és számos lapban széles körű társadalmi vita indult róla. Valóságos bestseller lett, pedig nélkülözte a lektúrre jellemző fordulatokat: társadalmi problémát és kritikát fogalmazott meg.

A *Rozsdatemető* műfaját a kritikusok többféleképpen próbálták meghatározni: családregényként, riportként, riportázs-regényként, dokumentumként, krónikaként is szokták azonosítani, de a krimimotívum miatt a kritikákban előfordul a detektívregény, az

Számos műfajban alkotott; írt novellákat, regényeket, színműveket, esszéket, s nagy sikerű televíziós filmek és színpadi előadások születtek műveiből.

[8-2886]

oknyomozó regény kategóriája is. A műben első ízben jelent meg a lumpenproletariátus a magyar irodalomban, ami azért is keltett óriási feltűnést, mert a létező szocializmus világában ennek a társadalmi rétegnek a pusztai létezése is tabu volt.

A regény címéről is szolgáló gyári roncsstelep a kudarcos, kisiklott életek metaforája. A kitörés lehetetlensége, az egzisztenciális és térbeli szűkösség jellemzi a Hábetler család tagjainak a sorsát, nemzedékekre visszamenően. Az első világháborútól a hatvanas évekig ismerjük meg az életüket, melyből minden jobbra, magasabbra törekvés, tudatosság hiányzik, megmaradnak valamilyen vegetatív-ösztönös szinten. A regény vissza-visszatérő fordulata, hogy jeles családi alkalmakkor Pék Mária halat ránt, és túrós csuszát főz – ez jelent számukra kilépést a mindennapokból.

A narrátor azt igyekszik kideríteni, mi készítette ifjabb Hábetler Jánost arra, hogy szóváltás közben megölje a sógorát, hogyan keletkezett a gyilkos indulat a fiatalemberben, aki a család tagjai közül egyedüliként érzékeli: nincs rendben az, ahogyan élnek. Csapdában vergődik, és megfogalmazni sem tudja, mi a gondja a család

A Rozsdatemető [...] bestseller lett, pedig nélkülözötte a lektűrre jellemző fordulatokat: társadalmi problémát és kritikát fogalmazott meg.

életformájával, és hogyan lehetne más utakat találni. A tehetetlenség váltja ki belőle a gyilkos indulatot. A „hábetlerizmus” egy életforma jelölőjévé is vált, a szűkösségbe beleragadt, tehetetlen, többre jutni képtelen kisemberé.

A következő, az 1969-ben megjelent regény, a *Jó estét, nyár, jó estét, szerelem* cselekménye is egy gyilkosság körül bonyolódik. Ennek a helyszíne nem a nyolcadik kerület vagy a munkáslakások, hanem csillogó szállodák, a belváros és balatoni nyaralók. Ebben a világban próbál boldogulni egy magát görög diplomatának kiadó szélhámos munkásfiú, aki csinos lányokat csábít el, így akar kitörni abból a közegeből, ahová származása és készségei beszorítják. Az egyik lány aztán leleplezéssel fenyegeti, ő pedig félelmében meggyilkolja. Ezt a regényt már sokkal kevesebb lelkesedéssel fogadta a kritika, többen szóvá tették, hogy kevésbé érthető benne a determináció problémája, mint a *Rozsdatemető*-ben. A regényből készült színdarab azonban újra meg újra műsorra kerül a színházakban.

Fejes Endre számos műfajban alkotott; írt novellákat, regényeket, színműveket, esszéket, s nagy sikerű televíziós filmek és színpadi előadások születtek műveiből. A Digitális Irodalmi Akadémia alapító tagja. Munkásságát több szakmai díjjal ismerték

el: SZOT-díj (1958); A kisfilmszemle forgatókönyvdíja (1960); József Attila-díj (1963); Kossuth-díj (1975); A Fővárosi Tanács művészeti díja (1979); Nagy Lajos-díj (1992); A Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztje, polgári tagozat (1993); Pro Urbe Budapest (1999); Hazám-díj (2001); A Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztje a csillaggal, polgári tagozat (2003); Prima Primissima-díj (2009); Babits Mihály Alkotói Emlékdíj (2011); s posztumusz Józsefváros díszpolgára is lett (2018).

Deczki Sarolta

Kabos [Krausz] László

Színész

Sárvár, 1923. szeptember 28. – Budapest, 2004. szeptember 26.

Zsidó kispolgári családban született. Gyermekkorában elhatározta, hogy színész lesz, de tervéről az 1938-tól életbe lépett zsidóellenes törvények miatt egy ideig le kellett mondania. Polgári iskolában négy osztályt végzett, ezt követően Budapesten a Magyar Izraelita Kézmű és Földművelési Egyesületben (MIKÉFE) kertésznek tanult. Ekkoriban egy hónapig Rózsashegyi Kálmán színiiskolájába járt. 1943-ban munkaszolgálatra hívták be, 1944-ben családjával együtt deportálták. Mauthausenben érte meg a tábor

felszabadítását. Hazatérése után Budapesten Bálint Lajos író, dramaturg tanította színészmesterségre, és egyengette pályakezdését.

Szókimondó, fanyar humorral, ízes dunántúli tájszó-lással, remek jellemábrázoló tehetséggel formálta meg a pesti kisembert.

A Pódium Stúdióban 1946-ban mutatkozott be egy Anatole France-tréfában; azután a Magyar Színházban a *Janika* című Békeffi István-vígjáték néma szerepében hívta fel magára a figyelmet. Eleinte

esztrádműsorokban lépett fel színészparódiáival, 1947-től a Pódium Kabaréban szerepelhetett. 1951-ben szerződtette a Vidám Színpad. 1980–81-ben a Mikroszkóp Színpad tagja volt. A Vidám Színpadon először kisebb feladatokkal kellett beérnie, de 1952-től már magánszámaival szórakoztatta a közönséget, és bohózatokban is sikert aratott (Molnár Ferenc – Kellér Dezső – Zerkovitz Béla: *A doktor úr*, 1957, 1963; Kállai István: *Majd a papa*, 1958; Bencsik Imre: *Kölcsönlakás*, 1977). Pályája csúcán, 1984-ben önálló műsorral jelentkezett (*Kabos-show*). Szókimondó, fanyar humorral, ízes dunántúli tájszó-lással, remek jellemábrázoló tehetséggel formálta meg a pesti kisembert. Gyakran szerepelt a rádióban és a televízióban; több népszerű filmben bíztak rá főszerepet (*A veréb is madár*, 1969; *Hét tonna dollár*, 1974; *Nyitott ablak*, 1988).

Munkásságát 1958-ban Jászai Mari-, 1983-ban Erdemes Művész-díjjal ismerték el.

Gajdó Tamás

Morvay Judit

Néprajzkutató

Budapest, 1923. október 3. – Budapest, 2002. november 2.

A budapesti tudományegyetemen szerzett diplomát és bölcsészdoktorátust 1948-ban. 1949-ben a Néprajzi Múzeumban kezdte pályáját, és egy kis kitérőt leszámítva, mikor a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjában dolgozott (1950–51), 1972-ig szolgálta az intézményt. Két jelentős gyűjtemény kezelését bízták rá: kezdetben a táplálkozási, majd az abból kiváló/önálló sodó kosárgyűjtemény kezelője lett.

Ezt követően az MTA Néprajzi Kutató Csoport tudományos munkatársa lett 1972-től egészen nyugdíjazásáig. Részt vett az új, nagyobb néprajzi szintézisek előkészítésében, így a 8 részes *Magyar Néprajz*-sorozat *Társadalomnéprajz* című kötetének előkészületeiben, a *Magyar Néprajzi Lexikon* számos szócikkének megírásában, és legfőképp a *Magyar Néprajzi Atlasz* munkálataiban. Utóbbi hiánypótló kiadványban hatalmas munkát vállalt, 74 térképlap elkészítését végezve el.

Kutatási témája a népi táplálkozás és a népi társadalom. Pályája első időszakában a muzeológusi feladatokkal összefüggésben számos táplálkozással összefüggő tárgyi néprajzi gyűjtőútra és azok tudományos feldolgozására vállalkozott. Mint gyűjteményvezető, az 1960-as évektől a *Néprajzi Értesítő*ben rendszeresen beszámolt nemcsak a gyűjtemény gyarapodásáról, hanem a bekerülő tárgyak jellegéről, forrásértékéről, esztétikai sajátosságairól, egyúttal azok funkcionális szempontú elemzését adva. Muzeológusi pályájának ezt az időszakát számos jelentősebb tanulmány tükrözi, melyek közül kiemelkedik a *Népi táplálkozás. (Útmutató füzetek a néprajzi adatgyűjtéshez 6.)*, benne a táplálkozáskultúra kutatói számára szolgáló alapvetésekkel, valamint a Molnár Máriával közösen végzett szatmári kutatásait összegző *Tárgygyűjtés Szatmárban* című munka (1966), melyben szerzőtársával a tárgygyűjtés során felmerülő legfontosabb kérdésköröket tárgyalják (regionális különbségek, specifikumok, a történeti változások értelmezése, a néprajzi tárgy forrásértéke, a társadalmi rétegződés számbavétele stb.).

Morvay Judit minden kétséget kizáróan legfontosabb és legismertebb műve az *Aszszonyok a nagycsaládban* című könyv (1956), melynek olvasóját *A mátraalji palócasszonyok élete a múlt század második felében* kiegészítő alcím segíti a további eligazodásban.

A kisebb változtatásokkal 1981-ben újra kiadott kötetéről Jávor Kata így fogalmaz: „az egyik legszebben megírt néprajzi könyv. Együttérző, belülről láttató stílusa leginkább Kiss Lajoséval rokon. Plasztikus képeiből szinte a Mátra hideg lehelete is megcsapja az olvasót. De nemcsak szép, hanem fontos, s immár megismételhetetlen könyv is Morvay Judité.” Valóban, a magyar néprajzi szakirodalomban ritkaságnak számító (az első kiadás az ötvenes években íródott!) „női

szemszög” nagy erénye a könyvnek. A szerző a palóc nagycsalád modelljét a nők helyzetének plasztikus bemutatásával ismerteti, miközben nem romantizálja a 19. század második felének paraszti világát: ízeltőt kapunk

e letűnt nagycsaládi forma erkölcséből, érzelem- és gesztusvilágból, a gyakran szigorú, hierarchikus berendezkedésről. Kíméletlen részletességgel mutatja be a sokszor ellentmondásos és feszültséggel teli belső működést, a mindkét nem számára hátránnyal járó izolációt, ahol szinte teljesen elkülönül egymástól a férfiak és nők világa. Morvay Judit könyvének legfőbb érdeme, hogy egyetlen összefüggésrendszerben ragad meg egy gazdálkodási és társadalmi szisztémát. Ez teszi művét a magyar társadalomnéprajzi kutatás fontos mérföldkövévé.

A különböző hivatkozásokban gyakran szerepelt neve így: „Sz. Morvay Judit”: ez első férje, Szolnoky Lajos néprajzkutatóra utal. Második férje a szintén száz éve született pályatárs: Diószegi Vilmos. Két lánya született, nekik köszönhetően került tudományos hagyatéka a BTK Néprajztudományi Intézet adattárába.

***Részt vett az új, nagyobb néprajzi szintézisek előkészítésében
[...] Kutatási témája a népi táplálkozás és a népi társadalom.***

Varga Máté

Kormos [Kops] István

Költő, szerkesztő, műfordító

Mosonszentmiklós, 1923. október 28. – Budapest, 1977. október 6.

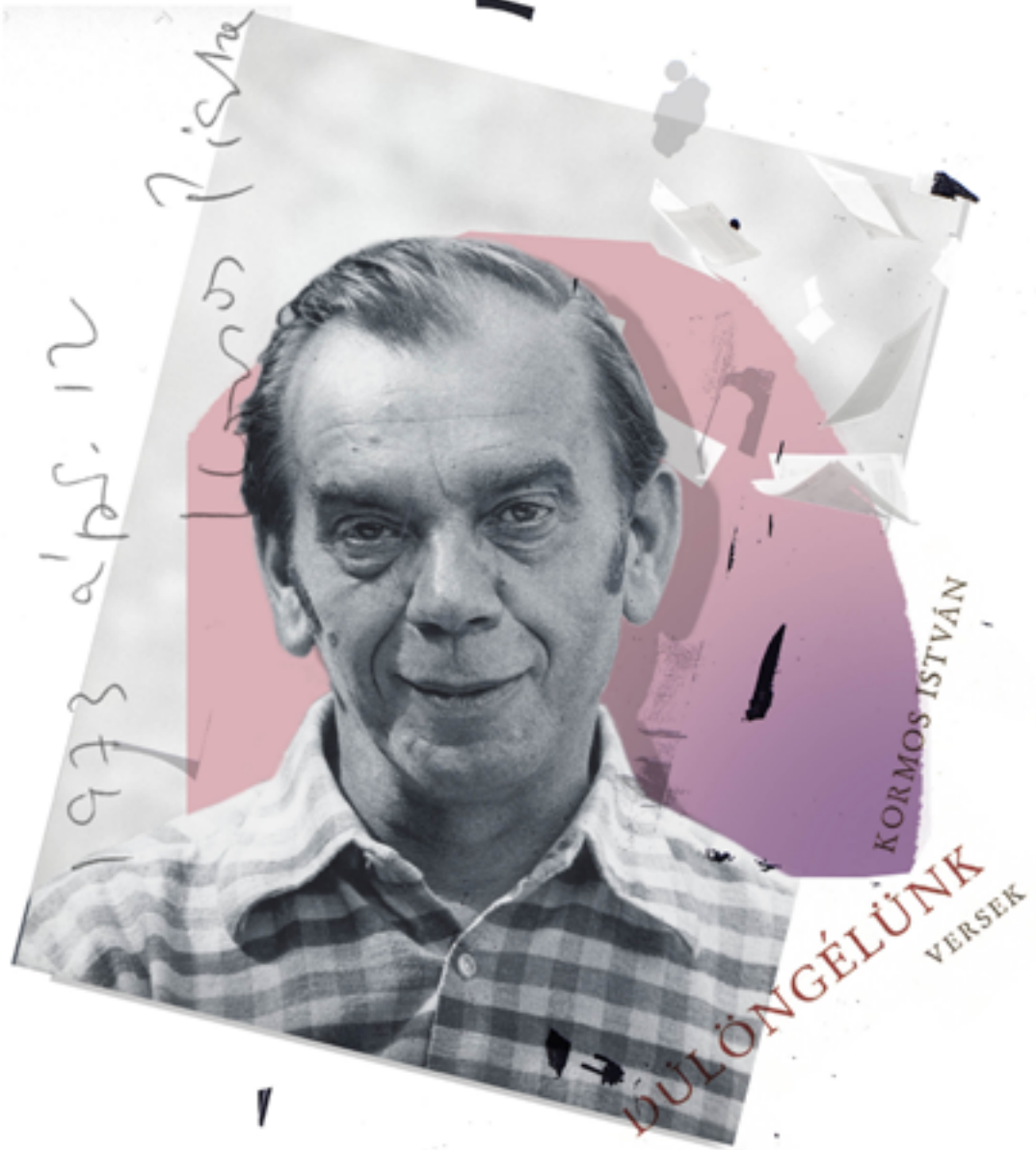
Kormos István azon nagy formátumú költőink egyike, akiknek szépírói munkássága – bár jelentékeny életművet hagytak hátra – újrafelfedezésre, átértékelésre vár. A szerző élete és szakmai pályája egyaránt bővelkedett különös fordulatokban, küzdelmes időszakokban, Kormos már életének korai szakaszában rendkívüli utat járt be. Száz éve született a Győrhez közeli Mosonszentmiklóson, édesapja, Kops Balázs és édesanyja, Kormos Anna a Héderváry-birtok földműves napszámosai voltak. 1925-ben veszítette el édesanyját, aki a következő szülésekor fellépő gyermekágyi lázban halt meg. Felesége halálát követően Kops Balázs újra a Kormos családba nősült, majd Budapestre költözött; Istvánt ekkor a cselédsorban élő nagyszülők nevelték, akik 1928-ban szintén Budapestre települtek. Kormos az édesanyja vezetéknévét 1944-ben vette fel. Ugyanezen évben pesterzsébeti lakásukat bombatalálat érte, ekkor költözött el a nagyszüleitől a később szellemi központtá, értelmiségi találkozóhellyé váló Báthory utcai lakásba.

A szilencium idején gyerekirodalmi munkái mellett műfordítással foglalkozott, szerkesztett, irodalmár- és művészkörökben legendásan élénk társasági életet élt.

Iskolai előmeneteléről, akárcsak életének további eseményeiről, számos történetváltozat maradt fenn. Hiteles források szerint az elemi népiskolát Győrben kezdte, a nyolc osztályt 1930 és 1938 között végezte el, majd felnőttként középfokú képzésben vett részt a Vörösmarty Dolgozók

Gimnáziumában. 1949-ben tanulmányait végleg megszakította. Veleszületett költői tehetségét számos pályatársa méltatta, Lator László szerint Kormos „a dalnak, a chansonnak csak Apollinaire-hez, József Attilához és Weöres Sándorhoz fogható mestere”.

Első verseivel húszévesen jelentkezett. Írói nevelődésében fontos szerepet játszott Szijgyártó László, aki ekkor a *Magyar Út* főmunkatársa volt, és akit Kormos később „egyetemen kívüli egyetemi tanárának” vallott. A háborút követően a Püski Kiadónál kezdett dolgozni, majd szerkesztői és lektori munkákat vállalt többek között

a Szikra Könyvkiadónál és az Országos Könyvhivatalnál. 1949 és 1950 között filmgyári dramaturg, 1951-től haláláig pedig az Ifjúsági Kiadó (később Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó) munkatársa volt. Számos pályakezdő indulását támogatta, és a Kosmosz Könyvek irányadó kötetsorozatai (*A magyar irodalom gyöngyszemei*, *A világirodalom gyöngyszemei*) szintén a nevéhez köthetők.

Költői pályáját elhallgatás és szűkszavúság jellemezte, melynek oka – a szerző alkati adottságán túl – a korabeli kultúrpolitikával szembeni ellenállása. Első könyvében verses meséket publikált (*Az égigérő fa*, 1946), a következő évben jelent meg *Dü-löngélünk* című verseskötete. Az elkövetkező időszakban számos gyermek- és ifjúsági könyve látott napvilágot, köztük a későbbi generációk által is kedvelt *Vackor*-mesék. A szilencium idején gyerekirodalmi munkái mellett műfordítással foglalkozott, szerkesztett, irodalmár- és művészkörökben legendásan élénk társasági életet élt. A Centrál kávéházban, a Darling presszóban, a *Válasz* és az *Újhold* körében is otthonosan mozgott, szuggesztív személyiségét Réz Pál a következőképpen jellemezte: „Ha bejött a szobába, mindenki elkezdett mosolyogni, nevetni, boldog lenni.”

Költőként hosszú hallgatás után, 1971-ben tért vissza a nagy visszhangot kiváltó *Szegény Yorick* című kötettel, ezután még egy verseskötetet publikált 1975-ben, *N. N. bolyongásai* címmel. Jelentős műfordítói tevékenységére nagy hatást gyakorolt külföldi tartózkodása: 1963 és 1965 között – rövid megszakítással – Párizsban élt, a Seul és a Gallimard megbízásából francia szerzőket lektorált, és kapcsolatot tartott fenn a magyar emigráns művészekkel, többek között Gara Lászlóval, Csernus Tiborral, Hantai Simonnal, Kassai Györggyel és Papp Tiborral. Kormos István az 1970-es években költőként és magánemberként is beérkezett: a *Szegény Yorick* és az *N. N. bolyongásai* meghozta a rég várt elismertséget, a halála előtti években több külföldi rendezvényen (a pozsonyi írószövetségi találkozón, egy olaszországi körúton, több erdélyi látogatáson és a *Magyar Műhely* ausztriai programjain) volt módja részt venni. 1970-ben kötötte meg harmadik házasságát Péter Márta művészettörténésszel, akitől 1973-ban Luca nevű lánya született. Kormos Istvánt 1977 őszén lakásában érte az infarktus, amely véget vetett életének.

Márjánovics Diána

Pungor Ernő

Vegyész, politikus, akadémikus

Vasszécseny, 1923. október 30. – Budapest, 2007. június 13.

A Veszprémi Egyetem Analitikai Kémiai Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára, ezt követően a BME Vegyészmérnöki Kar Általános és Analitikai Kémiai Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára, és az MTA–BME Műszaki Analitikai Kémiai Tanszéki Kutatócsoport vezetője. A Magyar Mérnökök és Építészek Világszövetségének elnöke, az Angol Királyi Kémiai Társaság tiszteletbeli tagja. Kétszer nyerte el a Robert Boyle-aranyérmet, egyszer a Fraunhofer-érmet.

Nemzetközileg is új eredményeket ért el az ionszelektív membránelektrodok előállítására és alkalmazására területén. Jelentős szerepe volt a magyar kémiai műszergyártás megteremtésében.

Analitikai kémiával, elektroanalitikával, elsősorban a lángfotometria elméleti és gyakorlati kérdéseivel, oszcillometriával, adszorpciós indikátorok elméletével, voltametriával foglalkozott. Nemzetközileg is új eredményeket ért el az ionszelektív membránelektrodok előállítására és alkalmazására területén. Jelentős szerepe volt a magyar kémiai műszergyártás megteremtésében. Az analitikai kémia több új módszeréről elsőként írt monográfiát. Több neves hazai és külföldi folyóirat főszerkesztője, szerkesztője volt.

Az Antall- és a Boross-kormányban címzetes államtitkár, majd a műszaki fejlesztésért felelős tárca nélküli miniszter, a kormány tudományos tanácsadó testületének tagja. A Bay Zoltán Alkalmazott Kutatási Alapítvány főigazgatója. A Magyarok III. Világkongresszusának, az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottságnak (OMFB), az Országos Atomenergia Bizottságnak, valamint a Magyar Űrkutatási Tanácsnak az elnöke volt.

Gazda István

Varga Imre

Szobrászművész

Siófok, 1923. november 1. – Budapest, 2019. december 9.

Már fiatalkorában felfigyeltek rajztehetségére, 1937-ben diákként egy csoportos tárlattal elutazhatott a párizsi világiállításra. Érettségi után a Műegyetemen aerodinamikát tanult, a második világháborúban repülőtisztként szolgált, 1945-ben tért haza az amerikai hadifogságból. Földbirtokos-gazdálkodó családi származása miatt gyári munkásként kellett dolgoznia. A mérnöki tudás és a szerelői gyakorlat később sokat segített szobrai megkonstruálásában, az anyagok szakszerű megmunkálásában. Amikor 1950-ben sikerült bejutnia a Képzőművészeti Főiskolára, Pátzay Pál és Mikus Sándor voltak a tanárai. (Tanítványként besegített Mikus *Sztálin*-szobra talapzati domborműveinek elkészítésében.)

1956-os szerepvállalása miatt évekig szilenciumra ítélték. Már az 1960-as években rátalált a későbbi munkásságát meghatározó krómacélra, amelyet gyakran gyúrt drapériákká alakított, az ábrákat, mustrákat pedig hegesztőpisztollyal vitte fel a felületre. 1965-ben készült el a hegesztett *Prométheusz*: a szobor Magyarországon elutasításra talált, ám megvette az amszterdami szabadtéri Middelheimpark Museum, ahol a modern szobrászat több száz művet tartalmazó gyűjteményében azóta is egyedüli

magyarként szerepel például Auguste Rodin, Antoine Bourdelle, Aristide Maillol, Henry Moore, Max Bill és Alexander Calder társaságában.

Varga Imrére mint a hagyományos köztéri szobrászat egyik megújítójára tekinthetünk, mivel az elvárt ideológiai igazodás figyelembevétele mellett formai klisék és pátosz helyett

Az elvárt ideológiai igazodás figyelembevétele mellett formai klisék és pátosz helyett a plasztikai nyelven való felülírás jellemzi művészetét.

a plasztikai nyelven való felülírás jellemzi művészetét. Nagy olvasottsága és széles körű műveltsége lehetővé tette, hogy akár képzeletbeli, akár történelmi alakok életének, tevékenységének is kevésbé ismert oldalát fogalmazza meg. Charles Baudelaire *Egy dög* versének címére utal például a *La Charogne*, formai megoldásként pedig kortársa, Edouard Manet *Hölgy legyezővel* című képének szétterülő szoknyáját idézi

(Mezőberény, 1989). 1969-ben készült el a Debrecenben elhelyezett *Professzor*, a 18. századi jeles polihisztor, Hatvani István emléke. Először itt alkalmazta a talpazatról leszállított ülő figurát értelmező-kiegészítő környezeti kialakítást (asztal, könyvgyertyatartó). Ennek a gondolkodásmódnak további példányai születtek: *Kálmán Imre* (Siófok 1997), *Czóbel Béla* (Szentendre, 1977), *Krúdy Gyula* (Nyíregyháza 2003; változata Siófokon, 2004). Szokatlan megoldás Pécssett Liszt Ferenc alakja: a zeneszerző a Püspöki Palotához illesztett erkélyről tekint lefelé (1983). Máshol az anyaghasználat tovább bővült: a kelenföldi Szent Gellért-templom bronzöntvény, hajlított lemez és krómacél homlokzati szobrát nyers kő és tört üveg „dombra” állította (1997). Összetett térbe helyezés jellemzi az 1980-as, Vatikánban kivitelezett magyar kápolnát, amelyben Szent

István felajánlja a magyar koronát a Magyarok Nagyasszonyának. Meghajló, előrelépő első királyunk variációját Aachenben is felállították (1993).

Varga művészetének kritikai fogadtatása folyamatosan a független alkotás és a hivatalos állami megrendelések satujába préselődött. Nehezen kerülhetett helyére a Szovjetunióba hurcolt embermentő, Raoul Wallenberg szobra (1987), ahol a svédországi kötömbökre mentora, Pátzay 1948-as első Wallenberg-szobrának körvonalait is felvéste. Varga Imre elutasította a torzító hatású kettős könyvelést, kifelé a megélhetési munkák vállalását, befelé pedig a „valódi” szobrok készítését, ezért igyekezett többretegű értelmezéseket sűrítő, hosszú távon is életképes alkotásokat létrehozni.

1990 után sokat bírálták a mindenható kultúrpolitikus, Aczél György barátságáért és támogatásért, a rendszerváltás után már vállalhatatlan szobrok elkészítéséért: ilyen a tört ívek alatt botladozó *Károlyi Mihály* (Budapest, 1975), a saját klisészerű, arc képes zászlója alatt lefelé lépegető *Lenin* (Mohács, 1983) vagy az áradó, zúduló történelmi helyzetet megragadó „Kun Béla-szobor” miatt (Budapest, 1986). Ezeket áthelyezték, az utóbbi kettő a Szoborparkban kapott helyett. Külföldön és Magyarországon is eredeti állapotukban maradtak viszont a megkérdőjelezhetetlen művek: Ady Endre, Bartók Béla, József Attila, Radnóti Miklós szobra. 1983-ban nyílt Óbudán állandó kiállítás, ahol haláláig fogadta látogatóit, barátait. Előtte állnak a párizsi élmények alapján megfogalmazott esernyős nők, a *Várakozók*.

Szücs György

Niederhauser Emil

Művelődéstörténész, történész

Pozsony, 1923. november 16. – Budapest, 2010. március 26.

*Nyelvek sokaságát beszélte.
Kutatásainak fókuszában
Kelet-Európa 18–19. századi
történetének összehasonlító
szemléletű vizsgálata állt.*

A nyomdaigazgató fiaként született fiatalember a pozsonyi magyar gimnáziumban érettségizett, az ottani Szlovák Egyetem Hittudományi (1942–43) és Bölcsészettudományi (1943–45) Karán tanult, oklevelét pedig 1948-ban, a Pázmány Péter Tudományegyetem történelem–magyar szakos

hallgatójaként, az Eötvös Collegium tagjaként szerezte meg. 1949 és 1951 között a Kelet-Európai Tudományos Intézet beosztott tanára volt, ezután haláláig az MTA Történettudományi Intézetében dolgozott. Emellett 1951-től a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem bölcsészkarán az Új- és Legújabbkori Egyetemes Történelem Tanszék oktatója (1973-tól 1983-ig egyetemi tanára), 1983 és 1994 között az ELTE BTK Kelet-európai Tanszékének, illetve Intézetének a professzora. A történelemtudományok kandidátusa (1957), doktora (1973), az MTA levelező (1987), majd rendes (1993) tagja.

Diákjaira és kollégáira is óriási hatást gyakorolt rendkívül széles körű műveltsége, forrás- és szakirodalom-ismerete. Nyelvek sokaságát beszélte. Kutatásainak fókuszában Kelet-Európa 18–19. századi történetének összehasonlító szemléletű vizsgálata állt. Elsősorban az itteni nemzeti megújulási mozgalmak, ezeken belül is az anyanyelv, az oktatás és a történettudomány szerepét elemezte, mindenféle nacionalista felhang nélkül.

Néhány művével komoly nemzetközi visszhangot keltett. Az egyes régiók, országok, dinasztiák történetét vagy éppen jeles történeti személyiségek életútját feldolgozó szaktudományos munkáin, szerkesztett kötetein kívül számos tudományos ismeretterjesztő munka fűződik a nevéhez.

A magyar történészársadalom aktív tagjaként számos magas elismerést kapott, többek között Akadémiai Díjban (1963, 1978), illetve Széchenyi-díjban (2003) részesítették.

Ujváry Gábor

Szusza Ferenc

Labdarúgó, edző

Budapest, 1923. december 1. – Budapest, 2006. augusztus 1.

A Juta gyári kölyökcsapatban kezdett el focizni. Tizenhét évesen, első meccsén a „nagyok” között három gólt lőtt Kispesten. 1940-től 1961-ig játszott ugyanabban a csapatban, az Újpesti Torna Egylet, a Budapesti Dózsa és az Újpesti Dózsa csapatában jobbösszekötő, középcsatár poszton. 463 bajnoki meccsen összesen 393 gólt szerzett, ezzel együtt soha nem tudott gólkirály lenni. Négyyszer nyert magyar bajnokságot.

24-szer szerepelt a válogatottban, ennek során 18 gólt szerzett. 1997-ben beválasztották a 20. század legjobb góllövői közé. A *Civil a pályán* (1951) és a *Mese a 12 tálatosról* (1956) című játékfilmek egyik főszereplője.

Edzőként itthon a Győri ETO, az Újpesti Dózsa és az Egri Dózsa kispadján dolgozott. Ezt követően a lengyel Górnik Zabrze (1970–71), majd a spanyol Real Be-

A spanyol Real Betis és az Atletico Madrid vezetőedzője volt. Spanyolországban a szurkolóktól megkapta a „Mágus” becenevet.

tis (1972–77) és az Atletico Madrid (1978–79) vezetőedzője volt. Spanyolországban a szurkolóktól megkapta a Mágus becenevet. A Górnikkal 1971-ben lengyel bajnok és kupagyőztes, a Betisszel 1977-ben megnyerte a spanyol Király-kupát.

Újpest díszpolgára, az Újpesti Dózsa örökös bajnoka. Nevét viseli az Újpest stadionja, ez előtt áll a szobra, Szabó Sándor Ferenc munkája.

Szusza így emlékezett vissza játékos éveire: „Soha nem kívántam máshová igazolni. Nem tagadom, a fejemben megfordult, mi lenne, ha másutt is kipróbálnám, mire vagyok képes. Csak a gondolat erejéig jutottam el, s talán ez nem bűn. Ha egy rövidke időre elbizonytalanodtam, az csakis a külföldi ajánlat lehetett, de pillanatok alatt elhessegettem a gondolatot, mert engem ide köt minden. A gyermekkor, a barátok, az újpesti utcák és a Megyeri úti stadion. Most megkérdezhetné bárki, hogy nem bántam-e meg ezt a hűséget. Nyugodt szívvel állíthatom, nem.”

Szabó Lajos

Hajdú Péter

Finnugor nyelvész, akadémikus

Budapest, 1923. december 27. – Budapest, 2002. szeptember 19.

A Lónyay utcai Református Gimnáziumba járt, érdeklődése már ekkor a finnugor nyelvészetre irányult. 1941-től a Pázmány Péter Tudományegyetem magyar–német szakán tanult, és az Eötvös József Collegium diákja volt. 1945-ben magyar–német szakos középiskolai tanári oklevelet szerzett, ugyanebben az évben védte meg bölcsészdoktori értekezését.

1945 és 1951 között az Országos Széchényi Könyvtárban dolgozott, majd az uráli nyelvrokonság kutatójaként az MTA Nyelvtudományi Intézetének finnugor osztályát vezette. 1952-ben a nyelvtudomány kandidátusa, 1967-ben doktora lett. A szegedi

Az uralisztikában a fonológiai és az areális-tipológiai vizsgálódások alapjait tette le. A korszerű nyelvhasználat és a modern nyelvleírás úttörőjévé vált.

József Attila Tudományegyetem Finnugor tanszékét 1959-ben alapította meg. 1967 és 1994 között a *Nyelvtudományi Közlemények* főszerkesztője, majd a szerkesztőbizottság elnöke. 1970-től az MTA levelező, 1976-tól rendes tagja. 1974-től 1982-ig az MTA Nyelvtudományi Intézetének igazga-

tója. 1978–79-ben vendégprofesszor a Müncheni Egyetemen, 1982-től 1992-ig az ELTE Finnugor tanszékén egyetemi tanár. 1985-től 1990-ig az MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának elnöke. 1991 és 1995 között az ELTE kutatóprofesszora. 1994-ben Széchényi-díjat kapott.

Kutatási területe az uráli nyelvrendszerekre, a finnugor-uráli nyelvészet általános kérdéseinek vizsgálatára, a szamojéd nyelvleírásra és nyelvtörténetre irányult. Az uralisztikában a fonológiai és az areális-tipológiai vizsgálódások alapjait tette le. A korszerű nyelvhasználat és a modern nyelvleírás úttörőjévé vált. Uralistaként legjelentősebb munkái a *Bevezetés az uráli nyelvtudományba (A magyar nyelv finnugor alapjai)* (1966), a *Chrestomathia Samoiedica* (1968) és *Az uráli nyelvészet alapkérdései* (1981) című kötetek. A finnugor nyelvészet mellett őstörténettel is foglalkozott: az általa kidolgozott elméletet a legvalószínűbb őshaza-koncepciónak tekintik. Tudományos munkáinak

száma tekintélyes, publikációi meghaladják a négyszázat, emellett tudománytörténeti, tudománynépszerűsítő tevékenysége is jelentős.

A Finn Akadémia külső tagja, a Szegedi Tudományegyetem, az Uppsalai Egyetem díszdoktora, az Uralisztikai (Finnugor) Komplex Bizottság egykori elnöke, a Finnugor Kongresszusok Nemzetközi Bizottságának (ICFUC) alelnöke, később tiszteletbeli tagja, a Reguly Társaság tiszteletbeli tagja. Érdemeit Finn Oroszlánrenddel és Munkácsi Bernát-díjjal ismerték el.

Kiss Margit

Kitekintés a 2024-es évre

id. Antall József	1896.03.28. – 1974.07.24.	Halálozás 50.	jogász, országgyűlési képviselő, újjáépítési miniszter (1945/46)
Barankovics István	1906.12.13. – 1974.03.13.	Halálozás 50	író, országgyűlési képviselő, politikus, újságíró
Darvas Lili	1902.04.10. – 1974.07.22.	Halálozás 50.	színész
Domanovszky Endre	1907.01.23. – 1974.05.15.	Halálozás 50.	festőművész, szobrász, főiskolai tanár
Gáldi László	1910.05.23. – 1974.02.04.	Halálozás 50.	lexikográfus, nyelvész, szótárszerkesztő, az MTA lev.tagja
Harangozó Gyula	1908.04.19. – 1974.10.30.	Halálozás 50.	balett-táncos, koreográfus
Kronberger Lili	1890.11.12. – 1974.05.21.	Halálozás 50.	műkorcsolyázó, a magyar sport első világbajnoka
Lakatos Imre	1922.11.09. – 1974.02.02.	Halálozás 100.	filozófus, matematikus, a szintetikus modernizmus megalapozója
Lánczos Kornél	1893.02.02. – 1974.06.25.	Halálozás 50.	fizikus, matematikus, tudománytörténész
Rábai Miklós	1921.04.18. – 1974.08.18.	Halálozás 50.	koreográfus, táncpedagógus
Schlachta Margit	1884.09.18. – 1974.01.06..	Halálozás 50.	apáca, politikus, az első magyar női országgyűlési képviselő
Szécsi Pál	1944.03.19. – 1974.04.30.	Halálozás 50.	táncdalénekes
Sztehlo Gábor	1909.11.25. – 1974.05.28.	Halálozás 50.	evangélikus lelkész
Zilahy Lajos	1891.03.27. – 1974.12.01.	Halálozás 50.	filmrendező, író, költő, az MTA íg. és lev. tagja

1974-ben ifj. Rubik Ernő bemutatta az 1976. október 28-án szabadalmaztatott, róla elnevezett „bűvös kockát”.

1974. szeptember 13-án átadták a győri Közlekedési és Távközlési Műszaki Főiskolát.

Bokor Péter	1924.09.19. – 2014.10.07.	Születés 100.	filmrendező, író, történész
Brusznjai Árpád	1924.06.27. – 1958.01.09.	Születés 100.	pedagógus, politikus, az 1956-os forradalom és szabadságharc mártírja
Császár Ákos	1924.02.26. – 2017.12.14.	Születés 100.	matematikus, az MTA r. tagja
Gyarmati Olga	1924.10.05. – 2013.10.27.	Születés 100.	olimpiai bajnok távolugró
Hasznos István	1924.12.08. – 1998.05.07.	Születés 100.	olimpiai bajnok vízilabdázó
Kishont Ferenc	1924.08.23. – 2005.01.29.	Születés 100.	író, humorista
Koczás Sándor	1924.01.11. – 2005.01.29.	Születés 100.	irodalomtörténész, kritikus
Körmöczy Zsuzsa	1924.08.25. – 2006.09.16.	Születés 100.	teniszező, edző, sportvezető, a francia nemzetközi teniszbajnokság győztese
Köteles Erzsébet	1924.11.03. – 2019.06.16.	Születés 100.	olimpiai bajnok tornász
John Lukács	1924.01.31. – 2019.05.06.	Születés 100.	történész
Méray Tibor	1924.04.06. – 2020.11.12.	Születés 100.	író, újságíró
Rába György	1924.06.13. – 2011.01.29.	Születés 100.	irodalomtörténész, költő, kritikus, műfordító
Rákossy Gergely	1924.09.30. – 1998.04.20.	Születés 100.	író, újságíró, forgatókönyvíró, lapszerkesztő
Szabad György	1924.08.04. – 2015.07.03.	Születés 100.	történész, országgyűlési képviselő, politikus, az MTA r. tagja, az Országgyűlés eln. (1990/94)
Székely György	1924.02.12. – 2016.02.28.	Születés 100.	történész, az MTA r. tagja

Szenes Iván	1924.04.25. – 2010.09.13.	Születés 100.	dalszövegíró, zeneszerző
Szőnyi Erzsébet	1924.04.25. – 2019.12.28.	Születés 100.	karnagy, zeneszerző
Urányi János	1924.06.24. – 1964.05.23.	Születés 100.	a magyar kajak-kenusport első olimpiai bajnoka
Váci Mihály	1924.12.25. – 1970.04.16.	Születés 100.	költő
Vekkerdi László	1924.07.21. – 2009.12.27.	Születés 100.	irodalom-, tudomány- és művelődéstörténész, könyvtáros, közíró
Zakariás József	1924.03.05. – 1971.11.22.	Születés 100.	olimpiai bajnok labdarúgó
1924. február 16-án Somoskőújfalu és Somoskő visszakerült Magyarországhoz.			
1924. március 15-én egy bútorszállító kocsiból kialakított stúdióból Csepelről megindult a Magyar Rádió kísérleti műsorszórása.			
1924. június 24-én részvénytársasági formában megkezdte működését a Magyar Nemzeti Bank.			
1924-ben megalakult a bécsi és a berlini Collegium Hungaricum.			
1924-ben megalakult az Erdélyi Szépművészeti Céh a romániai magyar szépirodalom terjesztésére.			
Békefi Remig József	1858.08.03. – 1924.05.21.	Halálozás 150.	ciszterci szerzetes, művelődéstörténész, neveléstörténész, az MTA r. tagja
Bródy Sándor	1863.07.23. – 1924.08.12.	Halálozás 150.	író, szerkesztő, újságíró
Dobos C. József	1847.01.18. – 1924.10.10.	Halálozás 150.	cukrászmester
Fraknói Vilmos	1843.02.27. – 1924.11.20.	Halálozás 150.	kat. püspök, történész, az MTA r. tagja
Kubinyi Ferenc	1796.03.21. – 1874.03.28.	Halálozás 150.	mecénás, politikus, régész, tudományszervező, az MTA lev. és t. tagja
Latabár Kálmán Endre	1855.02.16. – 1924.08.06.	Halálozás 150.	kat. püspök, történész, az MTA r. tagja
Reitter Ferenc	1813.03.01. – 1874.12.09.	Halálozás 150.	mérnök, az MTA lev. tagja

Zielinski Szilárd	1860.05.01. – 1924.04.24.	Halálozás 150.	építésmérnök, sportvezető
Bethlen István	1874.10.08. – 1946.10.05.	Születés 150.	miniszterelnök (1921/31)
Harry Houdini [Weisz Erik]	1874.03.24. – 1926.10.31.[?]	Születés 150.	szabadulóművész
Lovik Károly	1874.03.09. – 1915.04.19.	Születés 150.	író, újságíró, szabadkőműves, neves lószakértő

1874-ben a Ganz-gyár megvásárolja a Mechwart-hengerszék szabadalmát, és elkezd a gyártását.

A Fővámpalota átadása	1874. május 1.	150 éve	Átadják az Ybl Miklós tervei alapján épített Fővámházat.
A méterrendszer bevezetése	1874. április 20.	150 éve	Az 1874. évi VIII. tc. törvényerőre emelte, hogy Magyarországon a méter és a kilogramm az egyedül és kizárólagosan törvényes mértékegységek.

1874. június 24-én Budapesten megindult a sváb-hegyi fogaskerekű vasút.

Csekonics József	1757.02.22. – 1824.04.26.	Halálozás 200.	lótenyésztő, a magyar állami ménesintézetek megalapítója
Trattner János Tamás	1789.12.05. – 1825.03.24.	Halálozás 200.	nyomdász, könyvkereskedő, mecénás
Bányai Júlia	1824. [?] – 1883.11.01.	Születés 200.	honvéd főhadnagy (1848/49), a szabadságharc hősnője
Hollán Ernő	1824.01.13. – 1900.05.28.	Születés 200.	altábornagy, hadmérnök, honvéd ezredes (1848/49), vasútépítő mérnök, az MTA r. tagja
Jellinek Mór	1873. [?] – 1883.06.13.	Születés 200.	közgazdász, nagykereskedő, a gabonacsarnok elnöke
Jendrassik Jenő	1824.11.18. – 1891.03.31.	Születés 200.	orvos, a budapesti Élettani Intézet alapítója
Nagy Iván	1824.06.18. – 1898.10.26.	Születés 200.	genealógus, történész, az MTA r. tagja
Podmaniczky Frigyes	1824.06.20. – 1907.10.19.	Születés 200.	író, politikus, városrendező

Szabó Károly	1824.12.24. – 1890.08.31.	Születés 200.	bibliográfus, klasszika-filológus, könyvtáros, műfordító, történész, az MTA r. tagja

Zirzen Janka	1824.05.18. – 1904.12.28.	Születés 200.	pedagógus, a magyar nőnevelés egyik úttörője

200 éve I. Ferenc császár és király visszacsatolta Magyarországhoz Fiumét.

Csermák Antal György	1774 k. – 1822.10.25.	Születés 250.	hegedűművész, zeneszerző

1774. március végén vagy április elején megnyílt a közönség előtt az első nyilvános magyarországi könyvtár, Klimó György pécsi püspök 15 ezer kötetes gyűjteménye.

1774. július 22-én Hadik András tábornagyot nevezte ki Mária Terézia az Udvari Haditanács elnökévé.

Kováts Mihály	1724.08.[?] – 1779.05.11.	Születés 300.	huszártiszt, az amerikai független- ségi háború ezredese

Apáti Miklós	1662.01.04. – 1724.12.24.	Halálozás 300.	filozófus, református lelkész, teológus

Lancsics Bonifác	1674. [?] – 1737.04.25.	Születés 350.	bencés szerzetes, a <i>Boldogasszony Anyánk</i> szerzője

1674. április 4-én a pozsonyi rendkívüli bíróság az áttérni vonakodó 67 protestáns prédikátort felség sértés és hazaárulás vádjával fej- és jószágvesztésre ítélte.

1624. május 8-án Bethlen Gábor erdélyi fejedelem és II. Ferdinánd magyar király biztosai megkötöték a bécsi békét.

Szenczi Molnár Albert	1574.08.30. – 1634.01.17.	Születés 450.	író, költő, műfordító, református lelkész

Heltai Gáspár	1510 k. – 1574 k.	Halálozás 450.	író, nyomdász

Szatmári György	1457. [?] – 1524.04.07.	Halálozás 500.	esztergomi érsek, főkancellár

I. Ulászló	1424.10.31. – 1444.11.10.	Születés 600.	magyar király (1440/44)

1224-ben adta ki II. András az *Andreanum* elnevezésű kiváltságlevelet a Szászváros és Barót közötti területen lakó erdélyi szászoknak.

1074. március 14-én a mogoródi csatában Géza és László hercegek döntő győzelmet arattak Salamon magyar király serege felett.

I Képjegyzék

Rövidítések feloldása:

EDIT – ELTE Digitális Intézményi Tudástár

MEK – Magyar Elektronikus Könyvtár

MNG – Magyar Nemzeti Galéria

MNL – Magyar Nemzeti Levéltár

MNM – Magyar Nemzeti Múzeum

OSZK – Országos Széchényi Könyvtár

OSZMI – Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet

PIM – Petőfi Irodalmi Múzeum

Sportmúzeum – Magyar Olimpiai és Sportmúzeum

A közkincseknél a Wikimedia Commons szabad felhasználású képeit közöljük.

7. Pragmatica Sanctio

Pragmatica sanctio. IV. Károly ratifikálja a pozsonyi országgyűlés törvénycikkeit, 1723. június 19. Közkincs.

12. Csokonai Vitéz Mihály

Torsch Leó: *Csokonai Vitéz Mihály.* Rajz, 1800. Közkincs, eredeti forrás: PIM.

Csokonai Vitéz Mihály autográf tintaírású levele Csépan Istvánnak, 1799. Forrás: Darnay Kálmán gyűjteménye, PIM Kézirattár.

18. Andrássy Gyula

Ismeretlen mester: *Andrássy Gyula.* August Prinzhofer litográfiája után. Rézkarc, 1910. Közkincs, eredeti forrás: PIM.

23. Madách Imre

Mayer György: *Madách Imre.* Vízitkártya, 1860 körül. Forrás: PIM.

27. Kölcsey Ferenc: Hymnus

Kölcsey Ferenc: *Hymnus.* In *Vasárnapi Ujság*, 1861, 1. szám. Közkincs.

Kölcsey Ferenc: *Hymnus, a' Magyar nép zivataros századaiból.* Kéziratlapok, 1823. Közkincs, eredeti forrás: OSZK Kézirattár.

Erkel Ferenc: *Hymnus, a' Magyar nép zivataros századaiból.* Kottakéziratlap, 1844. Közkincs, eredeti forrás: OSZK Zeneműtár.

32. Petőfi Sándor

Tyroler József: *Petőfi Sándor képmása*. Barabás Miklós 1846-os tusrajza alapján. Acélmetszet, 24,3 × 17 cm, 1848. Közkincs, eredeti forrás: PIM.

Petőfi Sándor *Szeptember végén* című versének kéziratlapja, 1847. Közkincs, eredeti forrás: PIM.

37. Budai Krónika

Oldalpár a *Chronica Hungarorum [A magyarok krónikája / Budai Krónika]* című latin nyelvű krónikából.

Hess András, Budapest, 1473. június 5. Közkincs, eredeti forrás: OSZK.

40. Káldi György

Jakobey Károly: *Káldi György*. Olaj, vászon, 64,5 × 54 cm. Közkincs, eredeti forrás: Keresztény Múzeum, 19–20. századi gyűjtemény.

Máté evangéliumának eleje Káldi Gyula fordításában, 1626. Közkincs.

Dörre Tivadar: *Káldi György*. Grafika (részlet), 1896. Közkincs, eredeti forrás: MEK.

43. Verancsics Antal

Martino Rota: *Engraving of Antun Vrancic*. Metszet, 1540–83 körül. Közkincs.

46. Nádasdy Ferenc

[N. n.]: *Nádasdy Ferenc*. Grafika, 1850. Közkincs, eredeti forrás: EDIT.

49. Mányoki Ádám

Mányoki Ádám: *Őnarckép*. Olaj, vászon, 87 × 61,5 cm, 1711 körül. Közkincs, eredeti forrás: MNG.

Kisfaludi Strobl Zsigmond: Mányoki Ádám domborműves emléktáblája, 1932 (Szokolya, Mányoki u. 5.)

53. Kerekgedei Makó Pál

Makó Pál családi címere 1635-től. Makó Lajos családtörténész festménye. Forrás: magántulajdon.

57. Weszprémi István

Deák László: *Weszprémi István-díj*. Bronzöntvény, Ø 118 mm, 1968. Forrás: MNL.

Heinrich Krantz: *Bába mestersegre tanító könyv*. Fordította Weszprémi István. Margitai István, Debrecen, 1766. Közkincs. (Címlap.)

59. Pray György

Ehrenreich [?]: *Pray György*. Litográfia, 1840-42 körül. In *A magyarok krónikája*. Forrás: PIM.

62. Pollack Mihály

Than Mór: *Pollack Mihály*. Olaj, vászon, 1850. Közkincs, eredeti forrás: MNM, Magyar Digitális Múzeumi Könyvtár.

A grafika háttérben a felújított Sándor-palota, Budapest.

65. Ligeti Antal

Ligeti Antal: *Libanoni cédrusliget*. Olaj, vászon, 73,5 × 121 cm, 1876. Forrás: MTA Művészeti Gyűjtemény.

Pollák Zsigmond: *Ligeti Antal*. Metszet, *Vasárnapi Ujság*, 1883, 46. szám. Közkincs.

67. Pesty Frigyes

Pollák Zsigmond: *Pesty Frigyes*. Fametszet Ellinger Ede fényképe után. Közkincs, eredeti forrás: PIM.

Térképrészlet. In *Békés megye Pesty Frigyes helynévgyűjtésében*. Békés megye Tanács V. B., Békéscsaba, 1983.

69. Csáky Károly

Csáky Károly 1927-ben. Közkincs, eredeti forrás: *Pesti Hírlap Kincsesháza*.

71. Vas Gereben

Barabás Miklós: *Vas Gereben*. Litográfia, 1879. Közkincs, eredeti forrás: PIM.

Vas Gereben-érme elő- és hátoldala. Forrás: PIM.

75. Schwartzner Márton

[n. n.]: Martin von Schwartzner portréja. In Friedrich Justin Bertuch: *Allgemeine Geographische Ephemeriden*. Verlage des Landes – Industrie – Comptoir, Weimar, 1807. Közkincs.

A grafika hátterében Schwartzner Márton: *Introductio in artem diplomaticam praecipue Hungaricam. Cum III. tabulis aeri incis.* Patzko, Pesthini, 1790. Közkincs.

77. A miskolci színház

A miskolci színház. Bartus Ödön levéltári adatok alapján készült rekonstrukciója után Balla Endre rajzolta, [1930 körül]. Forrás: OSZMI Topográfiai Gyűjtemény.

[n. n.] *A Miskolci Nemzeti Színház*. A bronzérem elő- és hátlapja, 1973. Forrás: PIM.

80. Ipolyi Arnold

Barabás Miklós: *Ipolyi Arnold képmása*. Litográfia, 1858. Közkincs, eredeti forrás: PIM.

Ipolyi Arnold: *Magyar mythologia*. Zajti Ferencz, Budapest, 1929. (Belső borító.)

83. Zichy Antal

[n. n.]: *Zichy Antal portréja*. Fametszet, [é. n.]. Közkincs, eredeti forrás: PIM.

91. Franklin Irodalmi és Nyomdai Rt.

A Franklin Társulat emblémája.

Könyvjegyzék 1913. Franklin Társulat, Budapest, 1913. (Címlap.)

97. Lajta Béla

Lajta Béla a dolgozóasztalánál. In *Vasárnapi Ujság*, 1911, 42. szám. Közkincs.

Lajta Béla: *Az új Nemzeti Színház elhelyezése*. Távlati kép, tanulmány. *Vasárnapi Ujság*, 1911. augusztus 15., 842. Közkincs, eredeti forrás: Lajta Béla Virtuális Archívum.

102. Nagy István

Nagy István: *Önarckép*. Olaj, vászon, , 1920. Közkincs, eredeti forrás: MNM.

A háttérben Nagy István *Vízpart* című festményrészlete fekete-fehérben. Eredeti kép: pasztell, papír, 30 × 44,5 cm.

105. Hevesi Sándor

Hevesi Zoltán 1930 körül. Retusált ezüst zselatin nagyítás. Forrás: PIM, fotó: Forrai Zoltán [?].

Részlet Hevesi Sándor rendezőpéldányából: *Régi jó világ*. Mikszáth Kálmán elbeszéléseiből írta

Hevesi Sándor. A szerző kézírása és bejegyzései (a kézirat első oldala), Nemzeti Színház, 1919.

Forrás: Színháztörténeti Tár.

107. Beck Ö. Fülöp

Beck Ö. Fülöp 1940-ben. Közkincs, eredeti forrás: MNM Történeti Fényképtár, fotó: Sugár Kata.

110. Ferenczi Sándor

Ferenczi Sándor az 1910-es években. Közkincs, fotó: Székely Aladár.

114. Petrovics Elek

Rippl-Rónai József: *Petrovics Elek és Meller Simon*. Olaj, vászon, 83,5 × 104 cm, 1910. (Részlet.)

Kisfaludi Strobl Zsigmond: *Petrovics Elek*. Mellszobor, 1926. (Budapest, Dózsa György út 41.)

118. Kubinyi Ágoston

Rigler József Ede: *Kubinyi Ágoston*. Rézmetszet, 1871. Közkincs, eredeti forrás: EDIT.

121. Scheiber Hugo

Scheiber Hugo: *Önarckép*. Gouache, tus, fedőfehér, 63,5 × 45,5 cm, [é. n.]. Közkincs, eredeti forrás:

Virág Judit Galéria.

Scheiber Hugo: *Nagyvárosi kereszteződés*. Pasztell, 60 × 42 cm, [é. n.]. Közkincs, eredeti forrás:

Virág Judit Galéria, Szilas fotó.

123. Rózsahegyi Kálmán

Rózsahegyi Kálmán az 1910-es években. Forrás: OSZMI, fotó: Kossak József.

Gárdonyi Géza *A bor* című darabjában, Baracs Matyi szerepében, Nemzeti Színház, 1901. Forrás:

OSZMI, fotó: Strelisky.

129. Kacsóh Pongrác

Kacsóh Pongrác 1900 körül. Közkincs.

Kacsóh Pongrác emléktáblája, 1969. (Budapest, Szűz u. 2.)

131. Kernstok Károly

Székely Aladár: *Kernstok Károly*. Eredeti üvegnegatívról készült digitális nagyítás, 1910 / 2019. Forrás: PIM.

A grafika háttérében Kernstok Károly: *Asztaltársaság* című műve. Rézkarc, papír, 230 × 290 mm,

1921. Forrás: OSZK.

134. Bánffy Miklós

Gróf Bánffy Miklós 1935 körül. Ezüst zselatin nagyítás. Forrás: PIM, fotó: Bányi Lajos.

139. A Kandó-féle fázisváltórendszer kiépítése

A Kandó Kálmánról elnevezett V40 001 pályaszámú fázisváltós személyvonati mozdony. Forrás: Antal Ildikó.

[n. n.]: Kandó Kálmán portréja. In Sitkei Gyula: *A magyar elektrotechnika nagy alakjai*. Energetikai Kiadó, Budapest, 2005. Közkincs.

141. Schéner Mihály

Schéner Mihály 2006-ban. Fotó: Németh Andrea.

Schéner Mihály: *Pásztorok*. Olaj, farostlemez, 38 × 56 cm, 1968. Forrás: MNG Jelenkori Gyűjtemény.

143. Tíz település visszakerül Magyarországhoz

Kogutowicz Manó: *A magyar szent korona országainak ethnográfiai térképe az 1880-ik évi népszámlálás adatai alapján*. Budapest, 1886. Szerkesztő Réthely Ferenc. Közkincs.

A trianoni békeszerződéssel elvesztett állampolgárság visszahonosítása, 1931. Közkincs.

147. Lóránt Gyula

Lóránt Gyula 1953-ban. Forrás: Sportmúzeum, fotó: Kozák Lajos.

Lóránt Gyula és az Aranycsapat, 1953. Forrás: Fortepan, fotó: Erky-Nagy Tibor.

149. Rátanyi Róbert

Rátanyi Róbert 1948 körül. Forrás: OSZMI, fotó: Kálmán Béla.

150. Csanádi Árpád

Csanádi Árpád 1952-ben. Forrás: Sportmúzeum, fotó: Pobuda Alfréd.

Csanádi Árpád: *Labdarúgás*. Sport Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1956. (Borítórészlet.)

156. Sidó Ferenc

Sidó Ferenc 1947-ben. Forrás: Sportmúzeum, fotó: Pobuda Alfréd. (Részlet.)

161. Diószegi Vilmos

Diószegi Vilmos Mongóliában (Rinčinlxümbe) 1960-ban. Forrás: Hagyományok Háza, fotó: Diószegi Vilmos.

164. Ligeti György Sándor

Ligeti György Sándor 1984-ben. Fotó: Marcel Antonisse.

Kottakép: a *45 duplamegálló* Ligeti brácsaszonátájának második tételében hangzik el.

167. Jeney László

Jeney László 1952-ben. Forrás: Sportmúzeum, fotó: Pobuda Alfréd.

169. Földes Gábor

Földes Gábor portréja. Forrás: www.c3.hu/~eufuzetek/index_22.php?nagya=22/22_A12_Foldes.html, letöltve: 2023.10.10.

171. Zalaváry Lajos

Zalaváry Lajos 2008-ban. Forrás: MMA, fotó: Kováts Flórián.

173. Melis György

Melis György 1964-ben. Forrás: Fortepan, fotó: Szalay Zoltán.

Melius György Figaro szerepében, Domahidy Lászlóval (Don Basillio) *A sevillei borbély* előadásán.

Forrás: ifj. Domahidy László.

Melis György as Falstaff, Figaro, Don Giovanni, Hány János etc. A Magyar Állami Operaház Férfikara és Zenekara, vezényel: Komor Vilmos. Hungaroton, 1968. (Lemezhátlap.)

175. Klaniczay Tibor

Klaniczay Tibor portréja. Forrás: MEK.

Klaniczay Tibor: *Pages choisies de la littérature hongroise: des origines au milieu du XVIIIe siècle.* [A magyar irodalom válogatott lapjai: a kezdetektől a XVIII. század közepéig.] Corvina Kiadó, Budapest, 1981. (Címlap.)

183. Semsey Andor

Gustav Morelli: *Semsey Andor.* Ellinger Ede fotója alapján készült metszet. In *Vasárnapi Ujság*, 1889. 41. szám, 657. Közkincs.

189. Fejes Endre

Izsák József: *Fejes Endre portréja.* Olaj, vászon, 2000. Forrás: PIM.

193. Kabos László

Kabos László 1963-ban. Forrás: Fortepan, fotó: Nagy Gyula.

Kabos László aláírása.

197. Kormos István

Kormos István 1976–77 körül. Ezüst zselatin nagyítás, fotomontázs részlete. Forrás: PIM, fotó: Móser Zoltán.

Kormos István aláírása, 1973. április 12. Közkincs.

201. Varga Imre

Varga Imre portréja. Forrás: <http://www.siofoki-hirek.hu/hu/hirek/4061-varga-imre-%281923-2019%29.html>, letöltve: 2023.10.30.

A képen balra Varga Imre: *Károlyi Mihály* emlékműve, 1975 (Budapest, Kossuth tér)

A képen jobbra Varga Imre: *Bartók Béla* szobra, 1981 (Makó, Szegedi u., 1981)

205. Szusza Ferenc

Szusza Ferenc 1945-ben. Forrás: Sportmúzeum, fotó: Pobuda Alfréd.

207. Hajdú Péter

Hajdú Péter portréja 1970 körül. Forrás: SZTE Egyetemi Könyvtár gyűjteménye.

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás, illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás az ügynökség előzetes írásbeli hozzájárulásához kötött.

Kiadja a Petőfi Ügynökség Nonprofit Zrt.

1117 Budapest, Garda u. 2.

www.petofiugynokseg.hu

Felelős kiadó: Demeter Szilárd Csaba, a PKÜ vezérigazgatója

Felelős szerkesztő: Nagy Borbála Réka

Olvasószerkesztő: Luca Anna

Könyvterv: Lounge Design

Tördelés: Madarász Móric